

ANADOLU MECMUASI

MTÜ Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi

Cilt 3, Sayı 7, Ağustos 2024

Volume 3, Issue 7, August 2024

Anadolu Mecmuası

MTÜ Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi/MTU Journal of History and Culture Studies

Cilt 3, Sayı 7, 2024/Volume 3, Issue 7, 2024

Sahibi/Owner

Malatya Turgut Özal Üniversitesi Adına Rektör Prof. Dr. Recep BENTLİ

Editör/Editor

Dr. Öğr. Üyesi Habibe POLAT

Editör Yardımcıları/Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Anıl FİDAN

Arş. Gör. Özcan EVRENSEL

Yazı İşleri Sorumlusu/Editorial Board

Arş. Gör. Tuğba ÖZDOĞAN

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Mustafa ÖZYÜREK

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KOCAİSPİR

Dr. Öğr. Üyesi Habibe POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Songül DURLUPINAR ALİCAN

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Anıl FİDAN

Dil Editörü/Language Editor

Arş. Gör, Miray KARA

Sekreterta/Secretariat

Arş. Gör. Tuğba ÖZDOĞAN

Yazım Editörü/ Spelling Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yunus GÜMÜŞ

Mizanpaj/Layout

Arş. Gör. Tuğba ÖZDOĞAN

Son Okuyucu/ Proofreader

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Anıl FİDAN

Arş. Gör. Özcan EVRENSEL

Yayın Türü

4 ay, süreli, yaygın

Kapak Tasarımı/Cover Desing

İlkim GÜVEN

İletişim/Contact

Anadolu Mecmuası MTÜ Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi

E-mail: mtutarih@gmail.com.tr <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anamec>

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Adnan ÇEVİK/Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Altan ÇETİN/Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Cüneyt KANAT/Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Emin Arif ŞİHALİYEV/Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Hakan MERT/Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN/Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Stefano TRINCHESE/Ünic. G.D' Annunzio Chieti Pescara

Prof. Dr. Orhan YAZICI/İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer METİN/Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Taner YILDIRIM/Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Tülay METİN/Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Ünal TAŞKIN/Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ/Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN/Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah Teyfur EROĞDU/Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Hidayet KARA/Muş Alparslan Üniversitesi

Doç. Dr. Könül ƏSƏDLİ / Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

Doç. Dr. Mehmet ÖZALPER/Muş Alparslan Üniversitesi

Doç. Dr. Bahattin Çatma/İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK/Muş Alparslan Üniversitesi

Sayı Hakem Kurulu

Prof. Dr. Ünal TAŞKIN/Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ÖZGER/Malatya Turgut Özal Üniversitesi

Doç. Dr. Hidayet KARA/Muş Alparslan Üniversitesi

Doç. Dr. Celal ÖNEY

Doç. Dr. Bahattin ÇATMA/İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Anıl FİDAN/Malatya Turgut Özal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ASLAN/Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Görevlisi Kübra BATAR/Malatya Turgut Özal Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

MAKALELER/ARTICLES

SAYFA/PAGES

Hüseyin MUŞMAL

1-12

Konya’da Talebelerin Çıkardığı Bir Yerel Gazete:

Beyşehir’in Sesi Gazetesi

Mehmet TAŞ

13-28

18. Ve 19. Yüzyılda Sakız Adası’nda Toplumsal Yaşam

Muhammet Fatih ALKAYIŞ

29-37

Mehmet Emin DİNÇ

Tarihi Konuların Öğrenilmesinde Deyim Hikâyelerini Bilmenin Rolü:

“İki Dirhem Bir Çekirdek” Örneği

Selman ŞAHİN

38-72

Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Payanda Kullanımı

KİTAP İNCELEMELERİ / REVIEWS

Zeki BAYRAM

73-76

Asya’nın Batıya İsyanı

A Local Newspaper Published By Students In Konya: Newspaper Of Beyşehir'in Sesi

Yazar(lar) / Author(s)

Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü Konya-Türkiye
e-posta: hmusmal@hotmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 02.06.2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 07.09.2024
Yayın tarihi-Date of publication: 13.09.2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör Hakemlik-
Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict of
interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (Chiago)

Muşmal (Hüseyin). "Konya'da Talebelerin
Çıkardığı Bir Yerel Gazete: Beyşehir'in Sesi
Gazetesi". *Anadolu Mecmuası* 3, sy. 7 (Ağustos
2024): 1-12.

Abstract

It is understood that the newspaper "Beyşehir'in Sesi" prepared by university students in Konya, began publication in 1963 and was active for one year. The owner of the newspaper, which was published with the support of Narman Demir Çınar who was worked as Turkish/Literature Teacher working at Beyşehir High School, is Beyşehir Culture and Solidarity Association. On behalf of the association, it is mentioned Mustafa Beştoy as the owner of the newspaper, Musa Beştoy as the responsible manager, and Harun Veli Yıldırım as the editorial director. The typesetting and printing of Beyşehir'in Sesi was done in Konya's printing houses, and it was published once a week on Mondays. According to the copies we have, it is understood that the four-page newspaper ceased publication at the end of one year due to financial difficulties. In the writing staff, which includes teachers such as Yılmaz Bozkurt and Ali Tuncay Tekeli working in Beyşehir, names such as Lawyer Yalçın Kasaroğlu, Pharmacist Edip Bilir, and Watchmaker Azmi Cevher can also be found. It is seen that in addition to news about the country, the newspaper also includes columns and comments about Beyşehir. The newspaper, which includes stories and critical articles, also includes some poems sent by readers.

Keywords: Konya, Beyşehir'in Sesi, Newspaper, Narman Demir Çınar.

Konya'da Talebelerin Çıkardığı Bir Yerel Gazete: Beyşehir'in Sesi Gazetesi

Öz

Konya'da yüksek tahsil talebeleri tarafından hazırlanan Beyşehir'in Sesi gazetesinin 1963 yılında yayımlanmaya başladığı ve 1 yıl boyunca faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır. Gazete Beyşehir Lisesi'nde görev yapan Türkçe/Edebiyat Öğretmeni Narman Demir Çınar'ın desteğiyle Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından çıkarılmaktadır. Dernek adına gazetenin sahibi olarak Mustafa Beştoy'un, mesul müdür olarak Musa Beştoy'un ve Yazı işleri Müdürü olarak da Harun Veli Yıldırım'ın adı geçmektedir. Dizgisi ve baskısı Konya'daki matbaalarda yapılan Beyşehir'in Sesi gazetesi haftada bir defa ve pazartesi günleri yayınlanmaktadır. Elimizdeki nüshalarına göre 4 sayfa olarak yayımlanan gazetenin mali sıkıntılar nedeniyle bir yılın sonunda yayın hayatına son verdiği anlaşılmaktadır. Beyşehir'de görev yapan Yılmaz Bozkurt ve Ali Tuncay Tekeli gibi öğretmenlerin de bulunduğu yazı kadrosunda Avukat Yalçın Kasaroğlu, Eczacı Edip Bilir, Saatçi Azmi Cevher gibi isimlere de rastlanmaktadır. Gazetede memleketle ilgili haberlerin yanı sıra Beyşehir hakkında köşe yazıları ve yorumlara da yer verildiği görülmektedir. Hikâye ve eleştiri yazılarının da yer aldığı gazetede okuyucular tarafından gönderilen bazı şiirlere de yer verilmiş bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Beyşehir'in Sesi, Gazete, Narman Demir Çınar.

I-Gazetenin Kimliği, Künyesi ve Yayın Politikası

A-Yayın Hayatına Başlaması ve Yayın Periyodu

Beyşehir’de bilinen ilk yerel gazete 1955 yılında yayınlanmaya başlayan *Beyşehir* gazetesidir.¹ İlk sayısı 31 Mart 1955 tarihinde perşembe günü yayımlanan *Beyşehir* gazetesi Demokrat Partililer tarafından desteklenmiştir. 3 yıl boyunca yayın hayatını sürdüren *Beyşehir* gazetesinden sonra², 1963 yılında *Beyşehir’in Sesi* gazetesi yayımlanmaya başlamıştır³. Bugüne kadar *Beyşehir’in Sesi* gazetesinin ne zaman ve nasıl çıkarıldığı, yayın hayatını ne zamana kadar sürdürdüğü ve yayın politikasının ne olduğu hakkında literatürde bilinenler son derece sınırlı kalmıştır. Türkiye’de yayımlanmış süreli yayınların bulunduğu arşiv ve kütüphanelerde yaptığımız taramalarda *Beyşehir’in Sesi* gazetesinin tam bir koleksiyonuna ulaşmak mümkün olmamıştır. Elinizdeki bu çalışmada elde edilebilen nüshalarından hareketle *Beyşehir’in Sesi* gazetesinin tanıtılması amaçlanmaktadır.

Beyşehir’in Sesi gazetesinin ilk sayısı 2 Eylül 1963 tarihinde Pazartesi günü yayımlanmıştır⁴. Haftalık olarak yayımlanan gazetenin bütün sayıları elimizde olmadığından ne zamana kadar yayını sürdürdüğü tarafımızdan bilinmemektedir. Ancak kaynak kişiler gazetenin yayınının bir yıl kadar devam ettirildiğini söylemektedir⁵. Gazetenin sahibi Mustafa Beştoy bu konuda:

“Gazetenin ilk sayılarını kendi aramızda para toplayıp çıkardık, daha sonra abone yaparak masrafları karşılamaya çalıştık. Ancak gazetemiz mali sıkıntılar dolayısıyla kapandı. Hatta matbaacıya o zamanın parasıyla 1.000 lira kadar borcumuz kalmıştı. Bir hayırseverden temin edip borcu kapattık diye hatırlıyorum.” demektedir⁶.

1963 yılı yaz aylarında kurulan Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği adına Beyşehir Lisesi edebiyat öğretmeni Narman Demir Çınar’ın⁷ desteğiyle yüksek tahsil talebeleri tarafından çıkarılan gazetede yaşanan en önemli sorunun destek eksikliği olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Narman Demir Çınar gazetenin 3. sayısında “Beklediğimiz” adındaki başyazısında:

“Bu yaz ortasında Beyşehir’de bir dernek kuruldu. Gayesi bomboş olan gençliği bir araya toplamak, onları faydalı bir vadiye faaliyete geçirmek. Gençlik gecesini onlar hazırladı, gazetenizi de onlar çıkarıyor, görülüyor ki gençlik bir yol bulmuş. Ama onları destekleyecek kuvvet nerede? Aydın zümre niçin susuyor? Neden yazı gönderilmiyor, verilmiyor? Sizlerden yazı istiyor ve bekliyoruz.” demektedir⁸.

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi zaman zaman gazete sayfalarında gazetenin desteklenmesi gerektiği ifade edilmekte ve özellikle abone olunması teşvik edilmektedir. Nitekim Öğretmen Narman Demir Çınar gazetenin 4. sayısındaki başyazısında artık abone kaydına başladıklarını, arkadaşların yazıhaneleri, mağazaları ve diğer işyerlerini dolaşacaklarını ifade ederek, bir gazetenin neşir hayatına devam edebilmesi için her şeyden evvel maddi durumun iyi olması gerektiğini belirtmiş ve vatandaşları gazeteye abone olmaya davet etmiştir⁹. Nitekim bir sonraki sayıda “Beyşehir’in Sesi’ne Yardım Kampanyası” başlığı altında gazetede bir duyuru yapılmıştır.

¹ M. Şahin Habir, “Beyşehir’de Basın ve Medya”, *Tarihten bugüne ve Geleceğe Uzanan Konya Beyşehir (Derebucak-Hüyük) 2000 Rehberi*, C. I, Konya 2000, s. 131.

² Caner Arabacı, “Beyşehir’de Basın Yayın”, *Konya Ansiklopedisi*, Konya 2011, s. 104.

³ Bilal Alperen, *Beyşehir ve Tarihi*, Konya 2001, s. 135.

⁴ Bk. Ek 1.

⁵ Dış Hekimi Mustafa Beştoy (1938), Öğretmen Mehmet Koç (1939) ve Öğretmen Ali Tuncay Tekeli (1940) ile yapılan mülakat.

⁶ Dış Hekimi Mustafa Beştoy (1938) ile yapılan mülakat.

⁷ 1936 yılında Turgutlu’da doğan Narman Demir Çınar Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü’nden mezun olmuş ve 28.09.1961 tarihinde Beyşehir Lisesi Edebiyat Öğretmeni olarak tayin edilmiştir. Beyşehir Lisesi Öğretmen ve Memur Sicil Defteri.

⁸ 16 Eylül 1963 Tarihli Beyşehir’in Sesi Gazetesi, s. 1.

⁹ 23 Eylül 1963 Tarihli Beyşehir’in Sesi Gazetesi, s. 4.

“Sizlere hizmetten başka bir gayesi olmayan derneğimizin gazetemizi çıkarmağa devam edebilmesi için paraya ihtiyacı olduğunu üzülerek bildiririz. İki ay sonra resmî ilan alabileceğimiz için durumumuzun kendiliğinden düzeleceğini tahmin ediyoruz. Gazetemize abone olmak veya derneğimize para yardımında bulunmak suretiyle memleket severliğini ispat eden hemşerilerimizin isimlerini ve yardımlarının miktarını bu sütunlarda ilan edeceğiz. Yardımlarınızı esirgemeyeceğinizi ümit ediyor ve sizleri hamiyet yarışına davet ediyoruz. Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği¹⁰

Gazetenin muhasebesi ile ilgilenen Öğretmen Ali Tuncay Tekeli ise “Son zamanlarda Konya’da İsmail Başunal isimli biri Beyşehir’e matbaa getirdi. Bir gazete çıkarmayı düşünüyordu. Biz kendisine isim hakkımızı devretmeyi teklif ettik. Herhangi bir şey de istemedik. Ancak o bunu kabul etmedi ve Yamaç ismiyle bir gazete çıkarmaya başladı.” demektedir.¹¹

Buraya kadar söylenenler ve kaynak kişilerin verdiği bilgilerden hareketle gazetenin çıkarılmasını sağlayan Beyşehir Kültür ve Yardımlaşma Derneği Başkanı Öğretmen Narman Demir Çınar’ın Beyşehir’den ayrılması üzerine basım masraflarının karşılanmasında yaşanan zorluklar nedeniyle gazetenin kapanmak durumunda kaldığı anlaşılmaktadır¹². 30 Eylül 1961 tarihinde stajyer öğretmen olarak göreve başlayan Narman Demir Çınar 16 Ekim 1964 tarihinde Balıkesir İvrindi Ortaokulu’na nakledilerek Beyşehir’den ayrılmıştır¹³. Beyşehir’de 3 yıl kadar görev yapan Narman Demir Çınar’ın Beyşehir’den ayrıldığı tarih, gazetenin kapandığı 1. yılının sonlarına denk düşmektedir¹⁴.

B- Künye Bilgileri ve Yayın Politikası

Gazetenin 2 Eylül 1963 tarihli ilk sayısında başlık klişesi sayfanın en üstünde ve sağ tarafında kırmızı ve büyük puntolarla *Beyşehir’in Sesi* adıyla verilmektedir. Başlık klişesinin hemen altında “*Haftalık Tarafsız Fikir Gazetesi*” ibaresi yer almaktadır. Klişenin sağında kare bir çizginin içerisinde tarih bilgisine yer verilmekte, sol tarafında ise gazetenin yıl, sayı ve fiyat bilgileri bulunmaktadır. Burada “*Gazetemiz Basın Ahlak Yasasına Uymayı Taahhüt Etmiştir.*” ifadesi de yer almıştır. Gazetenin sahibi, mesul müdürü ve yazı işleri müdürünün isimleri ise klişenin altında uzun ince bir şekilde tasarlanmış iki çizgi arasında verilmiştir¹⁵.

İlk sayısında yer alan bilgilere göre *Beyşehir’in Sesi* gazetesinin sahibi Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği’dir.¹⁶ Gazetenin mesul müdürü olarak Musa Beştoy ve yazı işleri müdürü olarak da H. Veli Yıldırım’ın adı geçmektedir¹⁷. İkinci sayısında ise gazetenin sahibi olarak Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği adına Mustafa Beştoy’un ismine yer verilmektedir. Diş Hekimi Mustafa Beştoy bu konuda şunları söyler.

“İstanbul Üniversitesi’ni kazandığımda Beyşehir’den 4 arkadaş aynı üniversiteyi kazanmıştık. 1960’lı yıllarda Diş Hekimliği Fakültesi’nde okurken, Harun Veli Yıldırım ve İbrahim Göker Hukuk

¹⁰ 30 Eylül 1963 Tarihli Beyşehir’in Sesi Gazetesi, s. 1.

¹¹ Öğretmen Ali Tuncay Tekeli (1940) ile yapılan mülakat.

¹² Bu konuda Öğretmen Mehmet Koç, “Gazete tam bir yıl yayımlandıktan sonra Narman Hoca’nın Beyşehir’den ayrılması üzerine yayınına son verdi.” demektedir. Öğretmen Mehmet Koç (1939) ile yapılan mülakat.

¹³ Beyşehir Lisesi Öğretmen ve Memur Sicil Defteri.

¹⁴ Öğretmen Narman Demir Çınar’ın fotoğrafı için bk. Ek 3.

¹⁵ Bk. Ek 2.

¹⁶ 1963 yılı yaz aylarında kurulan Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği’nin ana tüzüğüne göre derneğin müessis azaları, Öğretmen Narman Demir Çınar, Öğretmen Tuncay Tekeli, Öğretmen Reşit Gökmenoğlu, Öğretmen Hüsameddin Öztürk, Talebeler Harun Veli Yıldırım, Mustafa Beştoy, İbrahim Göker, Ali Dede, Mustafa Yavaş, Mustafa Özgürel, Musa Beştoy, Fehmi Koydemir, Azmi Koydemir, Mehmet İstanbullu, Mümtaz Arıkan, Sezai Öztürk ve Saatçi Azmi Cevher’den oluşmaktadır. Derneğin İdare Heyeti, Başkan Narman Demir Çınar (Lise Edebiyat Öğretmeni), Genel Sekreter Mustafa Beştoy (Yüksek Tahsil Talebesi), Muhasip Veznedar Tuncay Tekeli (Merkez Okulu Öğretmeni), Murakebe Heyeti 1-Harun Veli Yıldırım (Yüksek Tahsil Talebesi), 2-Musa Beştoy (Yüksek Tahsil Talebesi), 3-Nevzat Erdoğan (Veteriner Hekim) Haysiyet Divanı: 1-Reşit Beştoy (Merkez Okulu Öğretmeni), 2-Osman Ecevit (Doktor), 3-Ali Dede (Yüksek Tahsil Talebesi). 2 Eylül 1963 tarihli Beyşehir’in Sesi Gazetesi, s. 4.

¹⁷ 2 Eylül 1963 Tarihli Beyşehir’in Sesi Gazetesi, s. 1.

Fakültesi'nde, Sezai Öztürk de Tıp Fakültesi'nde okuyordu. Üniversite birinci sınıfta iken yaz tatilinde Beyşehir'e geldiğimizde 4 arkadaş Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği adıyla bir dernek kurduk ve dernek adına Beyşehir'in Sesi adıyla bir gazete çıkarmaya başladık. Ben gazetenin sahibiydim. Harun Veli yazı işleri müdürüydü, Tuncay Tekeli muhasebe işleri ve gazete dağıtımıyla ilgileniyor, diğer talebe arkadaşlar da yazar olarak gazeteye destek oluyorlardı."¹⁸

Gazetenin muhasebe ve dağıtım işleriyle ilgilenen Öğretmen Ali Tuncay Tekeli ise bu konuda şunları söylemektedir:

"1960'larda Beyşehir'de kültürel bir faaliyet yapmak arzusuyla yola çıkmıştık. Beyşehirli üniversite gençleri olarak bir araya geldik. Öğretmen Narman Demir Çınar bize destek veriyordu. Ben öğretmen olarak atanmışım. Mustafa Beştoy Diş Hekimliğinde, Harun Veli Hukuk'ta öğrenciydi. Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği'ni kurduk ve haftalık gazete çıkarmaya başladık. Her hafta Konya'ya gider gelirdim. Cumartesi öğleden sonra dersten çıkınca, Konya'ya gider, gazetenin mizanpajını kontrol eder ve matbaaya verirdim. Gazete siyah beyazdı ve 4 sayfa kadardı. Tam 52 sayı çıkardık. Beyşehir'den haberler ve kültürel yazıların olduğu gazetede öğretmenlere de bir sayfa tahsis etmiştik. Ben devlet memuru olduğum için çok yazmazdım. Sonradan Mehmet Koç da bize dâhil oldu"¹⁹.

Edebiyat Öğretmeni Mehmet Koç, yazı işleri müdürü olan Harun Veli Yıldırım'ın bir süre sonra görevinden ayrıldığını, daha sonra kendisinin bu görevi sürdürdüğünü ve gazetede yazıların imlasıyla ilgilendiğini ifade etmektedir. Bu konuda Mehmet Koç şunları söyler.

"Gazete Beyşehir'de görev yapan Manisalı Türkçe öğretmeni Narman Demir Çınar'ın desteğiyle çıkarılıyordu. Narman Demir, güler yüzlü, babacan ve öğrenci dostu bir öğretmendi. Üniversitede okuyan Beyşehirli öğrencilerle işbirliği içindeydi. Onları teşvik ederek Beyşehir'i Kültür ve Dayanışma Derneği adıyla bir dernek kurdu. Uzun süre de başkanlığını yürüttü. Narman Hoca gazetede makaleler de yazardı."²⁰

Gazetenin ilk sayısında "Niçin Çıkarılıyor?" adındaki Narman Demir Çınar imzasını taşıyan yazıda gazetenin çıkarılma amacı detaylı olarak şöyle ele alınmıştır.

"Beyşehir'in çoktan beri ihtiyaç duyduğu bir gazetenin neşredilmesinde ilk adımı atan ve elinden gelen fedakârlığı esirgemeyen Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği'nin müspet bir yolda olduğu muhakkaktır. Memleketin siyasi davaları hariç her türlü derdiyle yakından ilgileneceğinden ve bu hususta gereken imkânları arayıp bulacağından bu imkânları da en ince noktalarına kadar seferber edeceğinden asla şüphe edilmeyecek bir teşekkül olan dernek haftada bir sizlere yine sözlerden bahsedecek ve bu gazete vasıtasıyla. Kendinizin, komşunuzun, mahallenizin, kısaca Beyşehir'in gazetenizde canlandığını ve haykırdığını hissedeceksiniz. Bu sesin kuvvetli olması, yalnız ve yalnız, sizin kuvvetli olmanıza, sizin "Beyşehirli" olmanıza bağlıdır. Aksi hâlde, bu sesin, bir yankı gibi, gittikçe zayıflayacağı muhakkaktır. "Beyşehir'in Sesi" sizindir. Onu çocuğunuz gibi sevmek, onu maddi ve manevi beslemek ve onun dertleriyle çok yakından alakadar olmak sizin ilk vazifenizdir. Gazeteyi biz çıkardık, siz yaşatacaksınız. Hiçbir çatışmaya meydana vermeksizin, her türlü dert, ihtiyaç ve dileklerinizi gazetenize bildirmek veya yazmak bize sevinç verecektir. Gerekli özellikleri haiz yazılarınızı memnuniyetle basacağız. Yazılarımızdan bazıları sert, bazıları acı ve bazıları iğneli bulabilirsiniz... Bu şirin beldeye bizler de bir şeyler katarak, orasını burasını daha güzel hâle getirerek dostlarımıza aydınlığı vererek, kısacası birbirimizi kalkındırarak Beyşehir'e Orta Anadolu'nun en canlı köşesi hüviyetini kazandırabiliriz. Bunun neticesinde misafirlerimizin (Turistlerin) artacağı da muhakkaktır. Başlık olarak koyduğumuz "Niçin çıkarılıyor" sualinin cevabı çok kısadır. Sizin için çıkarılıyor. Sizlerin alakasını beklemekteyiz. Bu bize, kuvvet ve cesaret verecektir."²¹

¹⁸ Diş Hekimi Mustafa Beştoy (1938) ile yapılan mülakat.

¹⁹ Öğretmen Ali Tuncay Tekeli (1940) ile yapılan mülakat.

²⁰ Öğretmen Mehmet Koç (1939) ile yapılan mülakat.

²¹ 2 Eylül 1963 Tarihli Beyşehir'in Sesi Gazetesi, s. 1.

Dernek Başkanı ve gazetenin başyazarı Öğretmen Narman Demir Çınar bir sonraki yazısında Beyşehir'in en büyük dertlerine tercüman olmanın gazetenin vazifeleri arasında bulunduğunu belirterek, okuyucuların desteğini yalnız fikir olarak değil, fiil olarak da görmek istediklerini, yazılarıyla, tavsiyeleriyle ve diğer yardımlarıyla gazeteyi onların yaşatacağını ifade etmiştir²². Talebelerden Mehmet İstanbullu ise gazetenin ilk sayısının ilk sayfasında büyük puntolarla “Çağrı” başlığı adındaki yazısında, “Sayın Kaymakam Bey’in buyurduğu gibi acaba biz Beyşehirli pasif insanlar mıyız? sorusuyla başladığı yazısında cevap mahiyetinde bazı değerlendirmeler yapmıştır. İstanbullu yazının devamında Beyşehirli bir çağrı da bulunmuştur.

“Peki, öyle değilse neden sesimizi duyurmuyoruz? Hayır, biz uyumuyoruz, bizi uyur gibi görenler yanılıyor desek, Acaba bunu gayretlerimizle gösterip *Beyşehir'in Sesi* ile duyurabilecek ve ispat ederek onları buna inandırabilir miyiz? Galiba bu biraz güç olacak, fakat ümitsiz değiliz. Bu uğurda birçok gayret sarf ederek küçümsenmeyecek başarı elde eden vefakâr arkadaşlarımız, ellerinden gelen fedakârlıkları esirgemeyerek çalıştılar ve çalışmaktalar... Çalışmalarımızı faydalı bir hâle koymak için birbirimizi manen, gerekse maddeten desteklememiz lazımdır. Hiç olmasa çalışanları kösteklemeyelim, azim ve şevklerini kırmayalım. Sizleri “Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği” adına birlikte çalışmaya davet eder, *Beyşehir'in Sesi* isimli gazetemizin hepimize hayırlı olmasını dilerim”²³

İlk sayısında “Dayanışma” başlığı altında gazetenin yazarlarından Hukuk Fakültesi öğrencisi İbrahim Göker de dernek kurulması ve gazete çıkarılması teşebbüsü hakkındaki düşüncelerini ve halktan destek taleplerini şöyle ifade etmiştir.

“Umumi menfaatlere hizmet ve kolektif ihtiyaçları karşılamak hususunda kazamızın gençliği şimdiye kadar alakadar olmamıştır. Dertlerimiz de buna muvazi olarak ilgisizlik yüzünden karşılanamamış bunun için başlanılan işler de maalesef yarım kalmıştır. Şimdi gençlik dertlerini kısmen olsun halletmek için el ele vererek Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği adı altında bir cemiyet kurmuştur. Derneğimizin ulaşmak istediği gayeler üç-beş genç arkadaşın çalışmasıyla başarılabilecek işler değildir. Bunun için bu faaliyetlere önderlik yapan arkadaşlara halkımızın gerek maddi gerekse manevi yardımlarda bulunmasını ve hiçbir karşılık beklemeden cemiyet yararına çalışmasını arzu ederiz...”

Göker yazısında aynı zamanda devletin de alakalı olduğu bir gaye takip eden ve bir bakıma kendi işlerini de kolaylaştıracak olan bu teşebbüse kaymakam ve belediye başkanının da her türlü yardımı yapmaları gerektiğini söylemektedir. Bu vesile ile çalışmalarının her türlü siyasi kanaatten uzak bulunduğunu, amaçlarının halk arasında prensip hâline gelen “nemelazımcılıktan” kurtularak “yapılması şart” görüşünün benimsenmesi olduğunu, ayrı siyasi kanaatlere sahip büyüklerin arasındaki gerginliğin gençlerin arasına sirayet etmemesine dikkat edileceğini ifade etmektedir. Düsturlarının daima kardeşçe geçinmek ve meseleler üzerine iyi niyetle eğilmek olduğunu söyleyen Göker yazısını “Şüphesiz bu şekildeki bağlılık ve dayanışma er geç semeresini verecektir” sözleriyle bitirmiştir.

Gazetenin 2. sayısında “Okuyucularla Başbaşa” başlığı altında Beyşehir Kültür ve Yardımlaşma Derneği imzasıyla bir yazı kalem alınmıştır. Yazıda yeni kurulan derneğin faaliyetlerinin yakından takip edileceği gazetenin ikinci sayısının sunulduğu ifade edilerek 3-5 genç ve aydın arkadaşın giriştikleri bu çalışmanın Beyşehir’de kültürel faaliyetleri geliştirmek, doğal güzellikleriyle beraber beldeyi şirinleştirmek amacını taşıdığı belirtilmiştir. Ayrıca derneğin ve gazetenin faaliyetlerinin hiçbir zümreye, hiçbir menfaate yöneltilmediğinin ve ideallerinin memleket davalarına doğru atılacak ilk adımlara önderlik etmek olduğunun altı çizilmiştir.

“Sizlerden teşvik gördükçe ve bizleri anladığımızı sezinledikçe el ele verip çalışacağız. Bizlerden sormak istediklerinizi ve arzularınızı bildirebilirsiniz. Gazetenizin sütunlarında tartışabilirsiniz,

²² 9 Eylül 1963 Tarihli Beyşehir’in Sesi Gazetesi, s. 1.

²³ 2 Eylül 1963 Tarihli Beyşehir Gazetesi, s. 1, 4.

fikirlerinizi anlatabilirsiniz. Bizim isteğimiz faaliyetlerimizin sonuna kadar bizimle beraber olmanız, bizimle beraber çalışmanızdır.”²⁴

Gazetenin yazı işleri müdürü Hukuk Fakültesi öğrencisi Harun Veli Yıldırım da gazetenin 30 Eylül 1963 tarihli 5. sayısında “Mücadele Duygusu” adındaki köşe yazısında Beyşehirli gençlere seslenerek gazeteye sahip çıkmaları tavsiyesinde bulunmaktadır.

“Kalpleri memleket sevgisi dolup taşan seller gibi coşan genç kardeşlerim. Bütün güzellikleri sinesinde toplayan Beyşehir için ne kadar çalışsak, ciltler dolusu yazsak yine azdır. Sakın bu kutsal vazife uğruna mücadeleden çekinme. Gerek Beyşehirli olarak ve gerekse yapıcı gençler olarak, bütün varlığıyla mücadele etmek, senin yegâne arzun olmalıdır. Her türlü imkânsızlıklara rağmen giriştiğin mücadele, senin zaferinin ilk müjdesidir. Ne mutlu sana!.. Yalnız şunu unutma ki ilerlemek ancak birleşmekle kabildir. Zira birlikten kuvvet doğar. Zaten bizim de esas gayemiz bu değil mi? Bir ve beraber olmak, yurt davaları üzerine el ele eğilmek. Sendeki bu memleket aşkı sayesinde, bütün kötülükler yanmağa, her türlü engeller ortadan kalkmağa mahkûmdur. Sen, Orta Anadolu'nun yanık evladı, kendi yararı kendi elinle sarar ve yine kendi yağınla kavrulursun. Varlığın kuvvetinle vücut bulsun. Ruhun mücadele duygusuyla dolsun.”²⁵

Buraya kadar söylenenler ışığında ve erken tarihli sayıları incelendiğinde gazetenin memleket ve ülke havadislerinin verildiği, köşe yazarlarının bilgi ve tecrübelerini paylaştığı, okuyuculardan gelen şiir ve yazıların yer bulduğu bir yayın organı konumunda olduğu görülmektedir. Kaynak kişilerden Mustafa Beştoy, gazete çıkarırken kasabalarda toplantılar yaptıklarını, Beyşehirliilerin meselelerini dinlediklerini ifade ederken, öğretmen Mehmet Koç da *Cumhuriyet* gazetesinin, kültür düzeyi yüksek nitelikli bir gazete olan *Beyşehir'in Sesi* gazetesinden övgüyle bahsettiğini ifade etmiştir²⁶.

Beyşehir'in Sesi gazetesinin dizgi ve baskısı Konya'da Işık Matbaası'nda yapılmıştır. Dördüncü ve beşinci sayıda ise dizgisi Işık, baskısı Kanaat Matbaası'nda gerçekleştirilmiştir²⁷. Öğretmen Tuncay Tekeli Konya'da Işık Matbaası'nın Bolu Lokantası'nın yakınlarında olduğunu söylemektedir. Derneğin ve gazetenin irtibat bürosu olarak Beyşehir'de Sülles Pasajı'nın bitişiğinde zemin katta Doktor Rıza Bey'in evinin arkasında bir dükkânın kullanıldığı anlaşılmaktadır.²⁸

Künye bölümünde herhangi bir bilgi verilmemesine rağmen gazetenin iç sayfalarında verilen ilanlarda abonelik şartları, senelik Beyşehir dâhilinde 12 lira, Türkiye dâhilinde 12.50, altı aylık Beyşehir dâhilinde 6 lira, Türkiye dâhilinde 6, 50 lira olarak belirtilmekteydi²⁹. Aşağıda gazetenin yazar kadrosu ve muhtevası hakkında bilgi verilecektir.

II-Gazetenin Yazar Kadrosu ve Muhtevası

A-Yazar Kadrosu

Elimizde mevcut olan sayılarının incelenmesi neticesinde *Beyşehir'in Sesi* gazetesine talebelerin yanı sıra aralarında öğretmenlerin bulunduğu bazı memurların da katkı verdiği anlaşılmaktadır.

Gazetenin ilk sayılarında yazar kadrosunda Öğretmen Narman Demir Çınar, Öğretmen Yılmaz Bozkurt, Öğretmen Ali Tuncay Tekeli, Öğretmen Ahmet Eser, Öğretmen Ahmet Sivas, Öğretmen İsmail Taş, Saatçi Azmi Cevher, Eczacı Edip Bilir, Gazeteci Asiye Süel, Avukat Yalçın Kasaroğlu ile beraber Mustafa Beştoy, İbrahim Göker, Harun Veli Yıldırım, Azmi Koytemir, Mehmet İstanbullu, Mustafa Özgünel, Enver Aslan, Gürel Eke, Mümtaz Arıkan, Osman Gültekin, Süleyman Bilgin, Süleyman Bumin gibi talebelere rastlanmaktadır. Tek müstear isim olan “Küçük Prens” de gazetenin hikâye yazarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte gazetede yazıların bazılarının altında M. B. ve A. B.

²⁴ 9 Eylül 1963 Tarihli Beyşehir Gazetesi, s. 3.

²⁵ 30 Eylül 1963 Tarihli Beyşehir Gazetesi, s. 3.

²⁶ Dış Hekimi Mustafa Beştoy (1938) ve Öğretmen Mehmet Koç (1939) ile yapılan mülakat.

²⁷ 2 Eylül ve 30 Eylül 1963 Tarihli Beyşehir'in Sesi Gazetesi, s. 4.

²⁸ Dış Hekimi Mustafa Beştoy (1938) ve Öğretmen Ali Tuncay Tekeli (1940) ile yapılan mülakat.

²⁹ 23 Eylül 1963 Tarihli Beyşehir'in Sesi Gazetesi, s. 4.

örneğinde olduğu gibi yazarlarının yalnızca baş harflerinin verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca gazete veya dernek yönetimi tarafından hazırlanan yazılara *Beşşehir'in Sesi* veya Beşşehir Kültür ve Dayanışma Derneği imzasının atıldığı görülmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi *Beşşehir'in Sesi* gazetesinin en önemli özelliği gazetenin öğretmenlerin nezaretinde daha ziyade büyükşehirlerde üniversitede okuyan Beşşehirlilerle talebelerin gayreti ve katkılarıyla çıkarılmış olmasıdır. Öğretmen Narman Demir Çınar, gazetenin 4. sayısının başyazısında:

“Yazı ailesinin hemen hepsini yüksek tahsil talebesi arkadaşlar teşkil etmektedir. Gençliğin böyle bir gazete etrafında toplanması bizlere iftihar vesilesi olmaktadır. Hele onların kalemlerinden çıkan sert, acı ve fakat incitmeyen, hoş giden satırlar ilerisi için büyük ümitler vermektedir. Kendilerinden beklediğimiz istikbalde de aynı doğruluğu göstermeleridir...” diyerek durumu özetlemiştir.

Nitekim dernek adına gazetenin sahibi Mustafa Beştoy, mesul müdürü Musa Beştoy ve yazı işleri müdürü Harun Veli Yıldırım ile birlikte yazılarıyla ve sair konularda gazeteye katkı sağlayan çok sayıda Beşşehirliler yüksek tahsil talebesi bulunmaktadır.

Gazetenin sahibi ve İstanbul Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi talebesi Mustafa Beştoy da kendi imzasıyla yazılar yayımlamıştır. Ayrıca gazetede M. B. harfleriyle imzalanan yazıların da Mustafa Beştoy'a ait olduğu düşünülebilir. Beştoy'un yazılarında oldukça keskin bir dil kullandığı Beşşehirle ilgili yerel hizmetlerin yerine getirilmesinde belediyenin yaptığı veya yapmadığı çalışmalara eleştiriler getirdiği görülmektedir.³⁰Beştoy'un zaman zaman ülke gündemiyle ilgili meselelerde de duygu ve düşüncelerini paylaştığı, ulusal gazetelerde yazılan yazılara da eleştirel cevaplar verdiği anlaşılmaktadır.

Gazetenin yükünü omuzlayanlardan biri de yazı işleri müdürlüğü vazifesinde bulunan Harun Veli Yıldırım'dır. O yıllarda İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi olan Harun Veli Yıldırım'ın gazetede “Basın Hürriyeti”, “Basın'ın Önemi” başta olmak üzere genellikle mevzuata dair meselelerde yazılar yayımladığı anlaşılmaktadır. Gazeteye en fazla katkı sağlayan talebelerden biri de Azmi Koytemir'dir. Koytemir gazetenin ilk sayısından itibaren yazdığı yazılarda özellikle Beşşehir'in doğal güzellikleri ve tarihî özellikleri başta olmak üzere memleketin güncel sorunları ile ihtiyaç ve taleplerinin dile getirilmesine yönelik yazılar yayımladığı görülmektedir. O yıllarda üniversiteli talebelerin sosyal, kültürel, ekonomik, adli ve idarî konularda yerel ve genel meselelerle ilgili gazetede yayımladıkları yazılarda okuyucuları bilgilendirdikleri anlaşılmaktadır. Gazetenin bütün sayılarına ulaşılabilirdiğince şüphesiz burada isimlerine yer verilen yazar kadrosuna yenileri de eklenebilecektir.

B-Gazetenin Muhtevası

Yukarıda ifade edildiği gibi *Beşşehir'in Sesi* gazetesi ilk sayısından itibaren 4 sayfa ve 5 sütun olarak çıkarılmıştır. Gazetenin sayfa düzenine bakıldığında sütunlar hâlinde arka arkaya yerleştirilen haber ve yazıların bir ara çizgiyle sonlandırıldığı görülmektedir. Yazıların düzenlenmesinde üst, ana ve alt başlıkların kullanıldığı ve yazının önemine binaen bazı başlıkların puntolarının büyütüldüğü anlaşılmaktadır. Gazetenin bütün sayfalarında haber ve köşe yazılarına yer verilmekte, ilan, duyuru ve reklamlar ise son derece sınırlı kalmış bulunmaktadır. *Beşşehir'in Sesi* gazetesinin elimizdeki sayıları incelendiğinde gazetede yoğun olarak Beşşehir'le ilgili haberlere yer verildiği, bunların yanı sıra az da olsa ülke geneliyle ilgili de haber ve yorumların bulunduğu görülmektedir. Ancak gazetede genellikle yakın çevrede bulunan il ve ilçelerden haberleri görmek de mümkün olmaktadır. Aşağıda elde edilebilen sayılarından hareketle gazetenin muhtevası hakkında bazı bilgilere yer verilecektir.

Elimizdeki nüshalarından hareketle haftanın önemli bir olayının gazete manşetine taşındığı anlaşılmaktadır. Manşette yer alan haberler genellikle yerel haberlerden oluşurken bunların bir bölümü

³⁰Bu konuda Öğretmen Tuncay Tekeli “Dayım Nazım Gökmenoğlu Belediye başkanı idi. Gazetede zaman zaman dayımı da eleştirirdik. Dayım bana ‘Yazsınlar, boş ver müdahale etme’ derdi.” demektedir. Öğretmen Ali Tuncay Tekeli (1940) ile yapılan mülakat.

de ülke gündemiyle ilgilidir. Manşetlerin diğer haberlere göre daha büyük puntolarla ve koyu renkte dizildiği görülmektedir. Fikir vermesi açısından bazı gazete manşetlerine aşağıda yer verilmiştir.

2 Eylül 1963 Tarihli 1. Sayı: “Niçin Çıkarılıyor?”

9 Eylül 1963 Tarihli 2. Sayı: “İlçemize Yeniden 13 Öğretmen Tayin Edildi.”

16 Eylül 1963 Tarihli 3. Sayı: “Tanıştık.”

23 Eylül 1963 Tarihli 4. Sayı: “Orta Dereceli Okullarda Program Değişiyor.”

30 Eylül 1963 Tarihli 5. Sayı: “Preveze Zaferinin 425. Yıldönümü Kutlandı”

Beyşehir'in Sesi gazetesinin elimizdeki sayılarında başlık klişesinin altında sol tarafta yer alan sütunda “Başyazı” adıyla ile bir köşe yer almaktadır. Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği'nin kurucularından ve derneğin bir dönem başkanlığını üstlenen Öğretmen Narman Demir Çınar'ın gazetenin ilk sayısından itibaren “Başyazı” köşesinin altında imzası bulunmaktadır. Çınar, 2 Eylül 1963 tarihli “Niçin Çıkarılıyor?” adındaki yazısında derneğin kuruluşu ve gazetenin çıkarılış amacı ile detaylı ilgili bilgiler vermiştir. Çınar gazetenin 2. sayısında “Mükemmele Doğru”, 3. sayısında “Beklediğimiz”, 4. sayısında ise “Gazetemiz” adıyla yayınladığı başyazılarında, amacı başta olmak üzere gazetenin kaydettiği aşamalar ve yaşanan gelişmeler üzerine bazı analizlerde bulunmuş, okuyucuların gazeteyle ilgili değerlendirmeleri hakkında bilgiler vermiştir. Gazetede yer bulan köşelerden biri de “Bana Göre” köşesidir. Yazılarıyla gazeteye destek veren eğitimcilerden biri olan Öğretmen Yılmaz Bozkurt, “Bana Göre” adındaki köşesinde yazdığı yazılarda bireysel ve toplumsal ilişkiler ile ahlaki ve kültürel konularla ilgili duygu ve düşüncelerini okuyucularla paylaşmıştır.

Gazetenin bazı nüshalarında çeşitli hikâyelerin yayımlandığı “Hikâye” köşesine de yer verilmektedir. Nitekim bu köşede ilk sayıdan itibaren İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Enver Aslan tarafından Pembe Dünya adıyla bir dizi hikâye yayımlanmıştır. Gazetenin yine “Hikâye” köşesinde Küçük Prens müstearıyla “Beklenen Misafir” adında da bir dizi hikâyeye yer verilmiştir. Bununla birlikte gazetede “Güzel Sözler” adıyla hazırlanan bir bölüm daha yer almakta, burada yabancı yazarlardan alıntılarla bazı güzel sözlere yer verilmektedir. Diğer taraftan gazetede “Şiir Demeti” adıyla özel bir şiir köşesi de bulunmaktadır. Nitekim burada Saatçi Azmi Cevher, Eczacı Edip Bilir, Öğretmen Ahmet Sivas, Öğretmen Narman Demir Çınar, Gürel Eke, Osman Gültekin ve Süleyman Bumin gibi isimlerin imzalarıyla başta Beyşehir'le ilgili olmak üzere çeşitli şiirlere yer verilmiştir. Bununla birlikte gazetede sporla ilgili bazı köşe yazılarına da yer verildiği anlaşılmaktadır. Gazetenin 4. sayısında “Spor, Ahlak, Kültür ve Beyşehir” başlığı altında sporla ilgili önemli bir yazı kaleme alınırken, gazetenin çeşitli nüshalarında Beyşehir'deki spor faaliyetlerine de değinilmiştir.

Elimizdeki sayıları incelendiğinde memlekette olan hadiselerin yanı sıra şehirde meydana gelen adli vakalarında gazetede haber olarak yer aldığı görülmektedir. Ayrıca gazetenin bazı bölümlerinde şehrin sorunlarıyla eksik ve yanlış uygulamalara değinildiği ve yeri geldiğinde idarecilerin iğneli bir şekilde uyarıldığı da söylenebilir. Nitekim şehrin üniversitede okuyan talebelerinin çıkardığı *Beyşehir'in Sesi* gazetesinin toplumu bilgilendirme işlevinin yanı sıra eleştirel bakış açıları ve önerileriyle memleketin yararına yapılacak iş ve işlemlerle ilgili yöneticileri uyarmaya ve yönlendirmeye çalıştığı düşünülebilir. Buradan hareketle yüksek tahsil talebeleri tarafından çıkarılan *Beyşehir'in Sesi* gazetesinin yayımlandığı dönemlerde okuyucular tarafından merakla takip edilen bir yayın özelliğinde olduğu söylenebilir.

III-Gazetede Yer Alan Fotoğraf, İlan ve Reklamlar

Elimizde mevcut bulunan sayıları incelendiğinde *Beyşehir'in Sesi* gazetesinde çok az sayıda görsele yer verildiği anlaşılmaktadır. Her sayıda ortalama bir fotoğrafa yer verilen gazetede görsel kullanımının daha ziyade ülke geneliyle ilgili bazı haberlerle sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durumun dönemin şartlarında Beyşehir'deki teknik imkânların eksikliğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Bununla birlikte gazete sayfalarında çok az sayıda reklamın yer aldığı da anlaşılmaktadır. Ne var ki gazetenin ilk sayılarında reklamlara pek rastlanmazken sonraki sayılarında tüccarların, terzilerin veya otobüs işletmecilerinin bazı reklamları göze çarpmaktadır.

Gazetede reklam verenler arasında çeşitli esnaf ve zanaatkârlar bulunduğu gibi “Zayi” başlığı altında kimlik vs gibi belgelerin kaybedildiğine ve bunların hükümlerinin olmadığına dair ilan veren kişiler de görülmektedir. Ancak gazetenin ilk sayılarında henüz resmî ilanlara yer verilemediği anlaşılmaktadır. Gazete sayfalarında yer alan reklam ve ilan tarifesine göre; başlık kenarı 30 lira, ölüm, zayi, nişan, nikâh vs ilanlarının cm’si 2 lira, ticarî ilanların ise cm’si 3 lira olarak belirtilmiştir³¹.

Sonuç

Günümüzde ne yazık ki Beyşehir basın yayını açısından önemli bir dönemi temsil eden *Beyşehir’in Sesi* gazetesi ilgili literatürde yer alan bilgiler son derece sınırlı kalmıştır. Beyşehir’de matbaanın açılmasından bir yıl kadar önce 1963 yılında yayına başladığı anlaşılan *Beyşehir’in Sesi* gazetesi Konya’daki matbaalarda dizilmiş ve basılmıştır. Ancak gazetenin nasıl dizildiği, kaç baskı yaptığı veya dağıtımının nasıl yapıldığı gibi bilgilerden yoksunuz. Bununla birlikte en azından mahiyetinin ve içeriğinin ne olduğu, hangi dönemlerde yayınlandığı ile nasıl bir yayın kadrosu ve politikasına sahip bulunduğu gibi bazı bilgilere sahip bulunmaktayız.

1963-1964 yılları arasında bir yıl gibi kısa bir dönemde yayın hayatına devam ettiği düşünülen gazetenin hazırlayıcıları Beyşehir Kültür ve Yardımlaşma Derneği adına Öğretmen Narman Demir Çınar’ın desteğiyle o yıllarda büyükşehirlerde üniversitede okuyan yüksek tahsil talebeleridir. *Beyşehir’in Sesi* gazetesinin Öğretmen Narman Demir Çınar, Yılmaz Bozkurt, Ali Tuncay Tekeli, Ahmet Sivas, Avukat Yalçın Kasaroğlu, Saatçi Azmi Cevher gibi kişilerin desteğiyle Mustafa Beştoy, Musa Beştoy, Harun Veli Yıldırım, Azmi Koytemir gibi talebelerin gayretleriyle hayata geçirildiği görülmektedir. Nitekim *Beyşehir’in Sesi* gazetesinde üniversite talebeleri ve öğretmenler köşe yazısı, makale, şiir ve hikâyeleriyle memleket hakkındaki bilgi, duygu, düşünce istek, eleştiri ve kanaatlerini sürekli olarak ifade etmişlerdir. Üniversitede okuyan gençlerin kalemlerinden çıkan *Beyşehir’in Sesi* gazetesinin toplumu bilgilendirme işlevinin yanı sıra eleştirel bakış açıları ve önerileriyle memleketin yararına yapılacak iş ve işlemlerle ilgili yöneticileri uyarmaya ve yönlendirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Gazetede yer bulan haber ve yorumlarla memleketin sorunlarını ele alan önemli bir yayın organı hâlinde bulunan *Beyşehir’in Sesi* gazetesinin bir süre sonra yayın hayatına mali sebeplerle son verilmiştir.

Kaynakça

A-Arşiv Kaynakları ve Süreli Yayınlar

Beyşehir’in Sesi Gazetesi (1963)

Beyşehir Lisesi Öğretmen ve Memur Sicil Defteri.

B-Diğer Yayınlar

ALPEREN, Bilal, *Beyşehir ve Tarihi*, Konya 2001, s. 135.

ARABACI, Caner, “Beyşehir’de Basın Yayın”, *Konya Ansiklopedisi*, Konya 2011, s. 104-107.

HABİR, M. Şahin, “Beyşehir’de Basın ve Medya”, *Tarihten bugüne ve Geleceğe Uzanan Konya Beyşehir (Derebucak-Hüyük) 2000 Rehberi*, Konya 2000, s. 131-132.

C-Kaynak Kişiler

Dış Hekimi Mustafa Beştoy (1938)

Öğretmen Mehmet Koç (1939)

Öğretmen Ali Tuncay Tekeli (1940).

³¹ 23. Eylül 1963 Tarihli Beyşehir’in Sesi Gazetesi, s. 4.

Gazetemiz Basın
Abihik Yasasına Uy-
mayı Taahhüt Etmiş-
tir.
YIL: 903
Sayı: 1
Fiyatı 25 K₺

Beyşehir'in Sesi

HAFTALIK TARAFSIZ FİKİR GAZETESİ

Pazartesi
2
EYLÜL 1963

MES'UL ÜRÜR: Musa Beştoş

SAHİBİ: Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Veli Yıldırım

Nçin Çıkarılıyor?..

Şey için çoktan beri ihtiyacıydık bir gazete nişinde ilk adımları ve ikinci adım da BEYŞEHİR KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ'nin bir yönde olduğu mühtür.

İstikrarlı siyasi dava yerine her türlü derdi içindeki düşüncelerinden su hususunda gereken imkânları da en ince kılınan kadar seferber olduğundan asla şüphe edilmeyecek bir teşkilat olan emek, hatıra bir, sadık ve inancından bahsedecek bu gazete vasıtasıyla. Kendi özünü, komünizmi, mahalleni, kısaca BEYŞEHİR'in gazetesi olarak canlandırma ve haykırma hissedecek niş. Bu sığın kuşu olma su, yalnız ne yalan, sizin kuvvetli imanınız, sizin H- gili olmanız, sizin BEYŞEHİR'in olmanız bağlı. Aksi halde bu sesle, bir yaktı gili, giliğe yazıftı- yacağı sakıncaktır.

BEYŞEHİR'İN SESİ sizindir. Onu coşgunuz gi- bi sesler, onu maddi-ma- zınlamak ve onun dett- ne çok yakından alaka- leniz sizin ilk vazife- dir. Gazeteyi biz çıkar- mız vasıtasıyla.

Özellikler çözülmeye mey- vermektedir, her tür- den ihtiyacı ve dilkle- ni gazeteye bildirmek- tiyormak bize sevinc ve- lerdir. Gerekli özellikleri- ni yazılarınız memnuni- etli olacaktır.

Kazılarımızdan bazıları- nı yazıları ve bazıları- nı ilgili bulabilirsiniz. Bu- gün bu sığınağın, il- leğin ve ilgili olan- ları, sebebini olduğunu bu- nuzun tutmasını: BEYŞEHİR'in, hakikaten böylece- niş gibi haline ge- ke Allah'ın her türlü- de sığın olmuş ilçemiz, ki- niş çalışmaya ve se-

Doktorlara tazminat tasarısı kabul edildi

Doktorlar arasında muayenehanelerini kapatanlara her ay, maaşlarından ayrı olarak bazarından göre en az 750 an fazla 2500 lira tazminat verilmesi ile ilgili kanun tasarısı dün Sağlık Komisyonunda kabul edilmiş ve Pazar Komisyonuna sevk edilmiştir.

Sağlık Komisyonu Başkanı Profesör Zeki Zeren'e göre bu tasarıyla normal cereyan etmeyen hasta-doktor muameleleri düzilecek ve bir takım tedavilerden dolayı olacaktır. Ayrıca öğlece kadar hastahanelerde öğleden sonra muayenehanelerinde çalışan doktorlar tam- zamanlı hastahanelere bağlanacaktır.

Bana göre: Anlıyamamak, Anlaşılmamak

Yılmaz Bozkurt

Çok hem de çok sevdiğim bir arkadaşım vardı. Şimdiye kadar onu bu kadar meşur görmemiştim. Geçende buluşup biraz derdini, ehlilik hastalığından şikâyet ediyordu. Çok masâhîr, onun çok iyi anlaydım. Fakat o kadar masâhîr, doğrusu çözülmeye; bükümlü hayata istediğini bulmamış, artık eski dostlarından da hayır kalmadığını birbirlerini anlamayan insanların dünya yerleştiğini anlatıyordu.

İnsanlar, hep birbirlerini anlamadıklarından şikâyet eder dururlar. Biz anlamak için dilimizi kullanıyoruz değil mi? Dil, Tarsus'un kullandığı gibi en büyük nimettir. Söz, dilin adeste kullandığı bir karikatür. Biz ise sözümüzü kelimelere bağlayarak ayrı ayrı anlamlar veriyoruz. İşte bu, bizim fevkalâde çevirdiğimiz mâna hünerleri bazan bizatihi anlamıyor mu? Yanlıyoruz, yanlıyoruz ama yine de konuşmalarında iyi anlayıyoruz, anlayıyoruz ve konuşmaların mânâsı değilse, mânâsı değilse...

Biz hep bu yüzden anlayamıyoruz zaten. Bırakalım ben, «Nasılın derken o «Mâna» anlarsa, işte o zaman karşındaki beni anlamıyor demektir. Bu demek oluyor ki, karşındaki ya hareketlerimizi anlamıyor, yahutta hislerimize inamıyor...

Çok defa birbirlerini seven insanlar bile birbirlerini anlamamaktan şikâyet ederler. Bu nedenle birbirlerini anlamak bir nimettir. Sevmek bilmeden, kurşunlu imana kim olacağına göre, arzadığı gili kimsesizlikte anlayılmamak ortaya çıkıyor demektir.

Dostumuz bu bakımdan emiyete olan bağlılığı, kaybetmiş ve arzadığı huzuru kapıran imtihanlardan şikâyet ediyordu.

Bana göre: İnsan karşındakiinden istediği bir şeyi —Sevgi, İlimat— karşındakine vermezse, kendü kendinden emîn olmaz. Emîn olmadıkça bir şeyin varlığı anlaşılmaz.

Anlamamamı istiyorsunuz; makul olalım, Dünyada anlayılmayan hiç bir şey yoktur. Sözlerimiz samimi ve itimat verici olduktan sonra çok çabuk anlaşılır.

Hakkiki sevgimiz, anlayışımız, anlayışımızı çok çabuk bize gösterecektir.

Bir mevzu hakkında süphesiz tartışılabilir; an- bencilik ilâhînin yonmasını bilmezse ki o derince anlayışta olmayabilir. Yoksa hep anlayılmamaktan şikâyet ederiz.

ÇAĞRI

MEHMET İSTANBULLU

Sayın kaymakam Beyin buyurduğu gibi, acaba biz Beyşehirli- ler, hakikaten pasif in- sanlarımız mı? Uzun- ge- zeler bile uykularında aktifler. Bizler lü- fân günlerimizi uykuda mı geçiriyoruz? De- mek ki bizler ne gece- ne de gündüz çalışmı- yor, nekaat devrinde ki hastalar gibi, Alla- hın bağışladığı sıhhat ve afiyete şükredip, Beyşehir gibi bir yer yüzü cennetinde 33 er defa 'Nemelmazım' Bana ne 'Adem sende' tesbi- tiye devam ederek bir- rakıp gidenlerin ruhla- rına gönderiyoruz.

Peki, öyle değilse neden sesimizi duyur- muyoruz? Hayır biz duy- muyoruz bizi uyur gibi görünenler yanlıyoruz

Özel turnuvada Konya boksörleri Birinci oldular

23 Ağustos tarihleri arasında Afyon'da tertip edilen özel boks turnuvasında Konya takımı 1. ci olmuştur.

Müsabakalar, Konya, Afyon ve Bursa boksörleri katılımıyla, Müsabakaları boks federasyonu başkanı Şefik Te- rakte takip etmiştir.

Karşılıklı olarak Konya takımı, 3 birincilik, 2 ikincilik almıştır.

Dayanışma

İbrahim Göker

Umumi menfaatlere biz- alâkadar olmamızdır. Dert- met ve kolektif ihtiyaçları- lerimizde de buun mevzu- karşılamak hususunda kaza- olerek ilgisizlik yüzünden- mız gençliği şimdiye kadar- (Devamı S. 4 de)

Ek 2: Beyşehir'in Sesi Gazetesi'nin 16 Eylül 1963 Tarihli 3. Sayısı

Çocukların Başını
ANAK YASAKINA Uymayı
Taahhüt Etmiş
tir.
YIL: 963
Sayı: 3
Nisan 25 K₃

Beyşehir'in Sesi

HAFTALIK TARAFSIZ FİKİR GAZETESİ

Pazartesi
16
EYLÜL 1963

MİS'UL MÜDÜR: Musa Beştoğ

SAHİBİ: Beyşehir Kültür ve Dayanışma Derneği adına Mustafa Beştoğ

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: H. Veli Yıldırım

Baş Yazı

Beklediğimiz...

Anız hemşhillerimiz için üçüncü sayıda elinizde. Gazetemiz her sayı biraz daha düzelmektedir. Bu, bilginin öldüğünü gösterir, ateşin de yarıdır. Düşünceyle birlikte geleceğe ve mükemmelleğe doğru ilerleyeceğiz.

Çemşetler de böyledir. Yavaş yavaş aydınlanırlar, yavaş yavaş çirkinlik ve hatalardan kurtulurlar. Bu mevzuu gençlere ve aydın zihinlere büyük işler düşmektedir. Yüksek tahsil yapan bir insanın dil, düşünüşü, davranış ve kültür bakımından çok terakki etmiş olması gerekir. Yani gençlerin üzerine bina edilmektedir. Böylece «Yağların tecrübesiyle, gençlerin enerjisi ve yeni bilgileriyle birleştirilmek isteniyor»

Beyşehir'imizin geleceğini bu yaş ortasında bir düşünmek kurtuldu. Gençler, bombası olan gençliği bir araya toplamak onları faydalı bir şekilde faaliyete geçirmek. HALLİ UNUTULMAYAN «Gençlik Gecesi»ni onlar hazırladı; gecenizi de onlar çıkarıyor. Görülüyor ki, gençlik bir yol bulmuş. Ama onları destekleyecek kuvvet nerede? Aydınlanma için susuyor? Gazetemiz aynısı değildir, niçin çökünmüştür? Neden yavaş gidecektir, yetişemiyor? Sizlerden yine de yazı istiyor ve bekliyoruz.

Narman Demir Çınar
(Devamı S. 3 de)

TANIŞTIK...

Gazetemizin mensubu bazı arkadaşlar, yeni kaymakamınla tanışmışlardır. Kaymakam beyin yanında gayet az kalemle beraber edindikleri intiba gayet müsbettir. Anlatılmak için kelime bulamayan arkadaşlarımızın söylediklerinden bir kısmını buraya naklediyoruz:

«Kendileri gayet kibar; rahat ve tamim bir ses tonuyla konuşuyor. Fikirleri sağlam, aydınlık ve kuvvetli.»

Kültürlü; edebiyat, felsefe, Fransızca... ne arzu eden var. Bunlara bir de kibirlilik, nezaket ve karakter ilâve et. Hakikaten mükemmel bir insan. İspahli Beyşehir'e faydalı olacaktır.

Gazetemiz ve dergimiz, halkımız, gençliğimiz kaymakam beye üstün başarılar diler, faydalı ve hayırlı vazifeler bekler.

BEYŞEHİRİN SESİ

Merkez ilkokulu okul aile birliği kadınlar kolu toplandı

Merkez ilkokul müdürünün yazıları üzerine okul aile birliği kadınlar kolu üyeleri Merkez Beyan Öğretmenlerinden Feriha Akgün - Memnune Karman ve Nazik Erdemayın katıldıkları toplantıda aşağıdaki konular üzerinde duruldu:

1-— Dava yılı başlangıcından ders kesimine kadar öğrencilerin okul içinde ve okul dışındaki eğitim ve öğretim çalışmalarını ile yakınca ilgilenip işbirliği sağlanması

2-— Öğrencilerin eğitimlerini okulun istediği biçimde temin edilmesi.

3-— Beslenme eğitimine çocuk vellelerinde katılması için bir programın hazırlanması.

4-— Yoksul öğrencilerin her yönden ihtiyacıyla karşılanması için bir komisyonun kurulması.

5-— İlçemizde bulunan sınıftan mesuliyetinden faydalanmak için kadınlar gününde hanımlarla işbirliği yaparak sınıftan mesuliyetini yerine getirmesi için bir komisyonun kurulması.

Merkez Okulu kadınlar toplantısının bundan böyle her ay toplanarak Eğitim ve Öğretim yönünden görülen aksaklıkları okul idaresi ve okul öğretmenleri ile gidermeğe karar vermişlerdir.

Beyşehirin Tarihi
(ÖN SÖZ)

Azmi Koytandır

İki yıla yakın bir zamandır «Beyşehir tarihini mevzuunda tetkiklerde bulunmaktayım. Konya basınındaki dostlarım, notlarımı neşretmek için rica ederler bulmuşlarsa da, kabul etmedim. Heride, yazılarımı bir kitap halinde toplamak istiyordum. Bu defa «BEYŞEHİRİN SESİ» gazetesini çıkarmaya başladığımda, yazılarımı yayınlamayı bir vazife bildim.

İnsan, bazen garip bir halet-i ruhiye içine düşer; yaşadığı yeri ve çağı bırakıp, başka bir devir ve mekân içinde olmak ister. Bu duyguyu en iyi ifade eden, Üstad Yahya Kemal Beyazıt'dır. Bu büyük şairimiz, Varşova sefirisi iken, bir akşam, «aki İstanbul'a karşı şiddetli bir ölem duymuş ve his etmişim: «Şöhrüm bu şehirden, bu devirden çok uzaktır, Tanburun Cemil Bey çalıyor eski plakta»

Devamı S. 3 de

Seçim çalışmaları

12 Eylül 1963 Perşembe günü saat 14.00 de Lise binasında yapılan toplantıda, İlçe Seçim Kuruluna için gerekli iki anil ve iki de yedek üyenin seçimi gizli oyla ve öğretmenler arasında yapıldı.

Toplantıya Hâkim Ömer Üzalıcı başkanlık yapmış ve mevzu ilah eden, bir konuşma madan soora seçime geçilmiştir.

Neticede; Yılmaz Öğretmen, Osman Gültekin ve Hasan Ülker de yedek üyeler seçilmişlerdir.

Arkadaşlarımıza vazifelerinde başarılar dileriz.

Pembe dünya

— Tanrıml. Tanrıml. Belki Tanrı Dağı bir zamanda böyle baykırırdı. Tanrıya kafatutarı gibi konuştu;

— Öküz gibi çalıştım yol üstünde sık topayan katırcılar gibiyim!..

Birden uyanan Can yanına geldi. Uyuklu gözlerle bakındı. Eliyle Ay'ya göstererek

— Baba Ay batıyor dedi.

Yanık eğildi oğlunun gözlerine bakarak;

— Batıyor oğlum... Bizardan güneş doğacak. Sonra doğrudu, bugün uzaklara gideceğini söyledi. Ona öğüt verdi.

— Oğlum koyun gök kuyularındaki çam otlukta sularsın; koyun senden yiyecek ister. Ona haydi koyunum gel... haydi koyunum gel... beni çayırda götürürüm dersin. Çayırın toprağını ne kadar güzel koktuklarını bilirsin ya... Yere yün koyun yatar hem toprağı koklar, hemde yerde geri nen katırcılara bakarsın. Orada sarı papatyalar.

(Devamı S. 4 de)

9 yaşında bir kız çocuğu kaçırılmak istendi

İlçemizde Hacımercan mahallesinde oturan Ömer Faruk Saldırım 9 yaşındaki kız S.S. 10-9 963 günü saat 14.00 sıralarında meçhul bir şahıs tarafından kandırılarak kaçırılmak istenmiştir.

(Devamı S. 3 de)

Kazamızayenici...

34 yd.sb Adayı öğretim tayin edildi

97 sayılı kanun gereğince vatanî vazifesini Yd. Sb. Adayı öğretmen olarak yapan öğretmenlerden her yıl olduğu gibi bu yıl da Kazamız 34 sene Yd. Sb. öğretmen tayin edilerek bu öğretmenler vasıfı ile bağlanmıştır. Bu 64 dönem Yd. Sb. aday öğretmenlere kazamızda hoş geldiniz der yanî vazifelerinde başarılar dileriz.

Ek 3: Öğretmen Narman Demir Çınar (1936-2017)

Social Life In Chios In The 18th And 19th Centuries
Abstract

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Mehmet Taş.

Üniversite, Birim, Bölüm, Şehir-Ülke
Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî
Bilimler Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve
Onarım Bölümü Malatya/Türkiye
e-posta: mehmet-tas@msn.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 23. 01. 2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 23. 05. 2024
Yayın tarihi-Date of publication: 13. 09. 2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External
Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör Hakemlik-
Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik taraması- Plagiarism checks
Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
The Author(s) declare(s) that there is no conflict of
interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.
No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (Chiago)

Taş (Mehmet). "18. Ve 19. Yüzyılda Sakız Adası'nda
Toplumsal Yaşam". *Anadolu Mecmuası* 3, sy. 7
(Ağustos 2024): 13-28.

Turks and Greeks are two separate peoples who have shared the same geography in many places throughout history. These people lived together for centuries in Anatolia, Rumelia, the Sea of the Islands and many islands in the Mediterranean during the Ottoman period. While trade and other economic activities connected these societies, the exchange of words between Turkish and Greek added a cultural dimension to this relationship and strengthened this bond. Although there were clear boundaries between them in terms of both religion and ethnicity, these boundaries did not constitute insurmountable obstacles for the two communities. Therefore, they were able to use the same market place, share the same streets and squares and live in the same neighborhoods. In the climate of tolerance and understanding provided to them by the Turks, who were the owners of the state, the Greeks had the opportunity to protect and develop their true identity, while in return they obeyed the state for many centuries, especially in Chios. Although there were occasional minor problems in the harmony between these two communities after the 1821 Greek Rebellion, this situation continued until the beginning of the 20th century. This model of harmony between the Turks and Greeks on the island of Chios, which lasted for 347 years, contains important clues regarding the solution of regional problems in terms of today.

Keywords: Chios, Turks, Greeks, Ottoman Empire.

18. Ve 19. Yüzyılda Sakız Adası'nda Toplumsal Yaşam

Öz

Türkler ve Rumlar tarih boyunca birçok yerde aynı coğrafyayı paylaşmış iki ayrı halktır. Bu halklar Osmanlı döneminde Anadolu, Rumeli ve Adalar Denizi ve Akdeniz'deki birçok adada yüzyıllar boyunca birlikte yaşadı. Ticaret ve diğer iktisadi faaliyetler bu toplumlari birbirine bağlarken Türkçe ve Rumca arasındaki kelime alışverişi bu ilişkiye kültürel bir boyut katarak bu bağı güçlendirdi. Gerek din ve gerekse etnik köken olarak arada kesin sınırlar olsa da bu sınırlar iki toplum açısından aşılmaz engeller teşkil etmiyordu. Bu yüzden aynı pazar yerini kullanıp, aynı sokak ve meydanları paylaşıp aynı mahallerde yaşayabildiler. Devletin sahibi olan Türklerin onlara sağlamış olduğu hoşgörü ve anlayış ikliminde Rumlar öz benliklerini koruma ve geliştirme imkânı bulurken buna karşılık devlete Sakız Adası özelinde uzun yüzyıllar boyunca itaat ettiler. 1821 Rum İsyanı sonrası bu iki toplum arasındaki uyumda zaman zaman ufak da olsa sorunlar çıkmasına rağmen 20.yüzyıl başlarına kadar bu durum devam etti. Sakız Adası'nda Türk ve Rumlar arasında 347 yıl kadar süren bu uyum modeli günümüz açısından bölgesel sorunların çözümüne dair içinde önemli ipuçları barındırıyor.

Anahtar Kelimeler: Sakız Adası, Türkler, Rumlar, Osmanlı Devleti.

Giriş

Sakız Adası, İzmir Körfezi'nin hemen karşısında yer alan Adalar Denizi'nde ki en büyük adalardan biridir. Türkiye'ye uzaklığı 8 kilometre olup kuzeyden güneye 50 kilometre uzunluğunda ve doğudan batıya 13 ile 24 kilometre genişliğindedir. Yüzölçümü 841 kilometrekaredir. Adanın kuzey kısmı verimsiz olup dağ kütleleriyle çevirili olduğu için nüfusu güney kesimine göre seyrek. Adanın güney kesimi ise düz ve verimli olup çok sayıda yerleşim yerine sahiptir. Tarih boyunca "mastaki" üretimi yapılan yerleşim yerleri adanın bu kesimindedir. Günümüzde adanın merkezi olan "Chora" şehri adanın doğu kıyısında yer alırken, "Kamos" şehri Chora şehrinin güneyinde yer alır. Kamos şehri, günümüzde Sakız Adası'nın en zengin ve en verimli bölgesidir¹.

Kırsal alan bakımından ada dağlık ve sarp bir adadır. Yine de kırsal alanda portakal, limon, zeytin, dut, mersin ve nar ağaçları bulunmaktadır. Adada eksik olan bitki ise tahıl ve hububattır. Yetiştirilen arpa ve buğday adanın üç aylık ihtiyacını karşılar. Yılın geri kalanı için ise Anadolu'dan tahıl getirmek zorunludur². 1729 yılında Sakız Adası sakinleri, adanın taşlık ve kayalık (*sengistan*) bir yer olduğundan bahsederek ada merkezinde yetişen tahılın ancak 15 gün kendilerine yettiğini bildirmişler, Çandarlı ve İrmiye kazalarından tahıl satın almak izni talep etmişlerdi³. 1734 yıllarında Sakız ahalisi İstanbul'a mektup göndererek tarıma elverişli belli başlı arazilerinin olmadığından başka nüfusça fazla olduklarını bildirerek tüketim maddelerinin fiyatının yüksekliğinden yakınmışlar ve Anadolu'da bulunan Mihalic, Bergama ve Kuşadası kazalarından rayici fiyatıyla 20 bin kile hınta (buğday) satın almalarına izin verilmesini talep etmişlerdi⁴. Tahıl ihtiyacının karşılanması için bazen Sakız Kalesi mahzenlerinde bulunan ve çürümeye yüz tutmuş olan buğdayın taliplilerine satıldığı görülürdü. Kaleye ihtiyaç duyulan buğday genelde Kuşadası İskeleyi vasıtasıyla Anadolu'dan gelirdi⁵.

Adanın güvenliğini Sakız Kalesinde ikamet eden yeniçeriler sağlıyordu. Bunlar 1714 yılında toplam 844 askerden oluşmaktayken bu yıl 400'ü Kandiye'ye gönderilirken 444'ü de Eğriboz muhafazasına tayin edilmişti⁶. Adada, tımarlı sipahiler yerine yeniçeri bölüklerinin görev yapması, adaya Osmanlı yönetimi tarafından verilen önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Adalar Denizi'ndeki adaların devletin ve İstanbul'un güvenliği için taşıdığı önemin bir sonucu olarak yeniçeri bölükleri Sakız Adası dışında Girit ve Rodos başta olmak üzere birçok adada görev yapıyordu. Buna rağmen zaman içinde imparatorluğun farklı bölgelerinde ortaya çıkan güvenlik risklerinin daha acil hale gelmesi nedeniyle buradaki askeri birlikler ada dışına gönderilmeye başlandı. Ada eski önemini korumakla birlikte burada tutulan askerlerin sayısı bahse konu yüzyıllarda azalmaya devam etti. Öyle ki 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan dönemde buradaki asker sayısı 20 rakamının bile altına düştü.

Sakız Adası, Osmanlı sarayının ihtiyaç duyduğu "mastaki" ismi verilen damla sakızı imal ediyordu⁷. Bunlar mastaki köyleri olarak isimlendirilen köylerde imal edilmekteydi. Adaya bağlı

¹ Mehmet Taş ve Çağatay Çaça, "Sakız Adası'nda Bulunan Bazı Osmanlı Eserlerine Bakış", **3. Ulusal Bilimsel Araştırmalar Kongresi**, 27-28 Ocak 2024, (Bildiriler Kitabı), Editör:HasanAkyol,İspec Akademik Yayıncılar, Ankara 2024, s. 67.

² Joseph de Tournafort, **Tournafort Seyahatnamesi**, Çeviren: Ali Berktaş, Editör: Stefanos Yerasimos, Birinci Kitap, Kitap yayınevi, İstanbul 2005,s.244.

³ BOA.A.DVNS.MHM. d.135.229./Evail Rebiyülevvel 1142.(Eylül/Ekim 1729).

⁴ Mihalic, Bergama ve Kuşadası kadıları ile Sakız muhassılı ve Boğazhisarları dizdarına ve iskele eminlerine hitaben Evahir Cemaziyülahir 1147 (Ekim/Kasım 1734) tarihli hüküm sureti için bkz. BOA.A.DVNS.MHM. d.140/112.

⁵ İzmir valisi ve Sakız kaymakamına 23 Cemaziyülevvel 1275(29 Aralık 1858) tarihinde gönderilen şukka sureti için bkz. BOA.A.MKT.MVL.104.30.1.

⁶ Sakız muhafazasında olan yeniçeri zabiti olan İbrahim'e konuyla ilgili olarak Evail Cemaziyülevvel 1126 (Mayıs/Haziran 1714) tarihinde gönderilen hüküm sureti için bkz. BOA.A.DVNS.MHM. d.120.102.

⁷ D'ohsson'a göre sakız maddesi damlalar halinde ve bezelye büyüklüğünde ve çok güzel kokulu sert bir maddedir. Rengi açık sarıdır. Diş etlerini kuvvetlendirdiği, diş ve mide rahatsızlıklarına iyi geldiği hatta

köyler dağ köyleri ve mastaki köyleri olmak üzere iki gruptu. Evliya Çelebinin 25 adet olduklarını söylediği dağ köyleri geliri hazineye ait olan has köyleriydi. Bunlar mirliva hassıydı. 1821 isyanında bunların sayısı 24 idi⁸. Adanın güneyinde yer alan ve mastaki köyleri olarak isimlendirilen köylerin ahalişi her yıl 20.020 vukiyye (25.665 kilogram) miktarı damla sakızını emirlere teslim etmekle yükümlü olup bunun karşılığında cizye vergisinden başka, ispenç, tekalif ve avarız, sürsat ve nüzul gibi vergilerden muaf tutulmuştu⁹.

Sakız Adası'nda Rum nüfus çoğunlukta olmak üzere Müslüman, Latin, Yahudiler bulunmaktadır. Adada yaşayan nüfusa ilişkin en erken bilgiler 17. yüzyıla rastlamaktadır. Bu dönemde 25 bin Rum, 8 bin Latin, 6 bini Türk olmak üzere 40 bin kişi yaşıyordu¹⁰. Tournefort'a göre adanın Türk nüfusu 10 bin, Latin nüfusu 3 bini geçmez. Ama Rum nüfus 100 bini bulur¹¹. Bu rakamların abartılı olduğu düşünülmektedir. Çünkü, 1765 tarihli bir belgeye göre adada 8760 altmış adet cizye evrakı bulunmakta olup bu da 47.719,5 guruşluk cizye gelirine tekabül etmektedir. Cizyenin, erkeklerden alındığı varsayılacak olursa o dönemde adada cizye mükellefi 8760 adet erkek nüfusun yaşamakta olduğu söylenebilir. Ömer Lütfi Barkan tarafından ortaya konan, formülüne göre hesaplandığında bölgedeki Rum nüfus, vergilerden muaf tutulan Mastaki köyleri hariç tutulduğu takdirde 43.800 kişi civarındadır¹².

Sakız Adası, güzelliği ve görece özgürlüğü ile gezginlerin ilgisini çekmiştir. Seyyah Marcellus, 1821 isyanı öncesi Sakız'ı gören son gezginlerden birisidir. Sakız'ı 1820'de bir mutluluk ve özgürlük adası olduğunu yazan Marcellus adada 100 bin Rum'un doğrudan valide sultana bağlı olduğunu anlatır. Yunan aydınlanmasının önde gelen isimlerinden olan Korais'in öğrencisi ve yandaşı olan Vambas, Sakız Adası'ndaki Yunan üniversitesinde ders vermekteydi. Firmin-Didot birkaç yıl önce bu okulu ziyaret etmiş ve Vambas'la görüşmüştür. Vambas, Marcellus'a Osmanlılardan çok İstanbul'daki patrikten korktuğunu tutucu Yunanlıların Türklerden daha zararlı olduğunu anlatmıştı¹³. Fransız Seyyah J.M.Tancoigne'ye göre adadaki Türkler yumuşak, sakin dürüst insanlardır. Rumlar surların içinde oturmazken Türkler ve Yahudiler surların içinde oturmaktadır¹⁴.

Türkler

Adada yaşayan Türkler, 1566'da gerçekleşen fetihten sonra çoğunlukla Anadolu'dan buraya göç ettirilmiş olan insanlardır. İskân politikasıyla göç ettirilmiş olduğu için bunlar genelde konar-göçer aşiretlerin mensubu olup su kaynaklarının yetersizliği yanında adanın hayvancılık için yeterli miktarda otlak ve meraya sahip olmaması onların buraya uyumunda zorluğa neden olmuştur. Adanın yöneticileri ve sahibi olmalarına rağmen nüfus yoğunluğu hiçbir zaman Türklerden yana olmamış, Rumlarda kalmıştır. Bunda adanın iklim ve yeryüzü şekillerinin elverişsizliği yanında buranın sürgün yeri olarak kullanılması da etkili olmuş olmalıdır. Nitekim Osmanlı döneminde adaya Kırım Hanı

---

kanamaları durdurduğu söylenmektedir. Bu yüzden birçok doktor yaptığı ilacın içine bundan katmaktadır. Bu madde çiğnenirken tükürük salgısını artırır. (Bkz. D'ohsson, **18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler**, Çeviren: Zehra Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, İstanbul, Tarihsiz Baskı, s. 59.)

⁸ Filiz Yaşar, **Yunanistan'ın Kuruluşu Sürecinde Sakız Adası (1821-1829)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2004.s. 44.

⁹ BOA.TK.GM. d.48-491/22.

¹⁰ Filiz Yaşar, **age.**, s. 45.

¹¹ Joseph de Tournefort, **age.**, s. 248.

¹² Dilara Dal, **XVIII. Yüzyılda Sakız Adası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2008, s. 46.

¹³ Arzu Etensel İldem, **Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar**, Boyut Kitapları, 1. Baskı, İstanbul 2000, s. 142.

¹⁴ Arzu Etensel İldem, **age.**, s. 59.

Devlet Giray Han ve Kırım Giray Han sürgün olarak gelmiştir¹⁵. Safa Giray Sultan da burada sürgün hayatı yaşamışsa da adanın havası ve suyu sağlığına uygun olmadığı için Rumeli Yanbolu'daki çiftliğinde ikamete mecbur tutulmuştu¹⁶. Saray çalışanlarından Sarban Ali Ağa da Sakız'a sürgün edilen kişiler arasındaydı¹⁷.

Ada yönetiminde yer alan kadı, yeniçeri ağası, subaşı, ada muhafızı gibi kişiler Türklerden oluşmaktaydı. Kadıyı İstanbul müftüsü atardı. Barış zamanı adayı bu kadı idare eder, o adada olmadığı zaman onun tarafından atanan bir naip onun görevlerini yerine getirirdi. Olivier'e göre adanın naibi aynı zamanda yöneticisi durumundaydı. Savaş zamanı askere komuta etmesi için bir paşa gönderilirdi. Bu paşa Sakız muhafızı olarak bilinir ve Sakız Kalesi'nde ikamet ederdi. Barış zamanı yaklaşık 150 savaş zamanı 300-400 yeniçeriye komuta eden bir yeniçeri ağası vardır¹⁸.

1839 Tanzimat fermanıyla başlayan dönemde buraya atanan en üst düzey yöneticilere kaymakam adı verildi. Kaymakam olan zat çiftçileri ve esnafı himaye eder, zorbalığa, yağma ve talana müsaade etmezdi. Olivier'in belirttiğine göre diğer adalarda bu denli güvencenin var olduğu söylenemez. Burada zengin, fakir, şehirli, köylü işçi, esnaf yönetimden eşit düzeyde himaye görürdü. Görevini kötüye kullanan olursa halkın onu şikâyet etmeye ve değiştirilmesini istemeye hakkı vardı¹⁹.

Adada görev yapan diğer bir yönetici subaşı olup adanın güvenlik ve asayişinden sorumluydu. Subaşılar sakız yetiştiren bölge ve köyler dışında adanın bütün nizam ve asayişinden sorumluydu. Adadaki bütün meyhaneler onlar tarafından denetlenir, buralarda kavga ve kargaşa çıkarılmasına izin verilmezdi. Burada çıkan kavgalar ve anlaşmazlıklar subaşının gelirini artıran fırsatlardı. Ada valide sultanın ya da kadın efendinin himayesi altında olduğu için yolsuzluk ve zulümler halkın tahammül sınırını pek aşmazdı²⁰.

Türkler 19. yüzyılın ikinci yarısında Sakız Adası'nda kendi rüştiye mekteplerine kavuşmuşlardı. Rüştiyeler Tanzimat döneminde açılan ve günümüzde ortaokul düzeyinde eğitim veren okullardı. Türkler, çocuklarını bu okula öğrencilerini gönderip eğitim almalarını sağlıyorlardı. Okuma yazma öğrenip matematik, coğrafya, filoloji ya da sosyoloji gibi alanlarda temel becerileri kazanan bu çocuklar, mezun olduktan sonra ilerleyen yıllarda kendi toplumlarının aydınları hâline geliyordu. Okul, kültürel ve eğitsel olarak Türkleri hem ada yaşamıyla hem de ada dışındaki asıl Türk topluluğuyla bütünleştiren önemli bir işleve sahipti. Bu okulda devamsızlık önemli bir sorundu. Türk çocukların erken bir yaşta hayata atılmak zorunda kalması onların devamsızlık yapmasına etki eden önemli bir unsurdu. Nitekim 1894/1895 yılında Sakız Rüştiye Mektebinde öğrenim gören öğrencilerin isimleri ile Mart-Haziran döneminde devam/devamsızlık durumları şu şekildeydi²¹:

Tablo 1. Sakız Rüştiye Mektebinin 1310 yılı Mart-Haziran dönemine ait devam devamsızlık jurnali.

Öğrencilerin İsmi	Devamsızlık	Devam
-------------------	-------------	-------

¹⁵ Sakız naibine ve Silivri ve Ereğli naiblerine hitaben Evail Cemaziyülevvel 1126 (Mayıs/Haziran 1714) tarihinde gönderilmiş olan hüküm sureti için bkz. BOA.A.DVNS.MHM. D.120.107.Gelibolu naibi ve Gelibolu gümrükçüsüne konuyla ilgili yazılmış olan 22 Rebiyülahir 1178 (19 Ekim 1764) tarihli hüküm sureti için bkz. BOA.C.ZB.3/113.

¹⁶ Raşid Mehmet Efendi ve Çelebizade İsmail Efendi, **Tarih-i Raşid ve Zeyli**, Hazırlayan: Abdulkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, II. Cilt, I. Baskı, İstanbul 2013, s. 300.

¹⁷ Ahmet Vasıf Efendi, **Mahasini'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar**, Yayınlayan: Mücteba İlgürel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978, s. 288.

¹⁸ Joseph de Tournefort, **age.**, s. 248.

¹⁹ Guillaume Antoine Olivier, **Türkiye Seyahatnamesi (18.Yüzyılda İstanbul ve Türkiye)**, Çeviren: Oğuz Gökmen, Kronik Kitap, I. Baskı, İstanbul 2024, s. 269-270.

²⁰ Guillaume Antoine Olivier, **age.**, s. 270.

²¹ BOA.MF.İBT.40/86.

	Mazeretli	Mazeretsiz	
Reşat Beyzade Sabit Efendi	1		13
Hüsamettin Efendizade Timur Efendi		2	12
İsmet Beyzade Haşim Efendi	5		9
Elmas Ağazade Murat Efendi	5		9
Nesib Efendizade Behic Efendi		14	
İbrahim Beyzade Naci Efendi		10	4
Mehmet Ağazade İbrahim Efendi	1		13
Mustafa Ağazade Ratip Efendi	5		9
Aziz Ağazade İsmail Efendi	3		14
Nesib Efendizade Sadi Efendi	3		11
İzzet Efendizade Haberi Efendi		14	
İsmail Ağazade Emin Efendi	8		6
Mehmet Ağazade Mustafa Efendi	2		12
Hakkı Efendizade Mufil Efendi			14
Ali Ağazade Mehmet Efendi	5		9
Mustafa Efendizade Hakkı Efendi	9		5

Bu tabloya göre okulun adı geçen sürede normal eğitim süresi 14 hafta olup sene boyunca 28 haftadır. Hiç devamsızlık yapmayan İsmail Efendi ve Mufil Efendi isminde iki öğrenci varken, öğrencilerin önemli bir kısmı mazeretli devamsızlık yapmıştır. Öğrenci isimlerinde geçen “*efendizâde*” ya da “*beyzâde*” gibi unvanlar bunların Sakız Adası’ndaki önde gelen Türk ailelere mensup olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Öyle anlaşılıyor ki ekonomik zorluklar ve öğrencilik maliyetinin yüksekliği dolayısıyla eğitime erişim adanın bütün Türk sakinleri için mümkün olmamıştır.

Rumlar

Adanın nüfusça en kalabalık unsurunu Rumlar oluşturmaktaydı. Onlar, kasaba ve şehirlerde genelde iki katlı evlerde yaşamaktaydı. Evleri imparatorluğun diğer yerlerinde bulunan evlere kıyasla daha büyük ve sağlamdı. Evliya Çelebi kendi adıyla anılan seyahatnamesinde Rey şehrini anlatırken; “...*şehr-i Rey’in her hânesi Cezire-i Sakız hâneleri ve Hâleb Kal’aları gibi kale-misal...*” diyerek Sakız Adası’ndaki evlerin bu özelliğine dikkat çekmiştir²². Evler zemin ile üst katta bir veya iki odanın bulunduğu bir tür küp şeklinde yapılar olarak inşa edilmekteydi. Zemin katlar hayvanların barınması için kullanılırken çatı katı yiyeceklerin saklanması için kullanılmaktaydı. Tüm evler yerel olarak sert, açık renkli bir taştan inşa edilmiş olup çatılar ve balkonlar kemerli tonozlarla yapılmıştı. Evler yan yana, arka arkaya veya üst üste yerleştirilmiş gibi bir görünüme sahip olup bunların arasında gelişigüzel uzanan yollar ve çıkmaz sokaklar geçmektedir. Yollar en az bir buçuk metre genişliğindedir²³.

Adalar Denizi’nde yer alan ve On İki Ada olarak isimlendirilen adaların yönetiminde halk tarafından seçilen ve genelde 12 kişiden oluşan “*demogerandiya*” olarak isimlendirilen meclisler temel yönetsel birimlerdi. Meclis üyeleri adanın ileri gelenleri arasından seçilirdi. Bu yapı Sakız Adası’nda da vardı. Osmanlılar 1566’daki fetihten sonra Bizans ve şövalyeler tarafından başlatılan demogerandiya meclislerini, işlevselliğine binaen koruyarak devam ettirmişlerdir. Halk tarafından bir

²² Evliya Çelebi bin Derviş Mehmet Zilli, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, İbrahim Sezgin-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, V. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 157.

²³ Gomenos Konstantinos, Papparonas Nikolaos, Gpeutunos Didaskon, Nikos Mpelavilas, “Ta Kastrogoria Tis Hiou”, *İ Dimiourgia Tous Kai İ Domi Tous*, Atina 2006, s. 42.

yıl için oluşturulan bu idari yapı bir tür yerel meclis niteliğindedir. 12 üyeli bu meclislerin başkanı bir tür belediye başkanıydı. Mülklerin işletilmesi, hukuk, eğitim gibi birçok alanda yetki sahibi olup özellikle vergi sistemi içerisinde önemli etkinlikler göstermişlerdir²⁴.

Rumların “*kocabaş*” olarak isimlendirilen ve kendileri tarafından seçilip devletçe tayin edilen yöneticileri bulunmaktaydı. Bunların görevi devletle Rum ahali arasında köprü işlevi görerek toplanması gereken vergileri toplayıp devlete teslim etmek ve devletin emir ve buyruklarını onlara ileterek uygulanmasını sağlamaktı. Devlet bunlardan sadakat ve çalışkanlığını kanıtlamış olanları nişan ve madalya ile taltif ediyordu. 1845/1846 yılında Sakız Adası kocabaşlarından olan Yorgi, Aleksandır ve Konstantin isimdeki kocabaşlar bu şekilde ödüllendirilmişti²⁵.

Şehir ve kasabalarda Rum erkek nüfus 10-12 yaşından yani ergenlik çağından itibaren özel bir kütüğe kaydedilir ve durum ve varlıklarına göre bu kütükler üç ayrı sınıfa ayrılırdı. Birinci bölüme kayıtlı olanlar 11 kuruş, ikinci kütüktekiler 5 kuruş, üçüncü kütüktekiler ise 2 kuruş vergi öder. Olivier’in haraç olarak nitelendirdiği bu vergi aslında devletin ücretsiz olarak sunmuş olduğu güvenlik hizmeti için tahsil etmiş olduğu cizye vergisiydi. Kadınlar bu vergiden muaf²⁶.

Antoine Olivier’e göre Sakız Adası’ndaki Rumlar dürüst, çalışkan, cesaretli, kıvrak zekalı ve zenginlerdi. Bunlarda İstanbul Rumlarında görülen gizli bir gururla aşikâr bir aşağılık duygusunun karışımı bir tutumdan ve onları karakterize eden ürkeklik ve korkaklıktan eser yoktu. Sakız Adası Rumlarını diğer yerlerdeki Rumlardan ayırt eden özelliklerin başında inisiyatif sahibi ve çalışkan olmaları yanında ticaret, bilim ve sanatlara daha yatkın olmaları, eğlence ve şakadan hoşlanmaları, iğneli ve hicivli konuşmaları gelir²⁷. Aynı seyyaha göre ada kadınları yolda rastladıkları Türk erkekleriyle konuşmaktan çekinir. Kendilerine bir laf atan olursa onlara karşılık vermezler. Ama kendilerine olan güvenlerini de kaybetmezler. Vakarlarını bozmadan ciddi bir şekilde yollarına devam eder. Bu kadınların zengin olsun fakir olsun hepsi de ev hayatında çok tutumlu ve ölçülüdür. Hepsinde bir iş yapmak ve bir kazanç elde etmek hırısı vardır. Fakir olanlar, evlerinde çorap, başlık ve kese örerek bunları pazarda müşterilere ve daha çok da gemicilere satar. Zengin olanlar ise mendillere gece giysilerine çamaşırlara dantel örer. Bazılarının evlerinde ipek ve pamuklu kumaş dokuyabilmek için tezgâhları da vardır. Ayrıca refah düzeyleri ne olursa olsun bu kadınların hemen hepsi evlerindeki gül ve portakal çiçeklerinden, limon, portakal ve turunç kabuklarından tatlılar ve reçeller yaparlar. Arıcılık, ipek böcekçiliği ve pamuk ipliği üreticiliği daha ziyade kırlarda ve köylerde yapılan işlerdendir²⁸.

Rumların sosyal ve dinî yaşamında din adamlarının önemli bir rolü vardı ki bunların başında metropolit gelmekteydi. Adada buluna papaz, rahip ve keşişler hiyerarşik yönden ona bağlı olup onun gözetiminde faaliyet gösterir. Pazar ayinleri, vaftiz, nikâh ve cenaze törenleri ile diğer dinî merasimler papaz ve rahiplerden oluşan din adamları tarafından yerine getirilir. Rum metropolitler çok sayıda gelir kaynağına sahip olup 300’den fazla kilise ona bağlıdır. Adada bulunan çok sayıda şapel yine ona bağlıdır. Rum manastırları çok kabarık gelirlere sahiptir. Manastırlarda çok sayıda keşiş yapar. Örneğin Aya Minas Manastırı’nda 50, Aya Yorgi manastırında yaklaşık 25 Rum keşiş bulunmaktadır. En büyük manastır kente 5 mil uzaktaki Nea Moni ya da Yeni İnziva Manastırı’dır. Nea Moni Manastırı çok büyük olup bir mabetten daha ziyade bir köye benzer. Ada topraklarının 1/8’ine sahip olduğu ve gelirinin 50.000 ekuyü geçtiği iddia edilir. Manastır, büyük ve çıplak dağların ortasındaki

²⁴ Filiz Yaşar, *age.*, s. 44.

²⁵ BOA.A.MKT.27/92.

²⁶ Guillaume Antoine Olivier, *age.*, s. 270.

²⁷ Guillaume Antoine Olivier, *age.*, s. 265.

²⁸ Guillaume Antoine Olivier, *age.*, s. 267.

ıssız ve tatsız bir yerde gayet güzel ekilmiş bir tepenin üstünde kurulmuştur²⁹. Adanın Veliso, Perge, Feyte, Sideron gibi bazı köyleri ile İpsara Adası'nda yaşayan Rumlar kanunla İstanbul patrikhanesine tanınmış olan yetkiye binaen Fener Rum patriğine 12'şer akçe patriklik rüsumu, tasarruf akçesi, ayazma ve manastırlar rüsumu ve nikâh rüsumu gibi vergiler ödemekle yükümlüydü. Aynı şekilde papazlar da her sene “*patriklik mahsulü*” adıyla aynı yere aynı ya da nakdi ödeme yapmakla yükümlüydü. Bunun için İstanbul'dan Fener Rum patriği tarafından bir vekil tayin edilir ve bu kişi adaya geldiğinde “*ehl-i örf*” taifesi olarak isimlendirilen yerel yöneticilerin ona yardımcı olması için ferman gönderilirdi³⁰.

Adadaki Latin'lere kıyasla sayıları daha fazla olan Rumların adadaki kilise ve manastırlarının sayısı Olivier'e göre 700'ün üzerindeydi. Ortodoks Rumlar tarafından baskı altına alınan Latinlerin ise sadece dört kilisesi vardır. Bunlardan sadece birisi Sakız şehrinde diğer üçü ise köylerde. Cenaze merasimleri ayrı bir manzaradır. Latin rahipler ve Rum papazlar dinî giysiler içinde önlerinde büyük bir haç ile yürürken hemen arkalarında ellerinde mumlar olduğu hâlde yürüten çok kalabalık bir Hıristiyan topluluğu dinî şarkılar söyleyerek sokaklardan geçirdi. Müslümanların en tutucu olanı bile bu manzarayı herhangi bir karşı reaksiyon göstermeden seyretmekle yetinirdi. Buna karşılık bu çeşit Hıristiyan topluluklar, bir caminin önünden geçerken ilahi ya da şarkı okumayı bırakır önde giden haç, sırtından çıkarılıp eller üzerine indirilirdi. Buna karşılık kiliselerde çan bulundurma ve çan çalma imtiyazı sadece sakız yetiştirilen hazine-i hassa köylerine bağışlanmıştı. Latin kiliselerinden ayrı olarak adada Fransa'nın himayesinde üç adet manastır daha vardı. Buranın kapusen tarikatına bağlı papazları manastır müştemilatında bulunan konsolosluk evini kendi mülklerinden sayarlardı³¹.

Sakız Rumlarına devlet, ayrı mahkemeler kurma imtiyazı yanında kocabaş, botat ya da demogeranda gibi çeşitli özel görevliler seçme izni de vermişti. Sakız Adası Rumlarının yararlandığı ayrıcalıklardan belki de en dikkat çekici olanı kendi dinlerinden bir tür noterlere sahip olmalarıydı. Her türlü haksızlıklara karşı bir kalkan ve güvence oluşturan bu noterlerin hazırladıkları Rumca belge ve senetler Türkler ve onların mahkemeleri tarafından da resmen tanınır ve işlem görürdü. Katolik Latin'lerin de bir noteri vardı ve buna “*Notaire Apostolique*” adı verilirdi³².

Adanın ticari açıdan taşıdığı değere paralel şekilde zaman içinde Fransa, İsveç, Hollanda ve Avusturya gibi devletler kapitülasyonlardan da yararlanmak suretiyle konsolosluklar açmaya başladılar. Konsolos olarak atanan kişiler ticari işleri yürütmek amacıyla Rumlardan diledikleri kimseyi istihdam etme ve yanında çalıştırmaya başlayınca bu durum adada Avrupalı devletlerin etkisini artırdı. Bu devletler içinde etkisi en fazla olan devlet Fransa idi. Adanın Latin nüfusu Katolik olan Fransa'nın ilgi alanına girmektedir. Onların Rumlar üzerinde aratan etkisi sadece Osmanlı devleti için değil adada yaşayan Rumlar için de bir rahatsızlığa neden olan bir husustu. 1755/1756 yıllarında ada sakinlerinden Yanni Petro, Kokino İstrati ve Petro Kokino gibi Rumlar yerli Rumlardan bazıları da yanlarına alarak, “*...Rum taifesi France tüccarı hizmetinde oldukça nice Rum reayasını Frenk ediyorlar ve sahipleri dahi iğfal ile Frengistan'a irsal edip Rumlar beynini ifsad ediyorlar...*” diyerek bu konsolosların hizmetçilerine karşı onları bundan vazgeçirmek amacıyla taşkınlık ve eşkıyalık yapmaya başlamıştı. Onların endişe ettiği nokta Ortodoks Rumların Katolikleşerek adanın Rum nüfusunun azalması ihtimaliydi. Osmanlı Devleti, durumdan ilgili devletlerin İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla haberdar olunca bu hususun araştırılması için vezir Süleyman Paşa'ya emir vermişti³³.

²⁹ Joseph de Tournefort, *age.*, s. 242.

³⁰ Konuyla ilgili 1134 (1721/1722) yılında yayınlanmış olan buyrultu sureti için bkz. BOA.İE.TCT.16/1809.

³¹ Guillaume Antoine Olivier, *age.*, s. 273-274.

³² Guillaume Antoine Olivier, *age.*, s. 271-272.

³³ BOA.AE.SOSM.III.1/15

Rumlar, bağışlar yoluyla inşa etmiş oldukları kendilerine ait eğitim kurumlarına sahipti. Bunların en eskilerinden birisi adanın Derondado Köyü'nün Penanya Karetber(?) Mahallesi'nde bulunan erkek ve kız öğrencilere hizmet veren bir okuldu. Bu okul 1913/1914 yılında gayet harap bir vaziyete gelmişti. Buranın yeniden inşası gündeme geldiğinde mülkiyeti Rum nüfusa ait olan aynı arazi üzerinde 20 metre uzunluğunda 13 metre genişliğinde, 8,5 metre yüksekliğinde ve betonarme olarak yapılması kararlaştırılmıştı. Okulun 14 penceresi ve 6 kapısı olacaktı. İnşa masrafı olarak öngörülen 58.000 kuruşun kilise sandığından ödenmesi kararlaştırılırken köyde bulunan 1040 hanede erkek ve kadın 4013 Rum olmasına binaen devletçe okulun inşasına izin verilmişti³⁴. Gemicilik eğitimi almak isteyen kişilerin ada dışına gitmemesi için adanın uygun bir yerinde okul kurulması amacıyla 1850 yılında Ali Çelebizade Mehmet Efendi öğretmen olarak tayin edilmişti. Bu okul adanın Türk ve Rum unsurları dâhil olmak üzere bütün ada sakinlerine hizmet vermesi amacıyla kurulmuştu. Konuyla ilgili arz yazısında geçen; “...Sakız ceziresinde mutavattın tebaa-i hazret-i şahaneden gemiciliği arzu edenler seyrüsefain fennini tahsil için...” ibaresi bu okulun bütün ahaliye hizmet vermesi için kurulduğunu göstermektedir³⁵.

Sakız Adası Rumları, sağlıkla ilgili konularda iki sağlık sorumlusu seçme hakkına da sahipti. Veba gibi salgın hastalıkların ortaya çıkması halinde bu sağlık sorumlularının sayısı daha artmaktaydı. Nitekim 1788 yılında adada baş gösteren veba salgını 14 bin kişinin ölümüne neden olmuştu. Bunlar adaya gelen veya adada ikamet eden herkese karşı yetkilerini kullanma hakkına sahipti. Salık sorumluları, salgın hastalık dönemlerinde şehir ve köylere girişleri yasaklayabilir aksine hareket edenleri falakaya yatırabilir, karantinaya alınan bölgelerin yiyecek ve içeceklerini sağlardı³⁶.

Adada Türk ve Rumlara hizmet veren bir Gureba Hastanesi mevcuttu. Bu hastane 1881 depreminde kullanılmayacak hâle gelince hastalar geçici olarak yaptırılan barakalarda tedavi edilmeye başlanmıştı. Bunun üzerine yeni bir hastane yaptırılması amacıyla ahalden 2500 altın miktarı para toplanmış ve Sakız kasabasının kuzey tarafında Debbağhaneler mevkiinde Cenevizliler zamanından kalan ve mülkiyeti Rumlara ait olup onlar tarafından tahaffuzhane (karantina yeri) olarak kullanılan bir yapının hastaneye dönüştürülmesi kararlaştırılmıştı. Bu hastane genele hizmet verecek ve masrafları adanın önde gelen zenginleri ve ahali tarafından karşılanacaktı³⁷.

Sakız Adası'nda 1880'li yıllarda Kredi Fransiye isminde bir Avrupa bankası kurulmuştu. Bu bankanın adadaki piyasa koşulları ve gelir dağılımındaki etkisini değerlendiren Osmanlı bürokratları bunun olumsuz bir sonuç doğuracağını düşünerek adaya Osmanlı Bankası'nın bir şubesi veyahut İstanbul'da olduğu gibi bir emniyet sandığı kurulmasını tartışmışlardı³⁸. Bankanın sunacağı parasal ve finansal hizmetten daha çok Rumların yararlanabilecek olması nedeniyle Rum unsurun diğer unsurlar aleyhine ticari ve iktisadi yönden daha da güçlenecek olması devlet bürokratlarını endişelendirmiş olmalıdır.

Ada Rumlar Sakız Adası'nın farklı kazalarında yaşayan Rumlarla ekonomik bağlar kurmuştu. Bu bağlar onları birbirine daha çok yaklaştırarak ortak sorunlara karşı daha duyarlı hâle getirip millet bilinçlerini güçlendiriyordu. Nitekim 1845 yılında Sakız Adası'nda yaşayan Pandalaki oğlu Konstanti isimli Rum'un Çeşme Kasabası sakinlerinden Aşmine binti Andon isminde bir Hristiyan'dan kefalet nedeniyle 7655 kuruş alacağı vardı. Burada ilginç olan ise bu kefalet, “*cihet-i kefalet-i şer'iyeye*”

³⁴ Şura-yi Devlet kararı ile ruhsat verilmesi hakkındaki kararname, Sadrazam Said Paşa yanında Maarif Nazırı Abdurrahman tarafından da imzalanmıştır. 22 Zilkade 1329 (14 Kasım 1911) tarihli kararname sureti için bkz. BOA.İ.MF.18/47.

³⁵ BOA.A.MKT.NZD.14/28/26 Şevval 1266. (4 Eylül 1850).

³⁶ Guillaume Antoine Olivier, *age.*, s. 273.

³⁷ Konuyla ilgili Şura-yı Devlet mazbatası sureti için bkz. BOA.Y.A.RES.27.8.1.

³⁸ BOA.MB.İ.77/76./13 Recep 1298. (11 Haziran 1881).

olarak İslami usule göre kurulmuş bir kefalet olmasıydı. Bu durum Rumların pratik ve faydalı olması nedeniyle Türkler arasındaki iktisadi müesseseleri kullanabildiklerini göstermesi açısından dikkat çekicidir³⁹.

19. yüzyıl sonlarına doğru ada Rumları kendi gazetelerini çıkarabiliyordu. Sakızlı Todoraki isminde bir Rum 1872 yılında “Sakız” adıyla bir gazete çıkarmıştı. Gazete haftada bir defa ve Rumca olarak çıkarılmaktaydı⁴⁰. Gazetenin varlığı Rum toplumunu adada ve ülkede olup biten olaylardan haberdar etme işlevi görse de bundan daha öte onlarda düşünce ve duygu birliğinin oluşmasına ve geneli ilgilendiren olaylarda ortak tepki verme imkânı sunuyordu. Kamuoyu oluşturmada önemli bir işleve sahip olan bu ve benzeri gazeteler adanın Rum toplumunu bütünleştirerek millet bilinçlerini güçlendiren diğer bir husustu.

Adanın Rumları ticaret ve denizcilik faaliyeti ile iktisadi anlamda epey gelişerek zenginleşmişti. 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması’ndan sonra Rusya buğdayını Karadeniz üzerinden gemilerle Avrupa’ya taşıyarak bunun ticaretini yapıyorlardı. Avrupa’nın pek çok şehrinde onlara ait mağaza ve dükkân bulunmaktaydı. Sahip oldukları iktisadi gücü birbirine borç para vermek ya da kredi vermek gibi yollarla kullanarak büyüttükleri görülmekteydi. Sakız Adası’nda ikamet eden ancak ismi dilekçede belirtilmeyen bir Rum, Limoz Köyü’nde ikamet etmekte iken gerek bu köyden ve gerekse adanın diğer yerlerinde yaşayan Yanni, Baba Kostı, Nikola, Kanaki Boynuzaki ve Baba Lemo gibi kişilere 37.000 kuruş borçlanmıştı. İddiasına göre paranın sahipleri borca yüksek miktarda faiz işleterek ondan defalarca bunu talep etmişler ve ona bu konuda baskı yapmışlardı⁴¹. Bu durum ada Rumlarından bazılarının sahip oldukları ekonomik gücü diğer insanları sömürmek maksadıyla kullanabildiğini gösteren ilginç bir örnektir.

Devletin sahibi olan Türkler onlara bu konuda 1876 Anayasası ve kanunlarla verilen yetkileri kullandırmakta geçmişte yaşanan bazı olumsuz olayların hatırasına rağmen bir sakınca görmüyordu. Dolayısıyla bir Rum başka bir Rum aleyhinde icra takibi yaparak borçlunun mallarına haciz koydurarak mahkeme vasıtasıyla açık artırmaya çıkarabiliyordu. Buna dair Sakız Bidayet Mahkemesinde çok sayıda dosya vardı. Nitekim 1883 yılında ada sakinlerinden Aleksandri Berlink, Verendos Köyü ahalisinden Sideri İpsomaki’den alacağı için onun Verendos köyündeki Nikolyadif isimli mevkideki bir mağaza ve fırını ile Livadiye mevkiindeki bir dağ tarlasına haciz koydurmuştu⁴². Yine Kalimisya köyü ahalisinden Mihail İstankolaki isminde birisi aynı köyden Mihail Molaki isminde başka birisinden olan alacağı için onun Manolya isimli mevkideki sakız ağaçlı tarlasını haczettirerek mahkeme yoluyla satışa çıkarmıştı⁴³.

Ortodoks mezhebine mensup olan ve din hizmetleri yönünden Fener Rum patriği tarafından idare edilen Rumların yanında adada Katolikler de vardı ki bunlar Ceneviz döneminden kalan Latinlerdi. 1568 yılında Osmanlı Devleti Sakız Adası’nda bir Katolik piskoposluğu oluşturarak buradaki Katolikleri resmen tanımıştı. Cizvit ve Dominikenlerin etkin olduğu bu Katolik yapı içinde adanın Katolik nüfusu 17. yüzyıla gelindiğinde yaklaşık 8 bin kişi civarındaydı. 19. yüzyılda gelindiğinde ise bu nüfusun 11 bin kişiye ulaştığı bildirilmektedir⁴⁴.

Adada diğer bir etnik unsur Yahudilerdi. Ortaçağın uzun bir döneminde adanın Yahudi cemaati hakkında bilgi yoktur. Herod’un 1049’da adaya yaptığı ziyarette Yeni manastıra bağlı

³⁹ Konuyla ilgili arzuhal suretinin tarihi 29 Zilhicce 1260’tır. (9 Ocak 1845).Bkz. BOA.A.MKT.21/105.

⁴⁰ BOA.MF.İBT.1/42./21 Mart 1288. (2 Nisan 1872).

⁴¹ BOA.A.DVNS.MHM.d.25/35./16 Cemaziyülevvel 1263. (2 Mayıs 1847).

⁴² Bahr-i Sefid Gazetesi, Sayı 7, Tarih:13 Mart 1883, Sayfa 2.

⁴³ Bahr-i Sefid Gazetesi, Sayı 8, Tarih:22 Mart 1883, Sayfa 2.

⁴⁴ Filiz Yaşar, *age.*, s.46.

15 Yahudi ailesinden bahsetmişti. İyi tüccar olan sakızlılar adanın Yahudi sakinlerine hem ekonomik hem de sosyal açıdan fazla bir gelişim imkânı bırakmamıştı⁴⁵. Ceneviz hakimiyeti döneminde Noel gibi önemli günlerde Ortodoks din adamları geçit töreni yaptıktan sonra ardından Yahudiler dahil diğer gruplar gelirdi. Yahudiler hızla saygılarını sunup kaybolmaya çalışırdı. Çünkü bunu yapmayanlar onlara portakal fırlatıp fiziksel olarak taciz ederdi. Bu gelenek Avrupa Hristiyan bayramlarında yaygındı. Bu uygulama farklı dozlarda Latinlere de yönelirdi. 1859/1860 yıllarında bile Latinler tarafından, vekillerine Rum çorbacılar tarafından bazen hakaret edildiği gerekçesiyle İstanbul'a şikâyet mektubu gönderiliyordu⁴⁶. Bazı eğitimli ve zengin Sakızlıların yardımıyla Yahudilerin durumu 19. yüzyıl sonlarına doğru düzelmeye başladı. Normalleşme göstergesi 1897'de İonnis Choremis'in cenazesinde onu onurlandırmak için bir hahamın bulunması ve aynı yıl Avraham Franco'nun yeni iskelenin açılışını kutsamasıdır⁴⁷. Tarihçi Zalotes tahminine göre adada 40 Yahudi ve toplam 200 kişilik bir Yahudi nüfusu vardı⁴⁸. Osmanlı döneminde Yahudiler Ceneviz döneminde ada ekonomisinde sahip oldukları rolü yavaş yavaş kaybettiler. Yoksullaşmaları 18. yüzyılın ilk yarısında zirveye çıktı. Julien Galland, 200'den fazla Yahudi'nin yeniçerilerle birlikte kalede yoksul bir hâlde yaşadığını söyler. Yahudiler geleneksel olarak adanın yünlü ipeğinin tüccarları ve boyacılarıydı. Ayrıca Türk idaresinde memur olarak çalışmışlardı. Ayrıca mum ve tabak sattılar. Dükkânları Vounaki Meydanı'na yakinken İssachai ailesinin cam dükkânı bugün Sakız Adası'nın ticaret merkezinin bulunduğu Aplotaria'da bulunmaktadır⁴⁹.

Adada yaşayan Rum ve Latinlerin ayrı ayrı elbiseler giymesi ve diğerinin işine karışmaması konusundaki devletin sınırlayıcı hükümlerine riayet etmesi gerekiyordu⁵⁰. Yeni kilise inşa etmek en azından 18. yüzyıl koşullarında yasak olup izinsiz veya ruhsatsız dinî yapıları tamir edenlerin cezalandırılacağına dair Sakız kadısı ve naipine emirler gönderiliyordu⁵¹. Bu uygulama sadece Sakız Adası'na mahsus olmayıp devletin gayrimüslim nüfusunun yaşadığı her yerde geçerli olan bir kuraldı. Devlet bu uygulama ile toplumsal hiyerarşinin bozulması ya da dinsel toplulukların kontrolsüz biçimde büyümesinin sebep olacağı sosyal, iktisadi ve siyasi sorunlara karşı ön almaya çalışıyor ve mevcut statükoyu korumaya gayret ediyordu. Buna rağmen Ceneviz yönetimine kıyasla Osmanlı yönetiminde topluluk kavramı kolaylaştırıldı ve yeniden anlam kazandı. Ekonomik sistemleri işgücünün sömürülmesi veya ürün ticaretine dayanmıyordu. Vergilerin toplanmasından ibaretti. Asıl mesleği sakız üretimi olan köylerin adanın merkezi otoritesinden bağımsız olarak kendi yönetimlerini kurma hakkına kavuşmaları Türk yönetiminde gerçekleşti. Osmanlıların Sakız Adası'ndaki Rumlara kilise ve dinî geleneklerini sürdürme hakkı verdiğini belirtmek önemlidir. Cenevizliler ada sakinlerine kültürel değerlerini empoze edecek amaca ya da tutkuya sahip değildi. Sadece adanın ticari ve finansal değeriyle ilgileniyorlardı⁵². Osmanlı Türkleri ise kültürel yönden burada yaşayan Rumlar üzerinde daha etkili bir iz bıraktılar. Amaçları adadaki mastaki ticaretini kontrol etmenin çok ötesinde, ada halkının refah ve kalkınması ile de ilgilendiler.

⁴⁵ Balia Papanastasopoulou, "Hioidaiki KoinothtaTis Xioi", (Apo Pomaikons Hronous Eoskai Ta Mesa Ton 20 ai.), **Arxaiologos**, s. 3.

⁴⁶ Sakız kaymakamına gönderilen konuyla ilgili 4 Rebiyülevvel 1276 (1 Ekim 1859) tarihli sadrazamlık yazısı sureti için bkz. BOA.HR.MKT.307.68.1.

⁴⁷ Balia Papanastasopoulou, **ibid.**, s. 9.

⁴⁸ Balia Papanastasopoulou, **ibid.**, s. 7.

⁴⁹ Balia Papanastasopoulou, **ibid.**, s. 12.

⁵⁰ Sakız muhafızına ve Sakız naibine konuyla ilgili olarak Evail Recep 1125 (Temmuz/Ağustos 1713) tarihinde yazılmış olan hüküm sureti için bkz. BOA.A.DVNS.MHM. d.120.15.

⁵¹ BOA.A.DVNS.MHM. d.130/165./ Evahir Cemaziyülahir 1134. (Mart/Nisan 1722).

⁵² Gomenos Konstantinos, Paparounas Nikolaos, **ibid.**, s. 37.

Ortak Yaşam Örnekleri

Adanın iklim koşulları buradaki ister Rum isterse Türk olsun bütün toplumlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışmayı kolaylaştıran bir karaktere sahipti. Bazı mevsimler yaşanan kuraklığın sebep olduğu kıtlık sorunu bir tarafa düzensiz düşen yağışlar ahalinin ekonomik faaliyetine zarar verebiliyordu. Nitekim 1754/1755 yılında şiddetli kış koşulları nedeniyle portakal, limon, turunç ve mastaki ağaçları büyük ölçüde telef olduğu için ahalinin talebi üzerine ağaçlar yeniden eski hâline gelinceye kadar vergilerin üçte biri affedilmiş ya da indirilmişti⁵³. 28 ve 29 Ağustos 1883 tarihinde adanın Lankada, Sekade ve Geryande köylerinde şiddetli yağın yağmur sebebiyle ahalinin bağlarında toprak üzerindeki sergilerde 20.000 vukıyye (25.640 kilogram) kadar üzüm ve incir çürüyerek kullanılamaz olmuştu⁵⁴.

Ada merkezindeki Nefs-i Sakız şehri adanın en önemli şehri olup onu kaza ve köyler takip ediyordu. Seyyah kayıtlarını referans alan bir sınıflandırmaya göre adada mevcut olan köyler üç gruba ayrılmaktaydı;

1. Ova Köyleri: Vasiloniko, Thymiana, Khalkios, Neokhorion, Ververato, Ziphia, Batili, Dafnonas, Karyes, Petrana.
2. Aponomeria (Yukarı Yöre) Köyleri: Aya Yorgi, Lithilimiona, Argui, Anavatos, Sieroanta, Pyrama, Parparia, Tripes, Sainte-Hélène, Caronia, Keramos, Leptopodha, Amarca, Pityos, Majatica, Volissos.
3. Sakız Üretilen Köyler (Cabo Mastico): Kalimasya, Tholopotami, Myrmighi, Didyma, Exo Didyma, Paghitha, Cataracti (Katarraktis), Kini, Nenita, Vunos, Flatsia, Patrika, Kalamoti, Armolia, Pyrghi, Apolihni, Olympi, Elata, Vessa, Mesta⁵⁵.

Adaya 1670'lerde gelen Evliya Çelebi'ye göre, Nefs-i Sakız şehrinde 2'si Türk, 5'i Latin, 3'ü Yahudi, 40'ı Rum olmak üzere 50 mahalle bulunmaktadır⁵⁶. Bu mahalleler arasında kesin hatlarıyla belirlenmiş aşılmaz sınırlar yoktu. Türkler, Rumların mahallelerine Rumlarsa Türklerin mahallelerine diledikleri zaman girip çıkabiliyordu. Buna rağmen dini sınırlamalar nedeniyle iki toplum arasında kız alıp vermelere fazla rastlanmadığı gibi din değiştirme hadiselerine de fazla rastlanmıyordu. Toplumlar üzerinde dini otoritelerin gücü yüksekti. Her insan mensubu olduğu toplumun kendi dini gelenek ve göreneklerine göre doğar, isimlendirilir, evlenir, ibadetini yerine getirir, ölür ve defnedilirdi. Karşılıklı saygının yüksek olmasına rağmen toplumların mezar yerleri ve dini mekanları ayrı ayrı yerdeydi.

Osmanlı döneminde Sakız Adası'ndaki birçok Rum Türkçe'yi öğrenirken, Türklere ait işletmelerde istihdam edildiler, Türklerle çalışıp onlarla alışveriş ettiler. Birçok Rum bir Türk vakfına ya da bir Türk insanına ait olan dükkân, han, konak ya da mağazada çalışırken kırsalda ise yine Türklere ait tarla ve arsaları kiralayarak işletti. Bu da kültürel etkileşimin derinlik ve kapsamını artırdı. Buna karşılık Türklerin gündelik hayatlarını paylaştıkları Rumların anadilini ne kadar bildiklerine dair elde bir veri olmasa da Yunanistan'ın Teselya bölgesinde yer alan Larissa'da buna dair yapılan bir çalışmanın verileri kıyaslama için fikir verici olabilir. Larissa Osmanlı hâkimiyetinden çıktıktan sonra, 1882-1898 arası dönemde Larissa'daki Müslüman nüfusun tercüman ihtiyacı üzerine yapılan akademik bir çalışmanın sonucuna göre buradaki Türklerin sadece %15'i Rumlarla anlaşmak için bir tercümana ihtiyaç duyuyordu. Bunların büyük kısmı da kadınlar ve Ampelonas olarak isimlendirilen

⁵³ BOA.C.ML.689/2825.

⁵⁴ Bahr-i Sefid Gazetesi, Tarih: 26 Eylül 1883, Sayı 35, Sayfa 2.

⁵⁵ Dilara Dal, *age.*, s. 50.

⁵⁶ Dilara Dal, *age.*, s. 45.

köylerde yaşayan köylülerdi⁵⁷. Bu durum Türklerin büyük çoğunluğunun Rumca yazmayı bilmeseler bile Rumca konuşmayı bildiğini göstermektedir. Bu gerçek Sakız Adası için de geçerli olmalıdır. Aksi takdirde 300 yıldan fazla bir süre iki toplumun birbirini anlamadan, kapalı toplumsal yapılar halinde bir arada yaşadığı sonucu ortaya çıkar ki eldeki verilere göre bunu kabul etmek mümkün değildir. Türkler ve Rumlar ayrı ayrı mahalleler halinde değil bilakis birçok yerde iç içe geçmiş mahalleler halinde yaşamakta, aynı sokak, cadde, yol ve meydanı paylaşmaktaydı. 1839 Tanzimat Fermanı'yla başlayan dönemde gerçekleşen idari reformların da etkisiyle Rumlar, adanın kaza meclislerinde ve komisyonlarında görev aldıkları gibi tercüman, üye ve kalem memuru gibi unvanlarla görev yaptılar. Mesela 1903 yıllarında adanın mutasarrıf vekili Platon Efendi ismine bir Rum'du. Orman kaleminde çalışan iki memurdan biri olan Bogos Efendi de bir gayrimüslimdi⁵⁸.

Adanın Türk ve Rum unsuru iktisadi bağlarla birbirine bağlanmıştı. Nitekim Sakız Adası ahalisinden Panayoti Cemenmeni isminde bir Rum 1883 yılında bir Türk olan Hikmet Bey'den borç olarak verdiği parayı icra yoluyla geri istiyordu⁵⁹. Hatta bu yıl Sakız Adası Belediye Reisi Dimitriyos Aksyotaki Efendi isminde bir Rumdu⁶⁰. 1848/1849 yıllarında Refia Hatun isminde bir Türk kadının sahip olduğu Kapele Bahçesi olarak bilinen limon ve portakal bahçesinin kiracısı Apostol isminde bir Rum'du⁶¹. 1854/1855 yılında Limoncu Yorgi'nin Sakız Adası Karantina Müdürü Mehmet Ağa'dan 3 bin kuruş alacağı vardı⁶². 1883 yılında adada Rum idadisi açıldığı zaman, buraya kaydolmak isteyen öğrenciler sınava yapılmış ve sınavda adanın Türk mutasarrıfı hazır bulunmuştu. Sınav sonunda okulun başöğretmeni tarafından eğitimi geliştirme konusundaki yardım, iyi niyet ve faydalı amaçları için II. Abdülhamit'e (1876-1909) teşekkür edilmişti⁶³.

1881 yılında meydana gelen deprem sonrası afetzedelere karşı devletin sergilemiş olduğu kucaklayıcı tutum yüzyıllardan beri izlenen bir gelenek ve uygulamanın bir sonucuydu. Bahr-i Sefid Gazetesi'nin 1.8.1883 tarihinde çıkan nüshasında köylü şehirli binlerce nüfusun yiyecek bulmak için hükümet meydanına yığıldığı ve Hanya vapurunun ekme ve çadır dolu olduğu hâlde İzmir'e gelerek içindeki malzemeleri afetzedelere yetiştirdiği anlatılır⁶⁴. Gazetenin haberi; "...melbusat ve me'kulat birbirini ardınca yağdırıldı, geldi. Hükümet-i mahalliye yine ahalisinin en emin ve mutemedlerinden teşkil ettiği komisyonu onların tevziat ve taksimatıyla uğraştırdı. Bihak icra-yı vazife ettirdi. Hiçbir ferdin açıklıktan vefatına değil şikayetine bile meydan bırakmadı. Zelzeleden müsab olan ahali-i cezireyi devlet günlerce etraftan me'kulat ve melbusat yetiştirmekle hüsn-i muhafaza etti". şeklinde devam eder⁶⁵.

Birlikte Yaşam Kültürüne Zarar Veren Eşkialık Olayları

Birlikte yaşam kültürüne zarar veren güvenlik sorunları Sakız Adası tarihinde belli dönemlerde yaşanmıştır. Bunların başında eşkıyalık hadiseleri gelmekteydi. Nitekim 1748 yıllarında

⁵⁷ Anastasia Ntanika,"Laountes Monon Tin Othomaniki Ananki Gia Dierminea Ston Mousoulmaniko Plithysmo Tis Larisas Tin Perido 1882-1898," **Minimon**, 35(35), s.13.

⁵⁸ Fatih Özçelik, **M. 1903 (H. 1321) Tarihli Sâlnâme'ye Göre Cezâyir-İ Bahr-İ Sefid Vilâyeti**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Spsyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2007, s.187.

⁵⁹ Bahr-i Sefid Gazetesi, Tarih:12 Nisan 1883, Sayı 11, Sayfa 12.

⁶⁰ Bahr-i Sefid Gazetesi, Tarih:12 Temmuz 1883, Sayı 24, Sayfa 1.

⁶¹ BOA.HR.MKT.21/90.

⁶² Adı geçen kişi alacağının tahsili amacıyla mahkemeye başvurmuş ve yargı yoluyla bunun tahsili cihetine gitmişti. Konuyla ilgili 12 Ramazan 1270 (8 Haziran 1854) tarihli şukka sureti için bkz. BOA.HR.MKT.78.54.1.

⁶³ Bahr-i Sefid Gazetesi, Tarih:5 Temmuz 1883, Sayı 23, Sayfa 1.

⁶⁴ Bahr-i Sefid Gazetesi, Sayı 27, Tarih 1.08.1883, s.2.

⁶⁵ Bahr-i Sefid Gazetesi, Sayı 27, Tarih 1.08.1883, s.2.

Sakız Adası sancağının idari sınırları içinde kalan Çeşme kasabası sakinlerinden İsmailoğlu Mehmet isminde bir kişi başına bir miktar eşkıya toplayarak en az iki üç sene Çeşme kasabasında eşkıyalık yapmıştı. Çeşme Kalesi'ndeki askerlerin aylıkları karşılığı onlara tahsis edilen tımarları ele geçirmiş, Sakız Adası'ndaki kale içinde görev yapan askerlerin aylığı için ocaklık olarak tayin edilen mukataayı zapt etmek amacıyla adanın voyvodasıyla mücadele etmişti. Çeşme iskelesinin Sakız Adası'nın bir iskelesi olması bu isyanı ada sakinleri için daha önemli hâle getiriyordu⁶⁶. Aydın eyaleti içinde faaliyet gösteren eşkıyaların coğrafi yakınlığı nedeniyle Sakız Adasına geçerek cinayet, yaralama, soygun ya da adam kaçırma gibi yasa dışı faaliyetlerine devam ettiği bilinen bir gerçektir⁶⁷. 1821 yılında Mora Yarımadası'nda Rum İsyanı çıktığında Sakız Adası'na Sisam Adası'ndan 400 kadar eşkıya gelerek burada yaptıkları eşkıyalık ve katliamlarla adayı kargaşa ve kaosa sürüklemişti⁶⁸.

Adada bulunan asker sayısının yetersizliği bu eşkıyalık olaylarının yayılarak taraftar bulmasını kolaylaştırıyordu. Çünkü 1848/1849 yılında nüfusu on binlerle ifade edilen bu adada 17 asker vardı. Devlet ricali buna 13 asker daha ilave ederek toplam asker sayısını 30'a çıkarmayı planlıyordu⁶⁹. Devlet bu uygulamaya 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan dönemde mümkün mertebe tasarruf etmek ilkesine bağlı kalma endişesinin bir sonucu olarak gitmiş ve adada görev yapması için aylık 140 kuruş aylık ile 17 asker görevlendirmişti⁷⁰. 1714/1715 yılında adada görev yapan asker sayısı 844 kişiyi bulduğu düşünülecek olursa buradaki asker sayısının zaman için ciddi biçimde azaltıldığı anlaşılmaktadır. Bunda, ada dışındaki yerlerde genel asayiş bozan acil ve önemli güvenlik olaylarının ortaya çıkması kadar adada devletin ciddi bir güvenlik sorunu görmemesi etkili olmuş olmalıdır. Sürekli isyan ve eşkıyalık olaylarının görüldüğü yerlerde devletin varlığını güçlendirmek için daha fazla sayıda asker ve güvenlik personelini seferber edeceği düşünülecek olursa öyle anlaşılıyor ki devlet az sayıda kuvvetle bu adanın güvenlik ve asayişini temin etmeyi planlamıştır. Ancak bu durum hiç şüphesiz bir dönem sonra adanın merkezi yönetim tarafından kontrolünü zorlaştırdığı gibi adanın iç ve dış kaynaklı yıkıcı ve zararlı faaliyetlere karşı korunmasını da imkânsız hâle getirmiştir. Adaya patlayıcı madde ve zararlı eşyaların kaçak yollarla girişine engel olmak için 1896/1897 yılında 20 kadar gümrük kolcusu adada görevlendirildi⁷¹. Bu boşuna düşünülmüş bir tedbir değildi. Çünkü 1897/1898 yılında Yunan hükümetinin Londra'dan Rodonaki ismine satın alınmış olan önemli miktarda savaş malzemesi ve tüfeği Sakız Adasına Pandelbon isimli vapurla nakledeceği bilgisi alınmıştı⁷². Yunanistan'ın 1829 Edirne Antlaşması'ndan sonra kurulması ve ardından kurulan Yunan hükümetlerinin "Pan-Hellenik" bir dış politikaya yönelmesi sonucunda Sakız Adası dahil olmak üzere

⁶⁶ Sakız kadısı, Sakız muhassılı, yeniçeri zabiti ve sakız kalesi dizdarına hitaben Evasıt Zilkade 1161 (Ekim/Kasım 1748) tarihinde gönderilen ve konusu bu eşkıyaların dağıtılarak ele geçirilmesi olan hüküm sureti için bkz. BOA.A.DVNS.MHM.d.153.127.

⁶⁷ İzmir kazasında mevcut olan eşkıyadan Bursalı Ahmet Çelebi'nin katili Bursalı Velioğlu, İzmirli Mahmut Ağazade'nin katili Kozikoğlu, Kalyoncu Süleyman, Cinli Halil, Sarı Bostan gibi namılı eşkıyaların önde gelenleri 25 kişilik bir grup halinde 1135 (1722/1723) yıllarında Sakız Adasına geçerek burada eşkıyalık yapmaya başlamışlardı. Bunların yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi için Evâsıt Şaban 1135 (Mayıs/Haziran 1723) tarihinde Sakız naibine, Sakız muhassılına ve yeniçeri zabıtine hitaben hüküm gönderilmişti. Konuyla ilgili hüküm sureti için bkz. BOA.A.DVNS.MHM. d.131.77.

⁶⁸ Bu husus 29 Zilhicce 1260 (9 Ocak 1845) tarihli bir arz yazısında; "...Sisam ceziresi sükkamından olarak evail-i fetret-i Rumda cezire-i mezkurda evvelbe evvel isyan bayrağını kaldırmış dört yüz nefer eşkıya istihsalıyla Sakız ceziresine teaddi ve katl-i umumisine bâdi olmuş..." şeklinde ifade edilmiştir. Konuyla ilgili arz yazısı sureti için bkz. BOA.A.MKT.20/24.

⁶⁹ Sakız muhassılı, Cezayir-i Bahr-i Sefid valisi, Maliye nezareti ve zaptiye müşiriyetine konuyla ilgili olarak 1265 (1848/1849) yılında gönderilmiş olan resmi yazı sureti için bkz. BOA.A.MKT.MVL.14/50.

⁷⁰ Sakız kaymakamı es-seyyid Hüseyin Sücudi ile müftü Mehmet Şemsettin ve aza es-seyyid Ahmet Ataullah'ın bu durumun yaratacağı sorunlara ilişkin olarak Cemaziyülevvel 1265 (Mart/Nisan 1849) tarihinde yazıp mühürleyerek İstanbul'a göndermiş olduğu arz yazısı sureti için bkz. BOA.İ.MVL.139.3851.

⁷¹ BOA.İ.RSM.3/11.

⁷² BOA.Y.MTV.168/78.

Adalar Denizi'ndeki diğer adalarda yaşayan Rumlar ile Anadolu'da yaşayan Rumları silahlandırma çabası bu bölgelerdeki güvenliğe zarar vermiştir. Bireysel ya da gruplar halinde gerçekleşen eşkıyalık olayları ise toplumlar arasında ortak yaşam konusunda kuşku yaratarak oluşmasına neden olmuştur. Ancak buna rağmen diğer adalara kıyasla Sakız Adası'nın Türk ve Rum sakinleri arasındaki yüzyıllara dayanan geleneksel ilişki ve bağlar, çözülmeden 1913 yılında adanın Yunanistan'a dâhil olmasına kadar varlığını sürdürmüştür.

Sonuç

Türkler ve Rumlar, Osmanlı döneminde gerek Anadolu gerek Rumeli ve gerekse Adalar Denizi'ndeki adalarda 20.yüzyıl başlarına kadar bir arada yaşayarak, birçok ortak değeri paylaşmıştır. Sakız Adası 'da onların 347 yıl kadar birlikte yaşadığı bir kara parçası olarak bu iki topluma ev sahipliği yapmıştır. Türkler hem devletin asli unsuru ve gerçek sahibi olarak adanın yönetiminde hem de sosyolojik bir unsur olarak adanın bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Rumlar ise Osmanlı öncesi adanın yaşayan en kalabalık halkı olarak adanın iktisadi, sosyal ve ticari yaşamında önemli bir yer tutmuştur. Onların genelde barış içinde uzun bir zaman boyunca bir arada yaşayabilmesi sahip oldukları barış, hoşgörü, insan sevgisi, farklılıklara saygı, özgürlük, şehir kültürü gibi toplumsal değerlerle yakından ilgilidir. Gerek Rumlar gerekse Türkler Sakız Adası'nda bu değerleri pratiğe aktararak gündelik yaşamlarının bir parçası hâline getirmişlerdir. Bu da adanın Osmanlı döneminde genelde barış ve huzurun hüküm sürdüğü bir ada halini almasıyla sonuçlanmıştır. Bahse konu değerler hem Türkler hem de Rumlar açısından günümüzdeki ortak yaşamın imkân ve çerçevesi hakkında önemli ipuçları içermektedir.

Sakız Adası'nın coğrafi olarak Anadolu'ya yakın olması kıtlık dönemlerinde buradan tahıl ve hububat almasını kolaylaştırmıştır. Adanın düzensiz iklim koşulları, tarım alanlarının sınırlı olması ve iklim koşullarına bağlılığı yanında yeryüzü şekillerinin genelde dağlık ve engebeli olması Çandarlı, Kuşadası ve Bergama gibi yerlerden buğday, arpa ve çavdar gibi malzemelerin adaya dönem dönem sevk edilmesine neden olmuştur. Bu durum adayı Anadolu'nun iktisadi ve ticari açıdan bir hinterlandı hâline getirmiştir. Dolayısıyla Batı Anadolu'da sosyal ve ekonomik yönden meydana gelen olaylar bir şekilde ada sakinlerini de etkilemiştir. Bu gerçek belli bir düzeyde günümüzde de geçerlidir.

Adanın Osmanlı devleti açısından önemi her ne kadar mastika olarak isimlendirilen malzemenin Osmanlı sarayında çokça tüketilmesi şeklinde ticari gibi gözükse de gerçekte stratejik, sosyal ve askeriydi. Burası hem Akdeniz ve Anadolu ticaret yollarının güvenliği, hem İstanbul'un iase ve ikmal için hem Müslüman hacıların ve tüccar gemilerinin emniyeti ve hem de Batı Anadolu sahillerinin korsan baskınlarına karşı korunması için önem taşıyordu. Osmanlı Devleti bunu fark ederek adayı uzun süre tahkim etmiş ve sıkı güvenlik önlemleri almıştı. Burası tıpkı Kıbrıs gibi coğrafi konumu ve stratejik önemi dolayısıyla Anadolu'nun ön bahçeydi. Coğrafyanın bahşetmiş olduğu bu önem, aradan uzun yıllar geçse, haritalar yeniden çizilse, toplumlar bölünerek yeni yönetim biçimleriyle tanışsa da bugün dahi varlığını korumaktadır.

Kaynakça

1.Başkanlık Osmanlı Arşiv Vesikaları (BOA)

Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Osman Fonu): 1.

Bab-1 Asafi Tasnifi Mühimme Defterleri Fonu (A.DVNS.MHM.d.): 25, 120, 130, 131, 135, 140, 153.

Hariciye Nezareti Tasnifi Mektubi Kalemi Fonu (HR.MKT.MVL.): 21, 78, 307.

İbnülemin Tasnifi Tevcihat Fonu (İE.TCT): 16.

- İrade Tasnifi Maarif Fonu (İ.MF.): 18.
İrade Tasnifi Meclis-i Vâlâ Fonu(İ.MVL.): 139.
İrade Tasnifi Rûsumat Fonu (İ.RSM.): 3.
Maarif Nezareti Tasnifi Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemi Fonu (MF. İBT.): 1, 40.
Mabeyn-i Hümayun Evrakı Tasnifi İrade Fonu (MB.İ.): 77.
Sadaret Tasnifi Mektubi Kalemi Evrakı Fonu (A.MKT.): 20,21.
Sadaret Tasnifi Nezaret ve Devair Evrakı Fonu (A.MKT.NZD.): 14.
Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Fonu (Y.MTV.): 168.
Yıldız Tasnifi Resmi Mazurat Fonu (Y.A.RES.): 27.

2.Araştırma-İnceleme Eserleri

- AHMET Vasıf Efendi, Mahasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar, Yayınlayan: Mücteba İlgürel, Cild I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1978.
DAL, Dilara, XVIII. Yüzyılda Sakız Adası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2008.
D'OHSSON, 18.Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler, Çeviren: Zehra Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, İstanbul, Tarihsiz Baskı.
EVLİYA Çelebi bin Derviş Mehmet Zilli, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, VII. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
İLDEM, Arzu Etensel, Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar, Boyut Kitapları, 1.Baskı, İstanbul 2000.
KONSTANTİNOS, Gomenos, Nikolaos, Paparounas, DİDASKON, Gpeutunos, MPELAVİLAS, Nikos, , “Ta Kastrogoria Tis Hiou”, İ Dimiourgia Tous Kai İ Domi Tous, Atina 2006.
OLİVIER Guillaume Antoine, Türkiye Seyahatnamesi (18.Yüzyılda İstanbul ve Türkiye), Çeviren: Oğuz Gökmen, Kronik Kitap, I. Baskı, İstanbul 2024.
NTANİKA, Anastasia,”Laountes Monon Tin Othomaniki Ananki Gia Dierminea Ston Mousoulmaniko Plithysmo Tis Larisas Tin Perido 1882-1898,” Minimon, 35(35), (ss.293-313).
ÖZÇELİK, Fatih, M. 1903 (H. 1321) Tarihli Sâlnâme'ye Göre Cezâyir-İ Bahr-İ Sefid Vilâyeti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2007.
PAPANASTASOPOULOU, Balia, “Hioidaiki Koinothta Tis Xioi”, (Apo Pomaikons Hronous Eoskai Ta Mesa Ton 20 ai.), Arxaiologos.
RAŞİD Mehmet Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, Tarih-i Raşid ve Zeyli, .Hazırlayan: Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur- TAVERNİER, J.B. , XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat, Çeviren: Ertuğrul Gültekin, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1980.
TAŞ, Mehmet ve ÇAÇA, Çağatay, “Sakız Adası'nda Bulunan Bazı Osmanlı Eserlerine Bakış”, 3. Ulusal Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 27-28 Ocak 2024, (Bildiriler Kitabı), Editör: Hasan Akyol, Spec Akademik Yayıncılar, Ankara 2024.
TAVERNİER, J.B., XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat, Çeviren: Ertuğrul Gültekin, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1980.

YAŞAR, Filiz, Yunanistan'ın Kuruluşu Sürecinde Sakız Adası (1821-1829), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2004.

3.Gazeteler

Bahr-i Sefid Gazetesi, Sayı 7, Tarih:13 Mart 1883.

Bahr-i Sefid Gazetesi, Sayı 8, Tarih:22 Mart 1883.

Bahr-i Sefid Gazetesi, Tarih: 26 Eylül 1883, Sayı 35.

Bahr-i Sefid Gazetesi, Sayı 27, Tarih 1.08.1883.

Bahr-i Sefid Gazetesi, Sayı 27, Tarih 1.08.1883.

Bahr-i Sefid Gazetesi, Tarih:12 Nisan 1883, Sayı 11.

Bahr-i Sefid Gazetesi, Tarih:12 Temmuz 1883, Sayı 24.

The Role of Knowing Idiom Stories in Learning Historical Subjects: The Example of “İki Dirhem Bir Çekirdek”

Abstract

Yazar(lar) / Author(s)

Prof. Dr. Muhammet Fatih ALKAYIŞ

İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Malatya- TÜRKİYE
e-posta: fatih.alkayis@inonu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin DİNÇ

Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Adıyaman – TÜRKİYE
e-posta: medadas@gmail.com

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 06.09.2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 10.09.2024

Yayın tarihi-Date of publication: 13.09.2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (Chiago)

Alkayış (Muhammed Fatih)-Dinç (Mehmet Emin).

“Tarihî Konuların Öğrenilmesinde Deyim Hikâyelerini Bilmenin Rolü: “İki Dirhem Bir Çekirdek” Örneği”. *Anadolu Mecmuası* 3, sy. 7 (Ağustos 2024): 29-37.

In this study where the historical information in the idiom stories in İskender PALA's work titled "İki Dirhem Bir Çekirdek" is transformed into achievements, the relationship between idioms and history is discussed in detail. Idioms nourished by the past often indicate or remind historical events. History is the face of past experiences reflected to the present. History guides today's people in their walk towards the better, the more beautiful and the more truthful. Idioms play a leading role in fulfilling the "becoming" function of this guidance. Sometimes, we clarify issues that we need to explain by talking for hours or writing dozens of pages, with idioms that we resort to narrative power. Idioms consisting of one or two words have the power to teach, on their own, the lesson contained in a story that can be told in a one-page text or a 15-minute speech. Knowing the stories of the emergence of idioms ensures the elimination of wrong guesses on this subject and the completion of missing information; it helps to understand the idiomification process of a word (the transition from literal to figurative meaning); In addition to historical information, it also provides clues about social and cultural life. Historical information is found in varying proportions not only in history books but also in works written in different fields. Various historical information has been encountered in some sections of the book titled İki Dirhem Bir Çekirdek, which contains 99 idiom stories. Both the fact that the idioms are handled in a fluent style and that these idioms carry basic historical information will ensure that the work leaves an important and long-lasting impact on the reader.

Keywords: Idiom Stories, Historical Information, Achievements, İskender Pala.

Tarihî Konuların Öğrenilmesinde Deyim Hikâyelerini Bilmenin Rolü: “İki Dirhem Bir Çekirdek” Örneği

Öz

İskender PALA'nın “İki Dirhem Bir Çekirdek” adlı eserindeki deyim hikâyelerinde geçen tarihî bilgilerin kazanımlara dönüştürüldüğü bu çalışmada deyim ve tarih ilişkisi etraflıca ele alınmıştır. Geçmişten beslenen deyimler, çoğu zaman tarihî olayları işaret eder veya hatırlatırlar. Tarih; geçmiş yaşantıların günümüze yansıyan yüzüdür. Tarih daha iyiye, daha güzele ve daha doğruya yürüyüşte günümüz insanına rehberlik eder. Deyimler, bu rehberliğin “olma” işlevinin yerine gelmesinde öncü rol oynarlar. Bazen saatlerce konuşarak ya da onlarca sayfa yazı yazarak izah etmemiz gereken konuları, anlatım gücüne sığdırdığımız deyimlerle açıklığa kavuştururuz. Bir iki kelimededen oluşan deyimler, bir sayfalık yazıyla ya da 15 dakikalık konuşmayla anlatılabilecek bir hikâyenin ihtiva ettiği dersi tek başına verebilme gücüne sahiptir. Deyimlerin ortaya çıkış hikâyelerinin bilinmesi; bu konudaki yanlış tahminlerin ortadan kalkmasını ve eksik bilgilerin tamamlanmasını sağlar; bir sözün deyimleşme sürecinin (gerçek anlamdan mecaz anlama geçişinin) anlaşılmasına yardımcı olur; tarihî bilgilerin yanı sıra sosyal ve kültürel yaşantılar hakkında ipuçları sunar. Tarihî bilgiler sadece tarih kitaplarında değil, aynı zamanda farklı alanlarda yazılmış eserlerin içerisinde de değişken oranlarda bulunur. İçerisinde 99 adet deyim hikâyesinin yer aldığı İki Dirhem Bir Çekirdek adlı kitabın bazı bölümlerinde çeşitli tarihî bilgiler rastlanmıştır. Gerek içerisindeki deyimlerin akıcı bir üslupla ele alınmış olması gerekse bu deyimlerin temel düzeyde tarihî bilgiler taşıması, eserin okuyucuda önemli ve uzun süreli etkiler bırakmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deyim hikâyeleri, tarihî bilgiler, kazanımlar, İskender Pala.

Giriş

Amaç ve Yöntem

Genel anlamda tarihî bilgilerin öğrenilmesinde deyim hikâyelerinin oynadıkları rollerin ele alındığı; özelde ise “İki Dirhem Bir Çekirdek” adlı eserdeki tarihî bilgilerden hareketle çeşitli kazanımların belirlenmeye çalışıldığı bu yayında tarama, inceleme ve yorumlama yöntemlerine başvurulmuştur.

İskender Pala ve Onun Eseri

İskender PALA; kitapları, basılı veya elektronik ortamdaki yayınları, gazete (köşe) yazıları, topluma örneklik eden ve toplumu bilgilendiren videoları ve benzeri çalışmalarıyla okunurluk ve tanınırlık düzeyi bakımından oldukça yüksek bir kalemdir¹. Divan Edebiyatı araştırmacısı, yazar ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu Başkanı olan Prof. Dr. İskender PALA, 8 Haziran 1958 tarihinde Uşak'ta dünyaya gelmiş olup, yaşamı boyunca önemli görevler üstlenmiş, çok sayıda eser ortaya koymuş ve çeşitli ödüller almıştır².

Çalışmalarıyla Divan Edebiyatı alanına önemli katkılar sunan İskender PALA'nın söz varlığı bakımından zenginlik içeren İki Dirhem Bir Çekirdek adlı çalışması, gerek ilköğretimin ikinci kademesi ile ortaöğretimin bütün kademelerindeki öğrencilere söz varlıklarını genişletme imkânını sunması gerekse deyimlerin kaynağına inerek bunların ortaya çıkış hikâyelerini aktarması bakımından öğrencilerin yararlanacakları bir eserdir (Kalkan, 2023: 164). Eserde İçindekiler ve Sunuş bölümlerinin hemen ardından deyimlerin hikâyeleri sıralanmıştır. Pala'nın Sunuş bölümünde de (s. XI) belirttiği gibi eserde 99 adet deyim hikâyesi bulunmaktadır.

Tarihî Olaylar ve Deyim İlişkisi

“Geçmişin bilgisi”³ demek olan tarih; geçmiş yaşantıların günümüze yansıyan yüzüdür. Günümüzdeki insanlar buna bakarak, sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde, benzer olayların içine girerken veya bir hayat planlaması, bir eylem-olay kurgulaması yaparken o deneyimden ders çıkarırlar. Tarih daha iyiye, daha güzele ve daha doğruya yürüyüşte günümüz insanına rehberlik eder. Deyimler, bu

---

¹ Tahkiyeli anlatımdan deyimlere, Halk Edebiyatından Divan Edebiyatına çeşitli konularda yayınları bulunan PALA; çok gayretli bir derlemeci, bilgin bir araştırmacı ve üslubu anlaşılır bir müelliftir. İskender PALA, çalışmalarıyla eskiden beri çok sayıda araştırmacıya kaynaklık eden bir ilim adamıdır. Geçmişte onun yayınlarından faydalananlardan biri de Muhammet Fatih Alkayış'tır. Millî Eğitim Bakanlığı'na ait olan “Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim” adlı kültür-sanat içerikli derginin bir sayısında Alkayış ismiyle yayımlanmış olan “Şair Köroğlu ile Eşkıya Köroğlu'ndaki Ortak Yön” başlıklı çalışmanın temel kaynağı ve dayanağı, PALA'nın yıllar önce köşe yazısında ele aldığı *Kızıroğlu Mustafa Bey ile Köroğlu* konulu hikâye ve bazı açıklamalardır. Şu an ise elinizdeki ortak yazarlı bu çalışmanın ana kaynağını İskender PALA'nın “İki Dirhem Bir Çekirdek” adlı aydınlatıcı eseri oluşturmaktadır.

² Bu bilgi ve daha ayrıntılı bilgiler için bk. <https://tr.wikipedia.org>

³ “Geçmişin bilgisi” kavramı ve daha ayrıntılı bilgi için bk. Kurşun vd., 2016: 5.

rehberliğin “olma” işlevinin yerine gelmesinde öncü rol oynarlar. Bazen saatlerce konuşarak ya da onlarca sayfa yazı yazarak izah etmemiz gereken konuları, anlatım gücüne sığdırdığımız deyimlerle açıklığa kavuştururuz. Bu yönüyle deyimler, çeşitli zorlukları aşmamıza yardımcı olan dil unsurlarıdır.

Eskilerin “tabir” olarak adlandırdığı “deyimler”, kendisini oluşturan kelimelerin öz anlamları dışında bir anlam ifade eden, anlatıma canlılık ve güç katan, düşünce ve olayların muhataba daha etkili biçimde yansıtılmasında kullanılan söz gruplarıdır (Pala, 2023: IX). “Deyimler, insanoğlunun günlük yaşantısından, pratiklerinden ortaya çıkmıştır ve bu pratiklerin büyük çoğunluğu bugün de geçerlidir” (Eker, 2012: 151-152). Bunun yanı sıra, deyimlerin ortaya çıkmalarının en önde gelen nedenleri arasında “bazı kişilerle ilgili anılar ve hikâyeler, tarihten alınmış olaylar” vb. durumlar gösterilir (Pala, 2023: X). Yaşanmış hayat tecrübelerinin özünü bizlere sunan ve derin olayları anlamamıza yardımcı olan deyimler, yolbaşçı görevindeki içten ifadelerdir.

Winston Churchill’in “Ne kadar geriye bakarsanız o kadar ileriye görürsünüz” sözü⁴, çok önemli bir bilgi ve hareket noktasıdır. Bu söz, olup biten her şeyden ders almamızı ve işlerimizi en az hatayla düzenlememizi öğütlemektedir. Günü ve geleceği sağlıklı bir şekilde kurabilmek için geçmişin deneyimlerinden ders almak gerekir. Geçmiş, geleceğin aynasıdır. Benzeri insan, iktidar ve devlet davranışları, sebep sonuç ilişkisi bağlamında benzer sonuçlar verir. Bu nedenle, tarih bilmek⁵ insana, içinde bulunulan zamanın şartlarını ve değerlerini daha iyi anlama imkânını sağlar; geleceğe dönük adımların atılmasında, proje ve programların oluşturulmasında geçmişin deneyimlerinden yararlanma fırsatını sunar. Yine sebep sonuç ilişkisi bağlamında ortaya çıkabilecek olumsuz durumlardan insanı uzak tutar.

Bir eserinde “Asya’nın dili efsane, Avrupa’nın dili felsefedir” ifadesini kullanan büyük düşünür Cemil Meriç, burada iki ayrı kültür dünyasını ele almıştır. Doğu kültüründe mitolojinin, efsanenin; batı kültüründe ise felsefenin daha ağırlık kazandığını anlatmak isteyen Meriç, bütün doğu toplumlarında olayları efsaneler yoluyla anlatma ve anlamaya çalışma çabalarının yaygınlığına vurgu yapmıştır. Bu anlatılarda, olayın özetinin özeti ya da özünün özü olarak deyimler öne çıkmaktadır. Yani bir iki kelimedenden oluşan deyimler, bir sayfalık yazıyla ya da 15 dakikalık konuşmayla anlatılabilecek bir hikâyenin ihtiva ettiği dersi tek başına verebilme gücüne sahiptir.

Türk kültür dünyasında eskiden beri kullanılan özlü bir söz vardır: “Misaller, hakikatlerin aynasıdır”. Bir insana bir olayı veya durumu teorik bağlamda anlattığınızda o kişi söz konusu olayın veya durumun mahiyetini tam anlamıyla kavrayamayabilir. Ancak bunu bir hikâye, fıkra, atasözü, deyim veya tabir ile özetlediğinizde verilmek istenen ileti, benzeştirmenin de gücüyle, tam anlamıyla yerini

⁴ Winston Churchill’in bu özlü sözü ve daha başka özlü sözleri için bk. <https://1000kitap.com> ve <https://onedio.com/haber>.

⁵ Dinç; Sosyal Bilgiler Öğretimi alanı ile sınırladığı çalışmasında (2005), tarih öğretiminde kullanılabilecek belli başlı soruları ele almıştır.

bulur. Doğu kültürlerinin hemen hepsinde duyulabilen “Misaller, hakikatlerin aynasıdır” sözü anonim bir özelliğe sahip olup, en çok da Türk-İslam kültür coğrafyasında yaygındır.

Bulgular

PALA, eserinde (2023: XI), deyimlerimizin ortaya çıkış hikâyelerini öğrenmenin konuşurken kendilerine ne kazandıracağını bilmediğini, ancak dilimizin kültüre yansıyan yönüne bir renk katacağının kesin olduğunu ve bu konuda daha ayrıntılı araştırma yapacaklar için bu çalışmanın bir başlangıç mahiyeti taşıdığını belirtmektedir. Biz de konuyla ilgili düşüncelerimizi sıralamak istiyoruz: Deyimlerin ortaya çıkış hikâyelerinin bilinmesi; bu konudaki yanlış tahminlerin ortadan kalkmasını ve eksik bilgilerin tamamlanmasını sağlar; bir sözün deyimleşme sürecinin (gerçek anlamdan mecaz anlama geçişinin) anlaşılmasına yardımcı olur; tarihî bilgilerin yanı sıra sosyal ve kültürel yaşantılar hakkında ipuçları sunar.

Tarihî bilgiler sadece tarih kitaplarında değil, aynı zamanda farklı alanlarda yazılmış eserlerin içerisinde de değişken oranlarda bulunur. Farklı alanlarda yazılmış eserlerdeki tarihî bilgiler kimi zaman sayfalarca kimi zaman satırlarca kimi zaman da kırıntı düzeyinde yer tutar. İçerisinde 99 adet deyim hikâyesinin yer aldığı İki Dirhem Bir Çekirdek adlı kitabın bazı bölümlerinde çeşitli tarihî bilgilere rastlanmıştır. Tarihî bilgiler içeren deyimler ve bunlardan hareketle belirlenen kazanımlar⁶ şunlardır:

DEYİMLER	KAZANIMLAR
Adın deftere geçti	<ul style="list-style-type: none"> - Tarihimizdeki ilk istatistik Tanzimat yıllarında yapılmıştır. - Bu dönemde sayımın yararlarını anlamayan insanlara istatistiği açıklamak güç olduğundan, yetkililer yumuşak geçiş için öncelikle köylerde bir hayvan sayımı yapmayı uygun görmüşlerdir.
Ağz(ın)a tükürmek	<ul style="list-style-type: none"> - Gökbilimleriyle yoğun biçimde ilgilenen Keldaniler, aslen bir Mezopotamya toplumu olup falcılıkla geleceği öğrenmeye ve hastalıkları ilaçlar yerine tılsımlarla tedavi etmeye çalışmışlardır.
Ali Cengiz Oyunu	<ul style="list-style-type: none"> - Âl-i Cengiz (Cengiz soyu) kavramını çağrıştıran bu deyim Anadolu'daki Moğol istilasıyla bir ilgisinin bulunduğu söylenebilir.

⁶ Pala, İki Dirhem Bir Çekirdek adlı kitabında ele aldığı deyimleri hem birer başlık olarak kullanmış hem de alfabe sırasıyla dizmiştir. Deyim hikâyeleri, kitabın 1 – 212. sayfaları arasında bulunmaktadır. Bu makalede tablo içerisinde verilmiş olan deyimler ise tarihî bilgileri barındıran deyimlerdir; yani kitaptaki deyimlerin bir bölümüdür. Pala'nın kitabından bu kazanımlar elde edilirken çoğunlukla dolaylı alıntılama yöntemi izlenmiş, bazen de doğrudan alıntılama başvurulmuştur. Kazanımların tamamında üslup birliğinin sağlanabilmesi için doğrudan alıntılarda tırnak işareti kullanılmamıştır. Aşağıya aldığımız deyimlerin anlamları, Pala'nın “İki Dirhem Bir Çekirdek” adlı kitabının ilgili sayfalarında yer almaktadır.

Alkış Okumak (Alkış Tutmak)	<ul style="list-style-type: none"> - Tarihsel anlamıyla alkış, halkın padişahlar ve vezirler hakkında hep bir ağızdan söyledikleri dua anlamına gelmektedir.
Altından Çapanoğlu Çıkar	<ul style="list-style-type: none"> - Çapanoğlu, tarihimizde bir sülalenin adıdır. - Yozgat şehrinin kurucusu ve Çapanoğlu sülalesinin ilk tanınmış kişisi Ahmet Paşa, Sivas Valisi iken 1764'te görevinden azledilerek idam ettirilmiştir. - Ahmet Paşa'nın oğlu Vali Süleyman Bey, Celaliler listesinin başında gelen bir isimdir.
Balta Asmak	<ul style="list-style-type: none"> - Yeniçeriler 18. yüzyıla doğru halktan, deyim yerindeyse şehir eşkıyası gibi haraç almışlardır.
Bulgurlu'ya Gelin Gitmek	<ul style="list-style-type: none"> - İstanbul'un Anadolu yakasında bir yerleşim alanı olan Bulgurlu, Yavuz Sultan Selim döneminde, Ömer Seyfettin'in İncili Kaftan hikâyesinde geçen Muhsin Çelebi'nin çiftliğiymiş.
Cemaziülevvelini Bilmek	<ul style="list-style-type: none"> - Arşivciliğin son derece önemli olduğu Osmanlılarda devletle ilgili her belge, üzerinde ait olduğu ayın isminin bulunduğu torbalara doldurulur ve bu torbalar kronolojik sıraya göre mahzende saklanırdı.
Çadırını Başına Yıkma	<ul style="list-style-type: none"> - Osmanlılarda padişahlar, sefer sırasında, davranışlarından ve çalışmalarından memnun olmadıkları vezirleri azletmek için direklerini söktürdükleri çadırları onların başlarına yıktırırdı. - Fatih ve Yavuz'un, kökeni Orta Asya'ya dayanan bu Türk geleneğini uyguladıkları bilinmektedir.
Demokles'in Kılıcı	<ul style="list-style-type: none"> - Demokles, M.Ö. 4.yılda Syrakusai kralı olan Dionysios'un nedimlerinden biridir. - Şiddet yanlısı bir hükümdar olmakla birlikte adaletli davrandığını göstermek için yanında her zaman kılıç taşıyan ve gerektiğinde de kelle almaktan geri durmayan Dionysios, Kartaca ile yaptığı uzun savaşlar sonucunda Syrakusai'yi dönemin en güçlü devleti hâline getirmiştir.
Dokuz Doğurmak	<ul style="list-style-type: none"> - Osmanlı Bahriye Teşkilatında amiral olarak çalışmış Çengeloğlu Tahir Paşa (ö. 1851), padişah iradesiyle Kasımpaşa ve Galata havalisinin tamamının asayiş

	görevini üstlenmiş ve gece fenersiz sokağa çıkma yaşağını getirmiştir.
Elçi Peşrevi	<ul style="list-style-type: none"> - İlk günden itibaren mehter ile tanışık yaşayan Osmanlılarda musiki hep var olmuştur. - Yüzyılların getirdiği birikimle büyük bir gelişme kaydeden Osmanlı mehteri, 18. yüzyılda eşine az rastlanır bir olgunluğa erişmiş ve Avrupa’da ses getirmiştir. - 18. yüzyılda elçiler sık sık mehter eşliğinde kabul edilmiş; bunun yanında yabancı ülkeleri ziyaret eden elçilik heyetine ise bir mehter takımı eşlik etmiştir. - Özellikle 1699 Karlofça Barış Antlaşması’nın ardından yabancı ülkelerin elçilik düzeyindeki ziyaretlerinde mehter takımı da hazır bulunmuştur. - Bu dönemde Mehterhane tarafından “Elçi Peşrevi” adında özel bir marş bestelenmiştir. - Elçilik Peşrevi, yalnızca törenlerde çalınan olağanüstü bir marştır. - Mehter teşkilatı 1826 inkılabı ile feshedilmiştir.
Eli Kulağında	<ul style="list-style-type: none"> - İslamiyet’in yayılması ve Müslümanların sayılarının artmasıyla birlikte namaza çağrı amacıyla ezan okunmasına karar verilmiş ve bu göreve sesi güzel olan Habeşistanlı eski köle Hz. Bilal tayin edilmiştir.
Eski Çamlar Bardak Oldu	<ul style="list-style-type: none"> - Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sinde Bolu’nun suyu, kutu bozası, çam ve ardıç bardaklarıyla ilgili bilgiler vardır.
Eski Kulağı Kesiklerden	<ul style="list-style-type: none"> - Yeniçerilerin resmi tarikatı, 16. yüzyılda Hacı Bektaşî Veli hazretleri tarafından kurulmuş olan Bektaşîyye’dir.
Eşref Saat	<ul style="list-style-type: none"> - Sümerler ve Keldaniler, gökbilimleriyle ilgilenen en eski medeniyetlerdir. - Emeviler ve Abbasilerden itibaren neredeyse bütün İslam saraylarında müneccimler bulunmuştur. - Osmanlı sarayında bulunan müneccimbaşılık kurumu, devlet ve saltanat işleriyle ilgili çeşitli konuların zamanını belirlemede etkili olmuştur.

Fertiği Çekmek	- Sultan II. Abdülhamit döneminde Hicaz demiryolunun yapım ihalesi Almanlara verilmiştir.
Gemi Maymunu Gibi	- Maymunlar tarihte ilk kez Osmanlılar döneminde, Sultan II. Bayezit'ten itibaren gemilerde gözcü olarak kullanılmışlardır. - Akdeniz'de önemli bir hâkimiyet sağlayan Türk denizcileri, özellikle 16. yüzyıldan itibaren denizcilik alanında çok büyük ilerlemeler sağlamışlardır.
Hapı Yutmak	- Sultan IV. Murat zamanında sarhoş edici ve keyif verici maddeler ile kahve yasaklanmıştır.
Küpünü Doldurmak	- Günümüzdeki yargıç kavramının Osmanlılardaki karşılığı "kadı"dır. - Daha önce kazaskerlere ve sadrazama bağlı olan kadılar, Tanzimat döneminde (1839) şeyhülislamlığa bağlanmıştır. - II. Meşrutiyet'le birlikte (1908) kadılıklar adliye teşkilatına aktarılmış; Cumhuriyet döneminde ise lağvedilmiştir.
Lâhanacı – Bamyacı	- Saltanatının ilk yıllarında oğlu Murat'ı Amasya'da kendisinin yerine vekil tayin eden Çelebi Sultan Mehmet, bir süre Merzifon'da ikamet etmiştir.
Matrak Geçmek	- 1533 yılında İran seferine çıkan Kanuni Sultan Süleyman'ın ordusunda görevli Nasuh, çok iyi bir matrak ustasıdır. - Nasuh, Kanuni dönemini kapsayan bir tarih kitabı yazmıştır.
Pabucu Dama Atılmak	- Osmanlı dönemi esnaf teşkilatı, Ahilik geleneğinin bir uzantısı olarak belli bir düzen içerisinde ve amacına uygun biçimde çalışmıştır.
Şeb-i Yelda	- Sultan III. Selim döneminde takvim konusunda bir düzenlemeye gidilmiştir.
Taziya Muska Yazmak	- Önceden Amasya Valisi olarak görev yapan, 1481'de ise İstanbul'a gelerek Fatih'in tahtına oturan Bayezit, iyi bir avcıydı.

	<ul style="list-style-type: none"> - Bayezit, tahta geçmek üzere İstanbul'a gelirken yanında Türk hat tarihinde bir dönüm noktası sayılacak Şeyh Hamdullah'ı da getirmiştir.
Toprağı Bol Olmak	<ul style="list-style-type: none"> - İlk Çağ'da insanlar öldüklerinde bazı eşyalarıyla birlikte gömülürlerdi. - İslamiyet'ten önce, Türk beyleri vefat ettiklerinde, korugan adı verilen mezarlara altın, gümüş ve mücevher gibi kıymetli eşyalarıyla birlikte gömülürlerdi.

Sonuç

Deyimler hem tarihten beslenen hem de tarihi yaşatan dil unsurlarıdır. İnsanlar anlatmak istediklerini uzun uzun açıkladıktan sonra, konunun karşı tarafça anlaşılıp anlaşılmadığından hâlâ bir endişe duydukları için, sözlerini “uzun lafın kısası” âdetince bir deyim veya atasözü ile bağlayarak maksatlarını eksiksiz biçimde ifade ederler. “Sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesi ve öğrenilen dilin kurallarına uygun olarak konuşulmasında deyimler hayati bir önem taşımaktadır. Deyimlerin hikâyeleri ile işlenmesi yukarıda da belirtildiği gibi ve buna dair yönlendirici soruların sorulması bireyin okuma, yazma, karar verme, analiz, sentez vb. pek çok üst düzey öğrenme yollarına hizmet edecektir” (Gün, M.; Tanrıku, L.; Türk, A., 2021: 51).

Nasıl ki bir mesleğin, bir buluşun kökeninde, bir sıkıntının çözümünde, bir hastalığın tanısının belirlenip tedavisinin geliştirilmesinde birtakım ihtiyaçlar, rastlantılar, olaylar ya da çatışmalar söz konusu ise deyimlerin de oluşup yaygınlık kazanmasında evvel zamana dayanan benzer sebepler bulunmaktadır. Deyimlerin nasıl ortaya çıktığını kaynağından öğrenmek hem deyimlerin içerdiği anlamların tamamen kavranmasını hem de (eğer varsa) bunlarla ilgili şehir efsanelerinin (yanlış bilgilerin) ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

İskender Pala'nın İki Dirhem Bir Çekirdek adlı eseri, okuyuculara belli oranda tarih bilgisi kazandırmada fayda sağlayacak bir çalışmadır. Yukarıda bir tablo içerisinde ve kazanımlar hâlinde sunduğumuz bu bilgiler çoğunlukla Osmanlılar dönemiyle ilgilidir. Ayrıca bu tabloda İslam öncesi Türk tarihi, Sümerler, Keldaniler, Emeviler, Abbasiler ve Moğollar ile ilgili kazanımlar da bulunmaktadır. Gerek içerisindeki deyimlerin akıcı bir üslupla ele alınmış olması gerekse bu deyimlerin temel düzeyde tarihî bilgiler taşıması, eserin okuyucuda önemli ve uzun süreli etkiler bırakmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

Alkayış, Muhammet Fatih (2003). Şair Köroğlu ve Eşkiya Köroğlu'ndaki Ortak Yön, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, sayı 37, MEB Yayınları.

Dinç, Mehmet Emin (2005). Sosyal Bilgiler Öğretiminde ve Tarih Konularının Öğrenilmesinde Soru Kavramı, II. Ulusal Sosyal Bilgiler Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı, s.89-96, Mayıs - 2005, Van.

Eker, Ümit (2012). Tarihî Metin Aktarımlarında Deyimler (Eski Türkiye Türkçesi – Türkiye Türkçesi), Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE), Sayı 1/1, 2012, s. 124-157, Türkiye.

Gün, Mesut; Tanrikulu, Lokman; Türk, Aslıhan (2021). Yabancılara Türkçe öğretimi alanında ek çalışma kâğıtları ile deyim öğretimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 49-64. DOI: 10.29000/rumelide.948289.

Kalkan, Mehmet (2023). İki Dirhem Bir Çekirdek Adlı Eserin Söz Varlığı Açısından İncelenmesi, (Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Mehrali CALP), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. (Bu kaynağı temin ederek elektronik ortamda bize ileten İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili doktora programı öğrencisi *Mustafa Selçuk DİLSİZ*'e teşekkür ederiz.)

Kurşun, Zekeriya vd. (ve diğerleri), (2016). Tarih Metodu, Editör: Zekeriya Kurşun, 7. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.

Pala, İskender (2023). İki Dirhem Bir Çekirdek, 265. Basım, İstanbul: Kapı Yayınları.

Google.com (ilk erişim tarihi: 5.8.2024)

<https://atif.sobiad.com/index.jsp> (ilk erişim tarihi: 5.8.2024)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/rumelide/issue/62892/948289> (ilk erişim tarihi: 5.8.2024)

<https://onedio.com/haber/winston-churchill-in-en-anlamli-sozleri-iste-churchill-den-en-guzel-alintilar-1040219> (ilk erişim tarihi: 21.8.2024)

<https://1000kitap.com/w-churchill--102346?hl=tr> (ilk erişim tarihi: 10.9.2024)

<https://sozluk.gov.tr> (ilk erişim tarihi: 5.9.2024)

<https://translate.google.com/?hl=tr&sl=auto&tl=en&op=translate> (Abstract, Keywords), (Google.com üzerinden erişilmiştir)

https://tr.wikipedia.org/wiki/İskender_Pala#Aldığı_görevler (ilk erişim tarihi: 6.8.2024)

Use of Buttresses in Anatolian Seljuk Caravanserais

Abstract

Yazar(lar) / Author(s)

Selman ŞAHİN

e-posta: selmansahin2828@gmail.com

Uzman Sanat Tarihçi, Doktora Öğrencisi

<https://orcid.org/0000-0002-4660-4032>

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 06.09.2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 09.09.2024

Yayın tarihi-Date of publication: 13.09.2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC

BY-NC

4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf-Citation (Chiago)

Şahin (Selman). "Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Payanda Kullanımı", Anadolu Mecmuası 3, sy. 7 (Ağustos 2024): 38-72.

In order to strengthen the structures and prevent them from collapsing, the vertical structural elements that support the body walls of the buildings are called buttresses. The buttresses, which we have encountered in many periods until today, are remarkable in terms of ensuring that the structures have a longer life. It is an almost indispensable building element especially in large-scale architectural structures. The buttresses, which were used in many architectural structures in the Anatolian Seljuk age, can be seen as the most important factor in the survival of these structures to the present day. In particular, the abundance of the use of buttresses in caravanserais, which are larger-scale than other structures in these architectural structures, is remarkable.

Within the scope of this study, the buttresses encountered in Anatolian Seljuk Caravanserais were examined. The examples included in the study were explained in terms of their current status and the buttress arrangements used were evaluated in terms of materials, techniques and forms.

Keywords: Anatolian Seljuk Architecture, Caravanserai, Buttresses, Art, Central Asia

Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Payanda Kullanımı

Öz

Yapıları sağlamlaştırmak ve yıkılmasını önlemek amacıyla yapıların beden duvarlarını destekleyen düşey yapı elemanlarına payanda denilmektedir. Günümüze kadar birçok dönemde karşımıza çıkan payandalar yapıların daha uzun ömürlü olmasını sağlaması açısından dikkat çekicidir. Özellikle büyük ölçekli mimari yapıların neredeyse vazgeçilmez bir yapı elemanı konumundadır. Anadolu Selçuklu Çağı içerisinde de birçok mimari yapıda kullanılan payandalar bu yapıların günümüze ulaşmasındaki en önemli etken olarak görülebilir. Özellikle de bu mimari yapılar içerisinde diğer yapılara göre daha büyük ölçekli olan kervansaraylardaki payanda kullanımının çokluğu dikkat çekicidir.

Bu çalışma kapsamında Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında karşımıza çıkan payandalar incelenmiştir. Çalışmaya dahil edilen örnekler mevcut durumları itibarıyla anlatılarak, kullanılan payanda düzenleri malzeme, teknik ve formları bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Mimarisi, Kervansaray, Payandalar, Orta Asya

Giriş

Payanda; düşey bir taşıyıcı¹ direk veya bir duvarın döşemesi veya tahkimi için kullanılan destek² elemanıdır. Bununla birlikte payanda, mimaride statığı sağlayan denge unsuru olarak görülmektedir³.

Payanda kullanımı Anadolu Selçuklu Çağı içerisinde birçok yapı türünde; cami, medrese, kervansaray, kale, hamam, saray ve köşklere karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kervansaraylardaki kullanımı dikkat çekicidir. Anadolu Selçuklu Kervansarayları incelendiğinde; günümüze ulaşan birçok kervansarayın varlığı bilinse de bazıları günümüze ulaşmamıştır. Bazıları ise kısmen sağlamlığını korumaktadır.

Bu çalışmamızda Anadolu Selçuklu Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında karşımıza çıkan ve bazı örnekler üzerinden anlattığımız payanda kullanımı ele alınmıştır. Günümüze kadar kısmen veya tamamı ayakta olan 35 adet kervansarayda karşımıza çıkan payandalar kataloğumuza dahil edilmiştir. Bu minval üzere çalışma içerisine dahil edilen örnekler alfabetik sıraya göre incelenmiş, malzeme, teknik ve formlarına göre değerlendirilmiştir. Ayrıca Orta Asya’da inşa edilen ve Türk Devletlerine ait olduğu düşünülen hanlardaki payandalarla da ilgili kaynaklar ışığında karşılaştırmalar yapılmıştır.

Kervansaraylarla ilgili birçok değerli kaynak bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları bir tek yapı üzerine yoğunlaşarak yapılmış bazıları ise bütüncül çalışmalar olup, daha geniş tutulmuştur. Bu çalışmalar içerisinde Kemal Özergin’in Anadolu Selçuklu Çağında Anadolu Yolları adlı doktora⁴ çalışması önemlidir. Tez içerisinde Anadolu Selçuklu Kervansarayları kısmını oluşturan bir bölüm makale⁵ olarak yayınlamıştır. Çalışmasında hanları kısa ve genel tanımlarla anlatıldığı görülmekte olup, 132 hanı tanıtmıştır. Hanların topluca ele alındığı öncül bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kurt Erdmann⁶ tarafından hazırlanan Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts yine Anadolu Selçuklu Kervansaraylarıyla ilgili erken çalışmalardandır. Yazar kervansarayları tipoloji yaparak ele almış, Selçuklu kervansaraylarının yanı sıra bazı beylikler kervansaraylarına da değinmiştir. Toplamda 119 adet kervansarayı ele alan yazar plan ve fotoğraflarla desteklemiştir. Bununla birlikte bu çalışmanın 2. ve 3. Ciltlerini ölümünden sonra eşi yayınlamıştır.

Hakkı Acun⁷ editörlüğünde hazırlanan ve farklı bilim insanları tarafından ortaya konulan “Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları” adlı çalışma da yirmi üç han detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bununla birlikte kitap içerisinde hanlardaki süslemeler ayrı başlık altında ele alınmıştır.

Yukarıda kısaca değindiğimiz araştırmalar haricinde birçok farklı kaynak daha bulunmaktadır. Yazılı ve görsel bilgiler edindiğimiz bu değerli çalışmalar kaynakça bölümünde belirtilmiştir.

¹ Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1979: 394.

² Celal Esad Arseven, *Osmanlı Dönemi Mimarlık Sözlüğü- İstilahat-ı Mimariye* (Çev.Şeyda Alpay), İstanbul, 2017: 53.

³ Ahmet Çaycı, *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*, Konya, 2017: 192.

⁴ Kemal Özergin, *Anadolu Selçuklu Çağında Anadolu Yolları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, 1959.

⁵ Kemal Özergin, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, *Tarih Dergisi*, S. 15, 141 – 170.

⁶ Kurt Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I. Berlin, 1961.

⁷ Hakkı Acun (Edt.), *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara, 2007.

Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Payanda Kullanımı

Çalışmamızın ana bölümünü teşkil eden bu başlık içerisinde, Anadolu Selçuklu Döneminde inşa edilmiş olan kervansaraylardaki payanda kullanımı ele alınmıştır.

Ağzıkara Han; Aksaray-Nevşehir yolu üzerinde bulunmaktadır. Yapı da yer alan kitabelerden yol çıkararak Hoca Mes'ud bin Abdullah tarafından yaptırıldığı; kapalı kısmının I. Alaeddin Keykubat zamanında, H. 628 (M. 1231) yılında, inşasına başlandığı, avlulu kısmının ise H. 637 (1239-1240) senesinde, I. Alaeddin Keykubat'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilk yıllarında tamamlandığı anlaşılmaktadır⁸.

Barınak ve servis mekânlarından oluşan yapının kapalı kısmının kuzey cephesi hariç diğer cephelerinde payanda kullanımı görülmektedir (Çizim 1). İlk olarak servis mekânının cepheleri incelendiğinde; doğu tarafında ikisi dikdörtgen, güneydoğu köşedeki sekizgen kesitli olmak üzere toplamda üç payanda bulunmaktadır. Güney tarafta; köşelerde bulunan sekizgen kesitli payandalar arasında kalan iki adet dikdörtgen kesitli payanda yer almaktadır. Servis mekânına girişi sağlayan cephenin sol köşesindeki payanda ise güneydoğu ve güneybatı köşede olduğu gibi sekizgen kesitli olarak tasarlanmıştır.

Yapının barınak kısmının cephelerinde ise güney- kuzey cephesinde olmamakla birlikte doğu ve batı cephelerinde üçer adet payanda kullanımı karşımıza çıkmaktadır. Dikdörtgen kesitli payandalar, simetrik olarak yerleştirilmiştir. Yapı üzerinde toplamda on üç payanda bulunmaktadır. Payandalar çatı seviyesine kadar uzanmakta olup, kesme taş malzemedden yığma olarak yapılmıştır⁹ (Fotoğraf 1).

Ak Han; Eğirdir – Denizli yolunda, Denizli'nin 7 km kuzeydoğusunda, Goncalı yakınında yer almaktadır¹⁰. Yapının iki adet kitabesi bulunmaktadır. Birincisinde Sultan II. İzzeddin Keykâvus Zamanında (1238-1278) Karasungur b. Abdullah tarafından Receb 650'de (Eylül 1252) yaptırılmaya başlanmış, ikinci kitâbede yer alan Cemâziyelâhir 652 (Temmuz-Ağustos 1254) tarihinde ise tamamlanmış olma ihtimali üzerinde durulmaktadır¹¹. İki bölümlü yapının ilk olarak öndeki avlulu bölümü inşa edilmiş, daha sonra buna daha dar şekilde olan ikinci kısım eklenmiştir¹²

Barınak ve servis mekânlarından oluşan yapının kuzey kısmı hariç diğer cephelerinde payanda kullanımı görülmektedir (Çizim 2). Servis mekanının güneydoğu ve güneybatı köşelerinde silindirik biçimli, yine servis mekanının doğu ve batı cephelerinde doğu taraftaki kare, batı taraftaki ise yarım altıgen biçimli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar simetrik olarak yerleştirilmemiştir. Barınak bölümünde ise batı ve doğu ve batı cephe üzerinde ikişer adet yarım altıgen formunda payanda yer almaktadır. Buradakiler ise simetrik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapı üzerinde toplamda sekiz adet payanda yer almaktadır. Kesme taş malzemedden, yığma olarak inşa edilen payandalar çatı seviyesine kadar yükselmektedir. (Fotoğraf 2).

⁸ Bekir Deniz, "Ağzıkara Han", *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 321- 346.

⁹ Ara Altun "Ağzıkara Han", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988: 483.

¹⁰ Kemal Özerin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", ed. Hakkı Acun, *Tarih Dergisi*, S:15, 146.

¹¹ Semavi Eyice, "Ak Han", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989: 236.

¹² Semavi Eyice, "Ak Han",236.

Alara Han; Antalya – Alanya yolu üzerinde Alara Çayı ile doğudaki küçük tepe arasında kalan dar bir arazi şeridinde inşa edilmiştir¹³. Yapı I. Alaeddin Keykubat zamanında 1231-32 tarihinde inşa edilmiştir¹⁴.

Eş odaklı hanlar grubundaki yapının doğu ve güney cephelerinde payanda uygulaması görülmektedir (Çizim 3). Doğu cephesinde üç adet, güney cephesinde iki adet payanda yer almaktadır. Toplamda beş adet payanda bulunmaktadır. Bunlar üçgen kesitli olup, beden duvarı boyunca yükselmektedir (Fotoğraf 3). Bunların yanı sıra üç tarafı açık olan hanın doğusu bir tepeye yaslanmış olup, moloz taş örgülü, diğer cepheler ise kesme taş kaplı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra restore edilen yapı günümüzde restoran olarak kullanılmaktadır¹⁵.

Alay Han; Aksaray – Kayseri Yolu üzerinde bulunan yapı Selçuklu hanlarının örneği ve sultan hanları tipinin öncüsüdür¹⁶. Eserin yapım tarihi hakkında ise muhtelif görüşler bulunmakla birlikte genel olarak II. Kılıçaslan devrinde (1155-1192) veya XIII. yy. ilk çeyreği içinde inşa edildiği düşünülmektedir¹⁷.

Barınak ve servis mekânı olan hanlar grubundaki yapının, servis kısımları günümüze ulaşmamıştır¹⁸. Kuzey- güney doğrultusunda uzanan yapının kapalı kısmı ise restore edilmiştir (Çizim 4). Mevcut durumu itibarıyla yapının bütün cephelerinde görülmektedir. Bunlardan kuzey cephedeki üçgen, kuzeydoğu ve kuzeybatıdakiler çokgen, geriye kalanlar ise kare ve dikdörtgen kesitli olarak karşımıza çıkmaktadır. Malzeme bakımından kervansarayın iç ve dış kısımlarda kesme taş kullanılmıştır¹⁹ (Fotoğraf 4).

Çakallı Han; Samsun – Ankara yolunda Samsun’dan 35 km. güneyde Çakallı Köyü yanında Kavak’ın 11 km. kuzeyinde yer almaktadır²⁰ Kitabesi olmayan yapı ise 13.yüzyıla tarihlendirmektedir²¹.

Barınak ve servis mekânlarından oluşan yapının servis mekânı günümüze ulaşmamıştır. Barınak kısmı ise restore edilmiştir. Mevcut durumu itibarıyla moloz taş malzemeyle inşa edilen yapının kapalı kısmını destekleyen, dikdörtgen kesitli, karşılıklı ikişer ve simetrik olarak yerleştirilen, toplamda dört adet payanda yer almaktadır (Fotoğraf 5). Payandaların üst kısımları yukarıdan aşağıya doğru eğimli olarak düzenlenmiştir. Bununla birlikte yapılan kazılar doğrultusunda hanın tam planı ortaya çıkarılmış ve çizimleri yapılmıştır. Bu bağlamda servis mekânında kuzeydoğu ve güneybatı cephelerinde üçgen kesitli olmak üzere iki adet payandanın var olduğu ortaya koyulmuştur²² (Çizim 5).

¹³ Aysel Tükel, “Alara Hanın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi”, *BELLETEREN*, 33(132), 1969: 436.

¹⁴ Muhammet Görür, Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, Ankara, 2007: 478.

¹⁵ Ali Bakkal, “Antalya Selçuklu Kervansarayları”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, Antalya, 4 (4), 545 – 547.

¹⁶ Ara Altun, “Alay Han” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989: 348.

¹⁷ Deniz, Bekir, “Alay Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007, s.51-76

¹⁸ Filiz Karkuş, “Anadolu Selçuklu Dönemi Sultan Hanları Üzerine Bir İnceleme”. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 12 (1), 2022: 80 – 81.

¹⁹ T. Özgüç – Mahmut Akok, “Alayhan, Öresunhan ve Hızır İlyas Köşkü -İki Selçuklu Kervansarayı ve Bir Köşkü”, *Belleterin*, XXI (81), 140.

²⁰ Kemal Özergin, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, 15, 146.

²¹ Muhammet Görür, Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu, s.484.

²² Serdar Ünan, “Geçmişten Günümüze Çakallı Han”, *KUBABA Arkeoloji – Sanat Tarihi –Tarih Dergisi*, S. 22, İzmir, 2013: 51 – 81.

Çardak Han; Denizli-Afyon karayolunun 500 m içerisinde yer almaktadır. Yapının kitabesinden Sultan I. Alaeddin Keykubad zamanında, Eseduddin Ayaz Bin Abdullah Eş-Sihabi tarafından H. 627 (Ramazan] / M. 1230 (Temmuz-Ağustos) tarihinde inşa ettirildiği anlaşılmaktadır²³

Servis ve barınak kısımlarından oluşan yapının, avlu kısmı günümüze ulaşamamıştır. Mevcut durumu itibariyle restore edilen yapının, barınak kısmında payanda düzenlemesi izlenmektedir. Bu bağlamda barınak kısmında batı cephesi hariç payanda uygulaması yer almaktadır. Bunlardan doğu cephedeki üçgen, giriş cephesindekiler yarım daire kesitli olarak karşımıza çıkmaktadır²⁴ Güney cephede bulunanlar; cephe eksenine göre batı taraftaki sekizgen doğu taraftaki altıgen kesitlidir²⁵ Kesme taş malzeme kullanımı görülen yapıda, payandalar duvar seviyesince yükselmektedir. (Çizim 6). (Fotoğraf 6).

Çay Han; Afyon'un Çay ilçesinde yer alan yapı, 1278-79 Ebül Mücahit Yusuf bin Yakup Tarafından, Oğulbey bin Muhammet'e yaptırılmıştır²⁶.

Servis ve barınak kısımlarından oluşan yapının, avlu kısmı günümüze ulaşamamıştır. Yıkılmış olan avlu kısmı, barınak kısmına göre daha geniş tutulmuştur²⁷. Moloz taş ve kesme taş malzemedan yığma olarak inşa edilen yapı restorasyon geçirmiştir. Mevcut durumuna bakıldığında; sadece barınak bölümünün restore edildiği görülmektedir. Bu bağlamda barınak kısmında kuzey cephesi hariç, diğer cephelerinde payanda uygulaması görülmektedir (Çizim 7). Payandaların güneydoğu ve güneybatı köşedekiler düzensiz altıgen biçimli, geriye kalanlar ise beşgen kesitlidir. (Fotoğraf 7).

Çekereksu Han; Yozgat Kadışehri yolu üzerinde bulunmaktadır. Kitabesi bulunmayan yapının Mahperi Hatun tarafından XIII. yüzyıl ortalarında yaptırıldığı düşünülmektedir²⁸.

Yapının mevcut durumu dikkate alınarak ve temel izleri sürülerek yapılan irdelemeler doğrultusunda hem servis hemde barınak bölümlerine sahip olduğu değerlendirilmektedir (Kutlu, 2022:333). Bunların yanı sıra yapılan çizimleri doğrultusunda payanda kullanımının varlığı izlenmektedir. Bu bağlamda yapının sadece doğu cephesi ve kuzey köşede payanda kullanımı görülmektedir (Çizim 8). Metruk durumdaki hanın beden duvarlarını kaplayan düzgün taş malzemesi yağmalanmış; duvar dokusu dolgu malzemesi olan moloz taş, çakıl ve harçtan oluşan bir görüntüyle kalmıştır²⁹ (Fotoğraf 8).

Çınçanlı Sultan Hanı; Yozgat'ın Saraykent İlçesi Saray mahallesinde bulunan yapının Mahperi Hatun tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir³⁰.

Servis ve barınak mekânlarından oluşan yapı metruk durumdadır. Moloz taş malzeme kullanımının görüldüğü yapının, servis mekânına bakan cephesi hariç olmak üzere barınak bölümünün tamamında

²³ Kadir Pektaş, "Çardak Han", *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 167-172.

²⁴ Ertuğrul Özkan, "Çardak Han", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1993: 225.

²⁵ Canan Parla – Erol Altınsapan, "Atabek Ayaz ve Figürlü Bezemeleriyle Çardak Han", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 15, 2008: 204.

²⁶ Muhammet Görür, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu*, 2007.

²⁷ Özer Küpeli, "Afyonkarahisar' da Kervansaraylar Bedestenler ve Hanlar ", *Afyonkarahisar Kütüğü*, Ankara, 2001: 359-370.

²⁸ Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", 146.

²⁹ Kutlu, Mehmet, "Yozgat Hanları", *Yozgat Tarihi ve Kültürü*, Cilt:1, Ankara, 2022: 332.

³⁰ Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", 15- 147.

payanda kullanılmıştır. Mevcut durumu itibariyle payandaların şekillerini ortaya koymak zor olsa da Erdmann'ın çizimlerinde kare veya dikdörtgen kesitli olarak izlenmektedir³¹ (Çizim 9).

Çiftlik Han; Tokat - Sivas yolu üzerine yer alan yapının Mahperi Hunad Hatun tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir³².

Günümüzde metruk durumda olan yapı, sadece barınak kısmından oluşmaktadır. Mevcut durumu itibariyle moloz taş malzemenin izlendiği yapıdaki payandaların fomları hakkında kesin bir şekilde söz etmek zordur. Ancak Erdmann'ın çizimlerinden yola çıkarak doğu ve batı cephelerinde payanda uygulamalarının olduğu öğrenilmektedir (Çizim 10)³³. Yapılan çizime göre toplamda altı adet olan payandalar cephelerde üçerli olarak yer almakta olup, simetrik olarak konumlandırılmıştır (Fotoğraf 10).

Durak Han; Sinop ili Durağan İlçesi İsmail Bey Camisinin yanında bulunan yapı kitabesine göre 1266 tarihinde Pervane Muineddin Süleyman bin Ali tarafından yaptırılmıştır³⁴.

Barınak ve servis mekânlarından oluşan yapı kuzey güney doğrultusunda uzanmaktadır. Restore edilen yapının, cephelerinin tamamında payanda uygulaması görülmektedir. Bu bağlamda köşelere gelenler silindirik, diğerleri ise kare ve dikdörtgen kesitli olarak karşımıza çıkmaktadır (Çizim 11). Moloz taş ve tuğla malzemeden yığma olarak inşa edilen payandalar çatı seviyesinde sonlanmaktadır (Fotoğraf 11).

Eğirdir Han; Isparta'nın Eğirdir ilçesi sınırları içerisindeki han, bugünkü Eğirdir – Konya yolunun üzerinde, ilçe merkezinin 3 km. güneyinde, Yeni mahallede yer almaktadır³⁵. Erdmann Aksaray Sultan Hanı ile benzerliğinden yola çıkarak hanı Alaeddin Keykubad zamanına tarihlenmiştir³⁶.

Servis ve barınak bölümlerinden oluşan yapı, yığma olarak inşa edilmiştir. Günümüzdeki haliyle harap durumdaki yapıda kısmen de olsa payandalarının varlığı izlenebilmektedir. Erdmann³⁷'in çizimlerden yola çıkarak kullanılan payanda şekillerinin dikdörtgen ve kare olduğunu söyleyebiliriz (Çizim 13). Toplamda yirmi adet payandanın olduğu bunların kuzey ve güney cephedekilerin simetrik olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte malzeme olarak moloz malzeme kullanımı görülse de kesme taş malzemenin söküldüğü düşünülmektedir³⁸ (Fotoğraf 13).

Ertokuş Han; Konya – Eğirdir yolunda yer alan yapı kitabesine göre (Atabeg Emir) Mübarezeddin Ertokuş tarafından H.620 /M.1223 yılında tamamlanmıştır³⁹

Kuzey – güney doğrultusunda uzanan yapı, barınak ve servis mekânlarından oluşmaktadır. Restore edilmiş yapının sadece barınak kısmının kuzey, doğu ve batı cephelerinde üçgen kesitli olmak üzere

³¹ Kurt Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I. Berlin 1961” adlı çalışmasındaki 37 numaralı çizimde belirtilmiştir.

³² Muhammet Görür, “Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu”, 489.

³³ Kurt Erdmann, “*Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, I. Berlin 1961*”. adlı çalışmasındaki 44 numaralı çizimde belirtilmiştir.

³⁴ Muhammet Görür, “Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu”, 487.

³⁵ Bozer, Rüstem, “Eğirdir Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 237.

³⁶ Kurt Erdmann, “*Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, I. Berlin, 125*.”

³⁷ Kurt Erdmann, “*Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, I. Berlin 1961*” adlı çalışmasındaki 33 numaralı çizimde belirtilmiştir.

³⁸ Bozer, Rüstem, “Eğirdir Han”, 237.

³⁹ Kemal Özergin, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, 146.

toplamda altı adet payanda uygulaması görülmektedir (Çizim 13). Moloz taş malzemeden inşa edilen payandalar çatı seviyesine kadar çıkmaktadır (Fotoğraf 13).

Evdir Han; Antalya'nın 18 km. kuzey batısında, Antalya-Burdur yolu üzerindedir. Kitabesinin bir kısmı tam olarak okunamayan yapının inşa tarihi konusunda ihtiyatlı bir durum bulunmaktadır. Ancak Eravşar konuyla ilgili kapsamlı bilgiler sunarak en son Evdir Hanı'nın en geç 1216 tarihinde yaptırılmış olabileceğini belirtmektedir⁴⁰.

Günümüzde metruk durumdaki yapı, Servis mekânlarının avlunun etrafına sıralandığı hanlar grubunda yer almaktadır. Yapının tüm cephelerinde payanda uygulaması bulunmaktadır (Çizim 1). Payandaların tamamı kesme taş malzemeden yapılmış, dikdörtgen kesitlidir. Ancak günümüzde payandaların neredeyse tamamı yıkık durumdadır. Ancak kısmen de olsa payandaların varlığı görülmektedir (Fotoğraf 14).

Ezine Pazar Hanı; Amasya – Tokat karayolu üzerinde Amasya'ya 35 km. uzaklıktaki Ezine Pazar Beldesinde yer almaktadır. Yapının Valide Sultan Melike Mahperi Hatun tarafından (1238 -1246) yaptırıldığı düşünülmektedir⁴¹.

Doğu – Batı doğrultusunda uzanan yapı sadece barınak bölümünden oluşmaktadır⁴². Restore edilen yapının sadece kuzey ve güney cephelerinde payanda uygulaması görülmektedir (Çizim 15). Dörder adet olarak yerleştirilen payandalardan kuzeydekiler çokgen güneydekiler ise yarım daire şekillidir. Bununla birlikte moloz taş malzemeden yığma olarak inşa edilmiş olan payandalar çatı seviyesine kadar çıkmamakta olup, belli bir seviyede bırakılmıştır (Fotoğraf 15).

Hatun – Han (Mahperi); Tokat- Pazar yolunun 29. Kilometresinde yer alan yapı, kitabesine göre H. 636-M. 1238 yılında Alaeddin Keykubad'ın zevcesi ve II. Gıyaseddin Keyhusrev'in validesi Mahperi Hatun tarafından yaptırılmıştır⁴³.

Mevcut durumu itibariyle restore edilmiş olan yapı, barınak ve servis mekânlarından oluşmaktadır. Kesme taş malzemeden yığma olarak inşa edilen yapının bütün cephelerinde payanda kullanımı görülmektedir (Çizim 16). Payandalar kesme taş malzemeden yapılmış, dikdörtgen ve çokgen formlu olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bunlardan kuzeydoğu ve kuzeybatı köşedekiler çokgen geriye kalanlar dikdörtgen formludur. Toplamda ise on beş adet payanda bulunmaktadır. (Fotoğraf 16).

Hekim Han; Malatya'nın kuzeybatısında il merkezine 80 km. mesafede bulunmaktadır⁴⁴ Yapıda dört adet kitabe bulunmaktadır (ikisi arapça, biri Ermenice, biri Süryanice). Kitabesine göre 'han' Ebu Salim b. Ebi'l – Hasan el – Şammas el – Hekim el – Malati tarafından yaptırılmış olup, Sultan I. Alaeddin tarafından tamamlanmıştır (1219 -1236)⁴⁵.

Doğu- batı doğrultusunda uzanan yapı barınak ve servis mekânlarından oluşmaktadır. Yapıdaki payanda uygulaması ise yapının sadece barınak kısmının güney cephesinde yer almaktadır (Çizim 17).

⁴⁰ Osman Eravşar, "Evdır Han", *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 419-433.

⁴¹ Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", 150.

⁴² Muhammet Görür, "Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu", 499.

⁴³ Sunay, Serkan, "Tokat – Pazar, Mahperi Hatun Kervansarayı", *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 255-272.

⁴⁴ Nurşen Özkul Fındık, "Hekimhan", *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 105.

⁴⁵ Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", 151-152.

Payandalar kare kesitli olarak izlenmektedir. (Fotoğraf 17). Malzeme bakımından moloz taş ve kesme taş kullanımı görülürken, moloz taş sadece güney cephede karşımıza çıkmaktadır. Diğer kısımlarda kesme taş kullanımı ön plana çıkmıştır⁴⁶.

Horozlu Han; Konya- Akşehir yolu üzerinde yer almaktadır. Yapının banisi Eflâkî'nin kullandığı isme göre hanın bânîsinin, kendisinden bir asır önce yaşayan Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in (1237-1246) câmedârı ve II. İzzeddin Keykâvus'un (1246 -1249 müstakil, 1249-1262 müşterek) atabeyi Emîr Esedüddin Rûzbe olması gerekir⁴⁷.

Barınak ve servis kısmında oluşan yapının servis kısmı günümüze gelememiştir. Mevcut durumu itibariyle yapının barınak kısmının batı kısmı hariç diğer cephelerinde payanda kullanımı görülmektedir. Toplamda altı adet olan payandaların tamamı dikdörtgen kesitlidir. Ancak yapının Erdmann tarafından yayınlanan çiziminde silindirik ve çokgen kesitli payandalara yer verilmiştir (Çizim 189). Bununla birlikte kesme taş malzemedan yapılan payandalar ise duvar seviyesi boyunca uzanmaktadır (Fotoğraf 18).

Iğdır – Ejder Han; Iğdır-Tuzluca karayolunun yaklaşık 6. kilometresinden güneye ayrılıp Yağcı ve Aşağı Çarıkcı köylerinden geçerek Taşlıca köyü yönünde devam eden yolun 25. kilometresinde yer almaktadır⁴⁸. Yapı XIII. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmektedir⁴⁹

Doğu – Batı doğrultusunda uzanan yapının, kuzey ve güney cephelerinde payanda uygulaması görülmektedir. Bunların tamamı yarım daire olup, toplamda on adet payanda bulunmaktadır. Restore edilmiş olan yapı kesme taş malzemedan yığma olarak inşa edilmiştir.

İncir Han; Burdur'un Bucak ilçesinde yer almaktadır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 636 (1238 -1239) tarihinde yaptırılmıştır⁵⁰.

Avlu ve kapalı kısımdan oluşan yapının, avlu kısmı günümüze ulaşamamıştır. Mevcut durumu itibariyle kapalı kısmın güney yönü hariç payanda kullanımı görülmektedir (Çizim 20). Kesme taş malzemedan inşa edilen hanın payandaları, yarım daire, silindirik, dikdörtgen kesitlidir (Fotoğraf 20). Bununla birlikte günümüze ulaşamayan kısımlar dahil yapı üzerinde on sekiz adet payanda yer almaktadır.

İshaklı Han; Afyonkarahisar – Konya yolunun 69. kilometresinde yer almaktadır. Sahip Ata Fadreddin Ali tarafından yaptırılmıştır⁵¹.

Barınak ve servis mekânlarından oluşan yapı kesme taş malzemedan yapılmıştır (Çizim 21). Mevcut durumu itibariyle yapının bütün cephelerinde payanda kullanımı görülmekte olup, bunlar kare – dikdörtgen ve yarım daire şeklinde kullanılmıştır. Toplamda ise on beş adet payanda bulunmaktadır. Payandalar duvar üst sınırına kadar devam etmektedir (Fotoğraf 21).

Karatay Han; Kayseri'ye 40 km mesafedeki Karatay köyünde yer almaktadır. Kapalı kısmın kapısındaki ilk kitabede Sultan Alaeddin Keykubat'ın ismi yazılıdır. Alaeddin Keykubat 1219-1236 tarihleri

⁴⁶ Nurşen Özkul Fındık, "Hekimhan", *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 105

⁴⁷ Enis Karakaya, "Horozlu Han", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:18, İstanbul, 1998: 243.

⁴⁸ Haluk Kargı, "Iğdır Han", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 19, İstanbul, 1999, s.81.

⁴⁹ Muhammet Görür, "Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu", 503.

⁵⁰ Rahmi Hüseyin Ünal, "İncir Hanı", *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007, s.305-320.

⁵¹ Şükrü Dursun, *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Konya, 2016: 279.

arasında sultanlık yapmıştır. Avlu kapısındaki H. 638 / M. 1240-41 tarihli olan ikinci kitabe Alaeddin Keykubat'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhusrev'in adınadır⁵².

Barınak ve servis mekânlarından oluşan yapının cephelerinin tamamında payanda kullanımı görülmektedir (Fotoğraf 22). Yıldızvari, dilimli, dikdörtgen ve çokgen kesitli olan payandalarda kesme taş malzeme kullanılmıştır. Toplamda 18 payanda yer almaktadır. Bu payandalardan özellikle en dikkat çekici olanı güneydoğu ve güneybatı köşedekiler yıldızvari, taç kapının her iki yanında olan dilimli kesitli olanlardır. Bununla birlikte servis mekanına girişi oluşturan ve dilimli olarak verilen payandalar kabarık örgü şeklindedir⁵³. Bununla birlikte doğu ve batı cephelerdeki birer tanesi dilimli olarak karşımıza çıkmaktadır. Payandaların tamamı çatı seviyesine kadar çıkmaktadır (Çizim 22).

Kargı Han; Alanya – Seydişehir yolu üzerinde bulunan yapı, II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde ve 13.yüzyılın ikinci çeyreğinde (1237-1246) inşa edilmiş diğer hanlarla olan strüktürel benzerliklerine bakılarak, aynı dönem içinde yapılmış olabileceği düşünülmektedir⁵⁴.

Barınak ve servis mekânlarından oluşan yapıda kesme taş ve moloz taş malzeme kullanımı görülmektedir (Çizim 23). Yapının güney cephesi haricinde ise payanda kullanımı görülmektedir. Bunlardan doğu ve batı kısımlarında aynı aks üzerinde ve güney kısma daha yakın konumdakiler üçgen, kuzeybatı köşedeki çokgen, diğerleri ise dikdörtgen formudur (Fotoğraf 23). Bunların yanı sıra barınak bölümüne girişi sağlayan taç kapının her iki yanında birer adet dikdörtgen kesitli payanda yer almaktadır⁵⁵.

Kesik Köprü Han; Kırşehir'in 18. Kilometre güneyinde yer alan yapı, IV. Kılıçarslan oğlu III. Keyhüsrev zamanında Kırşehir emiri ve Selçuk vezirlerinin nüfuzlarından olan Bahaeddin Cacabey oğlu Nureddin Cebrail bey tarafından 667 yılının Muharrem ayında yapılmıştır⁵⁶.

Doğu – batı doğrultusunda uzanan yapı, barınak ve servis bölümlerinden oluşmaktadır. Yapı kesme malzemeden yığma olarak inşa edilmiştir. Payanda uygulaması batı cephesi hariç, diğer cephelerinde karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 24). Bu bağlamda on adet payanda bulunmakta olup, bunlar kare ve dikdörtgen kesitli olarak karşımıza çıkmaktadır. (Çizim 24).

Kızılören Han; Konya- Beyşehir yolu üzerinde yer alan yapı kitabesine göre Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında H. 603/1206 yılında Emir Kutluk tarafından inşa edildiği bilinmektedir⁵⁷.

Barınak ve servisleri olan hanlar grubunda yer alan yapının, servis kısmının cephelerinde payanda uygulaması görülmektedir (Çizim 25). Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşedekiler çokgen, diğerleri ise dikdörtgen formudur. Kesme taş malzemeden yapılmış olan payandaların tamamı duvar seviyesi boyunca uzanmaktadır. Toplamda ise yapıyı altı adet payanda desteklemektedir (Fotoğraf 25).

⁵² Mustafa Denктаş, “Karatay Hanı”, Anadolu Selçuklu Kervansarayları, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 359-380.

⁵³ Ayşil Tükel Yavuz, “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân – İşlev İlişkisi Anlamında Savunma ve Barınma”, Vakıf Haftası Dergisi, 253 – 284.

⁵⁴ Mustafa Denктаş, “Karatay Hanı”, Anadolu Selçuklu Kervansarayları, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 359-380.

⁵⁵ Z. Kenan Bilici, “Kargı Han ve Hamamı Üzerine”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt:XXVI, S:1, 2013, s.79.

⁵⁶ Tahsin Özgüç – Mahmut Akok, Üç Selçuklu Abidesi Dolay Han, Kesik Köprü Kervansarayı ve Han Cami, BELLETEN, S.22, 1958: 256.

⁵⁷ Haşim Karpuz, “Konya Kızılören Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007, s.89-104.

Mama Hatun Hanı; Kümbet, kervansaray, hamam ve camiden oluşan külliye, Erzurum ve çevresinde hüküm süren Saltuklu Beyliği'nin başına 587'de (1191) geçen II. İzzeddin Saltuk'un kızı Mama Hatun tarafından Erzurum-Erzincan kervan yolu üzerinde Tercan'da (eski adı Mamahatun) yaptırılmıştır⁵⁸.

Doğu – Batı doğrultusunda uzanan yapının bütün cephelerinde payanda uygulaması görülmektedir. Toplamda on altı adet payandanın yer aldığı yapıda, kesme taş kullanılmıştır. Bunlardan iki tanesi dikdörtgen, köşelerdekiler silindirik geriye kalanlar ise yarım daire şeklindedir. Köşe payandaları ortak olmak üzere her cepheden beşer adet payandanın varlığı izlenmektedir. Köşe payandaları silindirik kesitli olup, orta kısımda bulunanlardan sadece kuzey ki iki adet dikdörtgen formlu, tüm payandalar yarım daire kesitli olarak karşımıza çıkmaktadır. Silindirik kesitli olan payandalar değişik yükseklikteki konik külahlarla sonlandırılmıştır⁵⁹.

Obruk Han; Karatay İlçesi, Obruk mahallesi girişinde yer alan eserin kesin tarihi bilinmemekle birlikte XIII. yüzyılın ilk çeyreğine, en geç de ortalarına ait olmalıdır⁶⁰

Doğu – Batı doğrultusunda uzanan yapı, barınak ve servis mekânlarından oluşmaktadır. Restore edilmiş olan yapının sadece servis mekânlarının cephelerinde payanda kullanımı görülmektedir (Çizim 27). Bunların tamamı dikdörtgen formlu olup, kesme taş malzemenen yapılmıştır. Bununla birlikte tamamı duvarın en üst seviyesine kadar çıkmaktadır (Fotoğraf 27).

Öresun Han; Aksaray – Nevşehir yolu üzerinde bulunan yapının yapım tarihi hakkında muhtelif görüşler bulunmaktadır. Ancak yapıdaki temizlik çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan kitabeden yola çıkarak 548/1188 tarihinde II. Kılıçarslan döneminde yapılmış olduğunu göstermektedir⁶¹.

Kuzey – güney doğrultusunda uzanan yapı, sadece barınak mekânından oluşmaktadır. Restore edilmiş olan yapının doğu ve batı cephelerinde birer payanda yer almaktadır. Bunlar kare kesitli olup, duvarın belli bir seviyesine kadar çıkmaktadır.

Sarı Han (Eski Malatya – Kayseri); Kayseri Eski Malatya yolu üzerinde bulunan yapı 1220 yılında inşa edilmiştir⁶².

Günümüze sadece duvarları gelebilen yapı barınak ve servis mekânlarından oluşmaktadır. Harap durumdaki yapı hakkında; Erdmann⁶³'in yapmış olduğu çizimden yola çıkarak payandalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çizim üzerinde kuzey ve güney cephelerinde olmak üzere iki adet dikdörtgen kesitli payanda görülmektedir.

⁵⁸ Ayşe Denkhalbant, “Mama Hatun Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:23, İstanbul, 2003, s.549.

⁵⁹ Aysel Tükel Yavuz, “Anadolu’da Eşodaklı Selçuklu Hanları”, (<https://open.metu.edu.tr/> Erişim Tarihi: 19. 06. 2024) s.187-204.

⁶⁰ Yaşar Erdemir, *Tarihi, Kültür, Sanatı, Dokumaları ve Menzil Hanı ile Obruk*, 2016: 168.

⁶¹ Ali Baş, “Öresun (Tepsei Delikli) Han’da Temizlik ve Restorasyon Çalışmaları”, *XIII. Orta çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Denizli, 2009: 82.

⁶² Muhammet Görür, “Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu”, 521.

⁶³ Kurt Erdmann, “Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, I. Berlin 1961”. adlı çalışmasındaki 6 numaralı çizimde belirtilmiştir.

Sarı Han; Kayseri – Nevşehir yolu üzerinde bulunan yapı, II. Gıyaseddin Keyhusrev'in saltanat yılları (1237-1246) içerisinde yapıldığı tahmin edilmektedir⁶⁴.

Barınak ve servis mekânlarından oluşan, kesme taş malzemeden yapılmış olan yapıda çokgen, dikdörtgen ve yarım daire formlu ve üçgen kesitli payandalar görülmektedir (Fotoğraf 28). Toplamda on adet olan payandaların tamamı çatı seviyesine kadar çıkmaktadır (Çizim 28).

Sultan Hanı (Aksaray); Konya- Aksaray yolu üzerinde yer alan yapı, 1229 yılında Sultan I. Alaeddin'in emriyle inşa edilmiştir⁶⁵.

Barınak ve servis mekânlarından oluşan yapının cephelerinin tamamında payanda uygulaması görülmektedir (Fotoğraf 17). Restore edilen yapı kesme taş malzemeden, yığma olarak inşa edilmiştir. Yapı üzerinde karşımıza çıkan payandalar dikdörtgen, yarım daire ve çokgen formludur. Farklı bir uygulama olarak dikdörtgen formlu olanların ön yüzeyi silindirik profillerle boydan boya hareketlendirilmiştir. Toplamda ise yapıyı yirmi dört adet payanda desteklemektedir (Çizim 17).

Sultan Hanı (Tuzhisar); Kayseri – Sivas karayolunun 46. Kilometresinde bulunan Tuzhisar kasabasında bulunmaktadır. Hanın, Alaeddin Keykubat'ın Kayseri ve çevresindeki imar faaliyetlerini yoğunlaştırdığı 1230-1234 yılları arasında inşa edildiği söylenebilir⁶⁶.

Barınak ve servis mekânlarından oluşan hanlar grubuna giren yapının, cephelerinin tamamında payanda karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 19). Yarım daire, silindirik, çokgen şeklindeki payandaların tamamı kesme taş malzemeden yığma olarak yapılmış, duvar boyunca devam etmektedir. Ancak giriş cephesinde taç kapının iki tarafında yer alan yarım daire payandalar silindirik silmelerle hareketlendirilmiştir. Bununla birlikte kuzeybatı köşedeki payanda da yıldız şeklindedir. Yapı da toplamda ise on dört adet payanda bulunmaktadır (Çizim 19).

Susuz Han; Burdur ili Bucak ilçesinde yer alan yapının, II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir⁶⁷.

Barınak ve servis mekânlarından oluşan yapının avlu kısmı günümüze ulaşmamıştır (Fotoğraf 27). Kesme taş malzemeden yapılmış olan yapıda çokgen, dikdörtgen kuzey ve güney cephede yer alan karşılıklı birer tanesi yarım daire, diğerleri ise çokgen kesitlidir. Bunların tamamı çatı seviyesine kadar çıkmaktadır (Çizim 27).

Şarapsa Han; Alanya ilçesi Konaklı beldesi sınırları içinde ve Alanya-Antalya devlet karayolunun kenarında, küçük bir tepe üzerinde yer alan yapının, kitabesine göre Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin

⁶⁴ Abdullah Karaağaç, “Avanos Sarı Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007, s.211-235.

⁶⁵ Aynur Durukan, “Aksaray Sultan Hanı”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 141-160.

⁶⁶ Yıldırım Özbek, “Tuzhisar Sultan Hanı”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 175-194.

⁶⁷ Şevki Duymaz, “Susuz Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007, s.273- 286.

Keyhusrev dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır. Şarapsa Hanı'nın Sultan'ın tahta çıktığı 1237 yılı ile "Şarab-salar" Esededdin Ayaz'ın öldürüldüğü 1238 yılı arasında tamamlanmış olması muhtemeldir⁶⁸.

Sadece barınak kısmından oluşan yapının bütün cephelerinde payanda kullanımı görülmektedir (Fotoğraf). Toplamda yirmi dört adet payanda bulunan yapıda, payandaların yirmi iki adeti dikdörtgen, doğu ve batı cephelerinin ortasında yer alan iki adeti üçgen kesitlidir. Kesme taş malzemenen yapılan payandalar duvar seviyesince yükselmektedir (Çizim 21).

Zazadin Han; Konya şehir merkezine 22 km. uzaklıkta olan yapı Konya – Ankara yolunun 5 km doğusunda Tömek köyü yakınlarında yer almaktadır. 1236 – 1237 yılında ise inşa edilmiştir⁶⁹.

Barınak ve servis mekânlarından oluşmaktadır. Restore edilen yapı, kesme taş malzemenen yığma olarak inşa edilmiştir. Payanda uygulaması tüm cephelerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar dikdörtgen ve çokgen kesitli olup, çatı seviyesinde sonlanmaktadır (Çizim 37). Toplamda ise yapı üzerinde on dört adet payanda bulunmaktadır (Fotoğraf 37).

Değerlendirme

Kervansaraylar, Türk mimari yapılanmasının erken evresinde, ticari faaliyetler amacıyla inşa edildiği değerlendirilmekle birlikte, çıkış noktaları Ribat'a dayandırılmaktadır⁷⁰. Bu bağlamda ticari faaliyetleri esas alarak inşa edilen kervansarayların, yolcuların her türlü ihtiyacını karşılayabilmesi için, çeşitli olanaklar sahip olması lazım gelmektedir.

Kervansaray mimarisinin bolca örneğini gördüğümüz Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları hakkında; Osman Turan⁷¹ Anadolu Selçuklu kervansaraylarını anlatırken, kervansarayların inşa edilmesi hususunda İki önemli hususa değinmiştir. İlk olarak kervanları, düşman, göçebe ve eşkıya baskınlarına karşı koruyabilmek amacıyla konaklama imkânı sağlamaktadır. Bu bağlamda kervansarayların müstahkem sur ve burçlarla çevrili olduğuna değinir. İkincisi kervanların konakladıkları yerlerde her türlü ihtiyaçlarının karşılanması hususu olarak belirtmiştir. Dolayısıyla kervansaraylar içerisinde bulunan tesisler hakkında; yatakhane, aşevleri, ambarlar, ticari eşyaları koymak için depolar, mescit, hamam, ahır ve samanlık gibi birçok tesisi içinde barındırdığını belirtmiştir. Bunların yanı sıra Anadolu Selçuklu kervansaraylarında ordunun sefere çıktığı zamanlarda konakladığı, yabancı devlet adamlarının ağırlandığı, duruma göre hapisane ve sığınak olarak da işlevlendirilmiş yapılarıdır⁷².

Yukarıda değinildiği üzere kervansarayların inşa edilmesindeki temel gayeler açıktır. Dolayısıyla bir sığınma yeri korunma yeri, herhangi bir saldırıya karşı savunma ve birçok ihtiyacın giderildiği barınma mekanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayşil Tükel Yavuz⁷³ Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında; belirtilen korunma – savunma işlevi hakkında, kervansarayların boyutları ve plan özellikleri fark etmeksizin benzer biçimler barındırdığına değinmektedir. Bu minval üzere bütün kervansarayların aşırı muhkem ve

⁶⁸ Z. Kenan Bilici, "Şarapsa (Serapsu) Han", *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 393 – 403.

⁶⁹ Mustafa Önge, "Zazadin (Sadeddin Köpek Kervansarayı)", *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007, s.195-210.

⁷⁰ Ara Altun, Orta Asya Türk Sanatı ile Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Mimarisini, 1988: 41.

⁷¹ Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları", *Belleten*, Cilt: X, S.19, Ankara: 471-493.

⁷² Şebnem Akalın Eryavuz, "Kervansaray", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 25, 2022: 299-302.

⁷³ Ayşil Tükel Yavuz, "Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân – İşlev İlişkisi Anlamında Savunma ve Barınma", *Vakıf Haftası Dergisi*, 253 – 284.

kalın bir cidar içerisinde olduğundan söz etmekle birlikte, dış duvarlarının kalınlığının 1.20 – 2.40 m arasında değiştiğini söylemektedir. Kalın duvar örgüsü ise yapıların çoğunluğunda payanda sistemi ile desteklenmiştir⁷⁴.

Genel olarak bakıldığında; payanda yapıları daha da sağlamlaştırmak, onlara destek sağlamak amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda payandalar, yapıların daha uzun ömürlü ve dış etkilere karşı daha korunaklı olması açısından önem kazanmıştır. Bu mimari elemanın Anadolu Selçuklu kervansaraylarındaki kullanımı önemlidir.

Çalışmaya dahil edilen hanlar içerisinde bir kısmı ayakta olan, bir kısmı ise yıkık olan hanlarda mevcuttur. Bu hanların günümüze gelemeyen kısımlarındaki payanda uygulamalarına yapılar hakkında daha önce yapılan çalışmalar ve çizimlerden yola çıkarak adet bakımından tablolarla da yer verilmiştir. Ayrıca ele alınan örneklerin birçoğunun restore edildiği de bilinmektedir. Yapılar günümüze ulaşan mevcut durumlarıyla ele alınmıştır.

Bu çalışmada Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisi içerisinde kervansaraylarda karşımıza çıkan payanda kullanımı ele alınmıştır. Farklı şekillerde karşımıza çıkan payandalarda ağırlıklı olarak kesme taş malzeme kullanımı görülmekle birlikte, moloz taş malzeme kullanımı da mevcuttur. Payandalar plan ve tipolojik olarak ele alındığında üçgen, kare, dikdörtgen, çokgen ve yıldız, yarım daire, silindirik şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra çalışma içerisinde ele alınan payanda örnekleri Orta Asya’da inşa edilen ve Türk Devletlerine ithaf edilen kervansaraylardaki payanda kullanımlarıyla karşılaştırılmıştır.

Malzeme ve Teknik; İncelenen payanda örneklerinde ağırlıklı olarak kesme taş malzeme kullanılmıştır. Bununla birlikte moloz taş malzemeyle yapılmış örneklerde bulunmaktadır (Çakallı Han, Çekereksu Han, Çınçınlı Sultan Hanı, Ertokuş Han, Ezine Pazar, Kargı Han). Sadece Durak Han’da ise tuğla kullanımı vardır. Burada tuğla ince enine bir bordür gibi duvar yüzeyini hareketlendirmektedir. Bununla birlikte özellikle moloz taşın, ağırlıklı olarak dolgu malzemesi olduğu düşünülmektedir. Bu örnekler haricinde ağırlıklı olarak kesme taş malzeme kullanımı görülmektedir. Yapılardaki payandaların tamamında yığma tekniği kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları ile Orta Asya kervansaraylarında malzeme kullanımında farklılık bulunmaktadır. Orta Asya kervansaraylarında ağırlıklı olarak kullanılan malzeme kerpiçtir⁷⁵. Ancak çok az da olsa tuğla malzemenin kullanıldığı bilinen bir

⁷⁴ Ayşil Tükel Yavuz, “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân – İşlev İlişkisi Anlamında Savunma ve Barınma”, Vakıf Haftası Dergisi, 253 – 284.

⁷⁵ İnci Kuyulu, “Anadolu Selçuklu Kervansarayı İle Orta Asya Kervansaraylarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Deneme”, <https://dergipark.org.tr/tr/>: 53.

durumdur. Day Hatun Kervansarayı⁷⁶ ve Kurtlutupe Kervansarayı⁷⁷ tuğla malzemenin kullanımına örnek gösterilebilir⁷⁸.

Tiplerine Göre Payandalar: İncelenen örnekler içerisinde üçgen, kare, dikdörtgen, çokgen, yarım daire, silindirik ve yıldız kesitli payanda kullanımı görülmektedir. Bunlar bazen tek bir yapıda uygulandığı gibi, bazen de birden çok farklı payandanın bir yapı üzerinde uygulandığı da görülmektedir.

Üçgen Formlu Olanlar: İncelenen örnekler içerisinde 8 adet yapıda (Alara Han, Alay Han, Çakallı Han, Çardak Han, Ertokuş Han, Sarı Han (Avanos), Şarapsa Han, Kargı Han) üçgen kesitli payanda kullanımı görülmektedir.

Kare ve Dikdörtgen Formlu Olanlar: İncelenen örneklerin, Alara Han, Çardak Han, Ertokuş Hanı ve Tuzhisar Sultan Hanı yapıları haricinde kalan bütün yapılarda kare ve dikdörtgen kesitli payanda kullanımı karşımıza çıkmaktadır.

Çokgen Formlu Olanlar: Ele aldığımız yapılar içerisinde yapıların ağırlıklı olarak köşelerinde yer alan çokgen payandalar, beşgen, altıgen, yedigen ve sekizgen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar Ağzıkara Han, Ak Han, Alay Han, Çardak Han, Çay Han, Ezine Pazar Hanı, Hatun Han (Mahperi Hatun), İncir Han, Karatay Han, Kızılören Han, Sarı Han (Avanos), Sultan Hanı (Tuzhisar), Sultan Hanı (Aksaray), Susuz Han ve Zazadin Hanında olmak üzere on beş yapıda çokgen payanda kullanımı görülmektedir. Anadolu öncesinde Ribatı Şerif⁷⁹'te çokgen düzenlemenin varlığı ortaya koyulmuştur. Bu doğrultuda; Yapının güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki sekizgen kesitli kuleler dikkat çekicidir. İncelediğimiz örnekler içerisinde özellikle Ağzıkara Han'daki sekizgen kesitli uygulamalar bu bağlamda önemlidir.

Yarım Daire-Silindirik Formlu Olanlar: İncelenen örneklerden on dört yapıda yarım daire ve silindirik şekilde payanda kullanımı görülmektedir. Bunlar; Ak Han, Çardak Han, Durak Han, Ezine Pazar Han, Horozlu Han, Iğdır Ejder Hanı, İncir Han, İshaklı Han, Karatay Han, Tercan Mama Hatun Hanı, Aksaray Sultan Hanı, Tuzhisar Sultan Hanı, Susuz Han ve Zazadin Han'da karşımıza çıkmaktadır. Anadolu öncesinde Ribatı – Mahi, Ribatı – Anuşirvan⁸⁰, ve Ribatı Zafarani⁸¹, Dehistan Kervansarayında gibi bazı kervansaraylarda silindirik ve yarım daire şeklinde düzenlemeler bulunmaktadır. Bu bağlamda Ribat –

⁷⁶ Fotoğraf için bakınız: <https://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 07.09.2024. Yapının tarihlendirilmesi konusunda; Aslanapa kervansarayı Karahanlı dönemi içerisinde inceleyerek XI. Yüzyıl sonlarına (Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul, 1989: 40), Pugaçenkova yapıyı XII. Yüzyıl başlarına tarihlenebileceğini ve kervansarayın bir saray adamının nezaretinde Sultan Sencer'in inşa ettirmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur (Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977: 194)..

⁷⁷ Fotoğraf için bakınız: <https://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 07.09.2024. Yapının tarihlendirilmesi hususunda; Aslanapa yapıyı Karahanlı dönemi içerisinde değerlendirerek XI. Yüzyıl sonu veya XII. Yüzyıl başları ait olabileceğinden (Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul, 1989: 42). Cezar yapının kervansaray olup olmadığı konusuna ihtiyatlı yaklaşarak, XI – XII. Yüzyıl tarihlerinde yapılmış olabileceğini belirtmektedir (Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977: 199).

⁷⁸ İnci Kuyulu, Anadolu Selçuklu Kervansarayı İle Orta Asya Kervansaraylarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Deneme, <https://dergipark.org.tr/tr/>: 53.

⁷⁹ Fotoğraf ve çizim için bakınız; <https://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 07.09. 2024. Yapı; Sultan sencer döneminde Nişabur – Merv arasında yapılmıştır (Doğan Kuban, Batıya Göçün Sanatsal Evreleri, Cem Yayınevi, 160.

⁸⁰ Fotoğraf ve Çizim için bakınız; <https://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 07.09. 2024; Yapının Tuğrul Bey zamanında 11. Yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olabileceği belirtilmektedir (Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, İstanbul, 1976: 4).

⁸¹ Fotoğraf ve çizim için bakınız; <https://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 07.09. 2024.

Mahi⁸², de yapı köşe kuleleriyle takviye edilmiş⁸³ cephe ortalarında ise yarım daire biçimli düzenlemelere yer verilmiştir. Dehistan Kervansarayı⁸⁴’nın köşelerinde yuvarlak kule görünümlü düzenlemeler ve cephe ortalarında yarım daire kesitli payanda düzenlemeleri bulunmaktadır⁸⁵. Özellikle yapı köşelerinde kule şeklindeki bu düzenlemeler Ak Han, Karatay Han, İncir Han, Aksaray Sultan Han, kervansarayları gibi bazı hanların köşelerinde de bulunmaktadır. Dolayısıyla bu silindirik düzenlemeler Orta Asya’dan Anadolu güzel bir yansıma olarak görülebilir.

Yıldız Formlu Olanlar: İki yapıda yıldız kesitli payanda kaşımıza çıkmaktadır (Karatay Han, Tuzhisar Sultan Han). Her iki yapıda da servis mekânına giriş taç kapı cephesinin iki köşesine gelecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Bu uygulamanın giriş cephesinde yer alması, ön cephenin öne çıkarılmasında önemli bir etken olarak görülebilir.

Münferit Formlu Olanlar: İncelenen örnekler içerisinde üç yapıda farklı şekilde uygulanmış payanda örnekleri bulunmaktadır. Bunlar; Karatay Han⁸⁶, Aksaray Sultan Hanı ve Tuzhisar Sultan Hanı’ndaki payanda uygulamalarıdır. Bu payandalardan bazıları silindirik ve üçgen kesitli profillere sahipken bazıları ise sadece silindirik kesitli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Anadolu Selçuklu dönemi kervansarayları içerisinde günümüze kadar kısmen veya tamamı ayakta olan ve payandalı olarak inşa edilmiş 35 yapı çalışmamıza dâhil edilmiştir. Ele alınan bu örneklerde, malzeme kullanımı bakımından yoğunlukla kesme taş, moloz taş ve nadir olarak da tuğla kullanıldığı görülmektedir. Moloz taş ağırlıklı olarak dolgu malzemesi özelliği taşımaktadır.

İncelemiş olduğumuz kervansaraylarda, tipleri birebir aynı olmamakla birlikte üçgen, kare ve dikdörtgen, çokgen, yarım daire/silindirik ve yıldız kesitli payanda uygulamalarının olduğu görülmektedir. Bu payanda tipleri, bazı yapılarda tek bir tip olarak karşımıza çıkmakla birlikte, farklı tip payandaların aynı yapıda toplandığı örneklerde bulunmaktadır.

İncelemiş olduğumuz eserler arasında form olarak kare-dikdörtgen biçimli olan payandalar en fazla sayıya sahipken, bunları sırasıyla çokgen, yarım daire-silindirik ve üçgen örnekler takip etmektedir. Münferit tipteki payandalar ise en az sayıya sahiptir (Tablo 1). Hanlar bazında, tek yapıda en çok (tek tip) payanda sayısına sahip yapı Eğirdir Han iken, Karatay Kervansarayı örneğinde ise bir yapıda en çok form çeşitliliği gözlemlenmektedir.

Payandaların yapılarda yer aldığı konumlarına baktığımızda (Tablo 2), genellikle kapalı bölüm duvarlarında yoğunluğun, avluya göre daha da arttığını izlemekteyiz. Ayrıca iç duvarlarda üstü kapalı bir servis mekânı ya da revak yoğunluğu olduğundan, mimarlar tam bu noktaların dış kısımlarına payanda koyma gereği duymuştur. Payandalar hanların duvar köşelerine rastlayan noktalarında, ana duvarlarda yer

⁸² Fotoğraf ve çizim için bakınız; <https://www.sanatinyolculugu.com/> Erişim Tarihi: 07.09. 2024. Ribat-ı Çaha olarak da isimlendirilen yapı 1019 -1020 tarihlerinde Sultan Mahmut tarafından, Şehname’nin yazarı olan Firdevsi’nin anısına inşa ettirilmiştir (Yılmaz Can – Recep Gün, Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği, İstanbul, 2021: 144).

⁸³ Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul, 1989: 56).

⁸⁴ Fotoğraf ve çizim için bakınız; <https://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 07.09.2024.

⁸⁵ Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977: 156.

⁸⁶ “...Karatay Han’da kabarık örgülerle bezeli payandaların, yapıların dekoratif, programlarına içerisinde ele alındıklarını göstermektedir” (Ayşil Tükel Yavuz, “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekan – İşlev İlişkisi Anlamında Savunma ve Barınma”, Vakıf Haftası Dergisi, 253 – 284.)

alan payandalardan daha dışa taşıntılı olarak kullanılmaktadır. Bu sonuçlardan yola çıkarak, payandaların genellikle iç mekânların ve örtü sistemlerinin, dış duvara yaptığı yanal baskılar ve duvarlardaki güçsüzlüklerin yoğunlaştığı alanlarda tahkim amaçlı kullanılmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Bazı yapılarda ise payandalar açık-kapalı mekân ayırt etmeksizin tüm duvarlarda kullanılmıştır. Ancak özellikle yapıların giriş cephelerinin köşelerinde bulunan ve payanda olarak verilen, kule görünümlü düzenlemelerin payanda olup olmadığı konusunda; destek işlevselliğinden öte bir durumda değerlendirilmesi çerçevesindeyiz.

İncelemiş olduğumuz kervansaraylarda aynı tipolojiye giren yapıların çoğunda (barınak ve servis mekân düzenine göre), payanda düzenlerinin aynı olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, hemen hemen bütün yapıların cephelerinde farklı sayı ve boyutlarda payanda kullanımı görülmektedir. Bununla birlikte bazılarının simetrik olmadığı görülmektedir. Ancak bir simetrik düzenin olmaması, tüm yapılarda olmasa da bazı yapılarda, belki de zamanla yıpranan payandaların sonradan eklenerek ya da yenilenerek yapılmış olabileceğini akıllara getirmektedir.

Kervansarayların bir korunma – sığınma ve barınma gibi işlevlerinin olması herhangi bir tehlikeye karşı güvenliğin sağlanmasını ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte hanların birçoğunun etrafında farklı yapıların ve yerleşimlerin olmaması, ağırlıklı olarak şehir merkezinden uzak ve ücra konumlara inşa edilmeleri, gerek doğal gerekse diğer etkilere karşı daha fazla korunma ihtiyacı hissettirmektedir. Dolayısıyla bu yapılardaki yoğun payanda kullanımı, ilk olarak yapıların büyüklüğünden doğan strüktürel zorunluluklara bağlanabilirken, diğer bir etmen olarak güvenlik önlemleri gösterilebilir. Bu doğrultuda herhangi bir saldırıya karşı muhkem yapı oluşturma çabasında payandaların rolü ortaya çıkmıştır.

Kısacası payandalar işlevleri itibariyle ana yapıya destek sağlayan elemanlardır. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında yapının dikey ve yatay ölçeğindeki boyut farklılıklarına göre payanda kullanımının da sayı, boyut ve form olarak değiştiği görülmektedir. Bununla birlikte birlikte savunma ve barınma mekânı olması açısından önem arz ettiğinden oluşabilecek her türlü etkiye karşı daha fazla dayanıklılık sağlaması amacıyla, payanda kullanımının farklılaştığı anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra bu yapılardan bazılarının günümüzde kaderine terk edildiği görülmektedir. Ecdadımızın bizlere miras bıraktığı bu yapılara sahip çıkılması en büyük temennimizdir.

Kaynakça

- Altun, Ara, “Ağzıkara Han”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, s.482 – 483.
- Altun, Ara, “Orta Asya Türk Sanatı ile Anadolu’da Selçuklu ve Beylikler Mimarisi”, 1988: 33 – 44.
- Arseven, Celal Esad, *Osmanlı Dönemi Mimarlık Sözlüğü- İstilahat-ı Mimariye* (Çev.Şeyda Alpay), İstanbul, 2017.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1989.
- Bakkal, Ali, “Antalya Selçuklu Kervansarayları”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, Antalya, 4 (4): 521-570.

Baş, Ali “Öresun (Tepsei Delikli) Han’da Temizlik ve Restorasyon Çalışmaları”, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Denizli, 2009.

Bilici, Z. Kenan, “Kargı Han ve Hamamı Üzerine”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt. XXVI, S:1, 2013: 71 – 88.

Bilici, Z. Kenan, “Şarapsa (Serapsu) Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, Ankara, 2007: 393 – 403.

Bozer, Rüstem, “Eğirdir Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 237.

Can, Yılmaz – Gün, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, İstanbul, 2021: 144.

Cezar, Mustafa. *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977.

Çaycı, Ahmet, *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*, Konya, 2017.

Denkhalbant, Ayşe, “Mama Hatun Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:23, İstanbul, 2003: 549.

Denktaş, Mustafa, “Karatay Hanı”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 359-380.

Deniz, Bekir, “Ağzıkara Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 321- 346.

Deniz, Bekir, “Alay Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 51-76.

Dursun, Şükrü, *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Konya, 2016.

Durukan, Aynur, “Aksaray Sultan Hanı”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 141-160.

Duymaz Şevki, “Susuz Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 273- 286.

Eraşar, Osman, “Evdir Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 419-433.

Erdmann, Kurt, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I. Berlin 1961.

Erdal, Zekai, “Mardin Ulu Cami Üzerine Yeni Görüşler”, *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van, 2017: 439.

Şebnem Akalın Eryavuz, “Kervansaray”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 25, 2022: 299-302.

Eyice, Semavi, “Ak Han”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989: 236.

Fındık, Nurşen Özkul, “Hekimhan”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 105.

Güran, Ceyhan, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, İstanbul, 1976.

Kadir Pektaş, “Çardak Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 161-172.

Karaağaç, Abdullah, “Avanos Sarı Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 211-235.

Karakaya, Enis, “Horozlu Han”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:18, İstanbul, 1998: 243.

Karakuş, F. Anadolu Selçuklu Dönemi Sultan Hanları Üzerine Bir İnceleme. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 12 (1), 2022: 71- 109.

Karpuz, Haşim, “Konya Kızılören Han”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 89-104.

Kuban, Doğan, *Batıya Göçün Sanatsal Evreleri*, Cem Yayınevi.

Küpeli, Özer, “Afyonkarahisar’ da Kervansaraylar Bedestenler ve Hanlar”, *Afyonkarahisar Kütüğü*, Ankara, 2001, s.359-370.

Kutlu, Mehmet, “Yozgat Hanları”, *Yozgat Tarihi ve Kültürü*, Cilt:1, Ankara, 2022: 319 – 338.

Haluk Kargı, “İğdır Han”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 19, İstanbul, 1999: 81.

Hasol, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1979.

Önge, Mustafa, “Zazadin (Sadeddin Köpek Kervansarayı)”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, Ankara, 2007: 195-210.

Özergin, Kemal, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, ed. Hakkı Acun, *Tarih Dergisi*, S:15, 141 – 170.

Özergin, *Kemal Anadolu Selçuklu Çağında Anadolu Yolları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, 1959.

Özbek, Yıldırım, “T Özergin, uzhisar Sultan Hanı”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 175-194.

Özgüç, T., Akok, M. (1957). “Alayhan, Öresunhan ve Hızır İlyas Köşkü -İki Selçuklu Kervansarayı ve Bir Köşkü”, *Belleten*, XXI (81), 139-148.

Özkan, Ertuğrul, Çardak Han, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1993, s.225.

Parla, Canan – Altınsapan, Erol, . Atabek Ayaz ve Figürlü Bezemeleriyle Çardak Han, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı: 15, 2008: 195 – 216.

Sunay, Serkan, “Tokat – Pazar, Mahperi Hatun Kervansarayı”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007, s.255-272.

Tükel, Aysıl “Alara Hanın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi”, *Belleten*, 33(132), 1969: 436.

Osman Turan, “Selçuklu Kervansarayları”, *Belleten*, Cilt: X, S.19, Ankara: 471-493.

Uluçam, Abdüsselam, “Ulucami (Kızıltepe Ulucamii)”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, XXXXII: 105

Ünal, Rahmi Hüseyin, “İncir Hanı”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, ed. Hakkı Acun, Ankara, 2007: 305-320.

Ünan, Serdar, Geçmişten Günümüze Çakallı Han, *KUBABA Arkeoloji – Sanat Tarihi – tarih Dergisi*, Sayı: 22, İzmir, 2013: 51 – 81.

Yavuz, Aysıl Tükel “Anadolu’da Eşodaklı Selçuklu Hanları”, (<https://open.metu.edu.tr/> Erişim Tarihi: 19. 06. 2024): 187-204.

Yavuz, Aysıl Tükel “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân – İşlev İlişkisi Anlamında Savunma ve Barınma”, *Vakıf Haftası Dergisi*, 1992: 253 – 284.

Yetkin, Şerare, *Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul, 1972.

TABLOLAR

FORMLARINA VE YAPIDAKİ ADETLERİNE GÖRE PAYANDALAR						
	ÜÇGEN	KARE- DİKDÖRTGEN	ÇOKGEN	YARIM DAİRE - SİLİNDİRİK	YILDIZVARI	MÜNFERİT
1- Ağzıkara Han		X (9)	X (4)			
2- Ak Han		X (1)	X (5)	X (2)		
3- Alara Han	X (5)					
4- Alay Han	X (1)	X (10)	X (2)			
5- Çakallı Han	X (2)	X (4)				
6- Çardak Han	X (3)		X (2)	X (2)		
7- Çay Han		X (1)	X (8)			
8- Çekereksu Han		X (5)				
9- Çiçimli Sultan Hanı		X (5)				
10- Çiftlik Hanı (Tokat)		X (6)				
11- Durak Han		X (6)		X (6)		
12- Eğirdir Han		X (20)				
13- Ertokuş Han	X (6)					
14- Evdir Han		X (10)				
15- Ezine Pazar Han			X (4)	X (4)		
16- Hatun Han (Mahperi Hatun)		X (13)	X (2)			
17- Hekim Han		X (3)				
18- Horozlu Han		X (2)	X (4)	X (2)		
19- İğdir Ejder Hanı				X (10)		
20- İncir Han		X (12)	X (3)	X (3)		
21- İshaklı Han		X (11)		X (4)		
22- Karatay Han		X (6)	X (4)	X (2)	X (2)	X (4)
23- Kargı Han	X (2)	X (13)				
24- Kesik Köprü Hanı		X (10)				
25- Kızılören Han		X (4)	X (2)			
26- Mama Hatun Hanı (Tercan)		X (2)		X (14)		
27- Obruk Hanı		X (6)				
28- Öresun Hanı		X (2)				
29- Sarı Han (Eski Malatya)		X (10)				
30- Sarı Han (Avanos)	X (2)	X (6)	X (4)			
31- Sultan Hanı (Aksaray)		X (6)	X (10)	X (6)		X (2)
32- Sultan Hanı (Tuzhisarı)			X (9)	X (2)	X (2)	X (2)
33- Susuz Han		X (2)	X (4)	X (2)		
34- Şarapsa Han	X (2)	X (18)				
35- Zazadin Hanı			X (1)	X (2)		

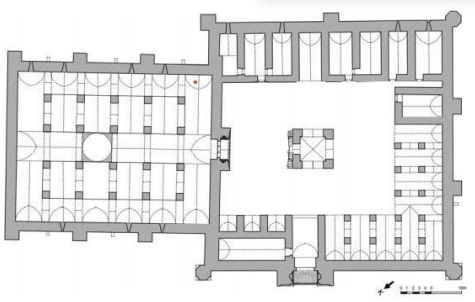
Tablo 1: Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Payandalar: Payanda formları ve yapıdaki adetleri

YAPIDAKİ KONUMLARINA GÖRE PAYANDALAR											
	KUZEY CEPHE	GÜNEY CEPHE	DOĞU CEPHE	BATI CEPHE	KUZEYDOĞU CEPHE	KUZEYBATI CEPHE	GÜNEYDOĞU CEPHE	GÜNEYBATI CEPHE	GÜNEYBATI CEPHE	GÜNEYBATI CEPHE	
1- Ağzıkara Han		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
2- Ak Han		X	X				X				X
3- Alara Han		X									X
4- Alay Han	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X
5- Çakallı Han	X										X
6- Çardak Han		X									X
7- Çay Han			X	X							
8- Çetereksu Han							X				
9- Çıncınlı Sultan Hanı	X		X	X	X	X	X	X	X	X	
10- Çiftlik Hanı			X	X	X	X					
11- Duraak Han	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
12- Eğirdir Han	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
13- Ertoklus Han	X	X	X	X	X	X					
14- Evdir Han	X	X	X	X	X	X					
15- Ezine Pazar Han	X	X									
16- Hatun Han (Mahperi)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
17- Hekim Han											
18- Horozlu Han	X	X	X				X				
19- İğdir Ejder Hanı	X	X									
20- İncir Han	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
21- İshaklı Han	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
22- Karatay Han	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
23- Kargı Han	X	X	X	X	X	X					
24- Kesik Köprü Hanı	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
25- Kızıören Han	X	X									
26- Mama Hatun Hanı (Tercan)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
27- Obruk Hanı	X	X		X	X	X					
28- Öresun Hanı							X				
29- Sarı Han (Eski Malatya)	X	X									
30- Sarı Han (Avanos)	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
31- Sultan Hanı (Aksaray)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
32- Sultan Hanı (Tuzhisar)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
33- Susuz Han	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
34- Sarapsa Han	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
35- Zazadın Hanı	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

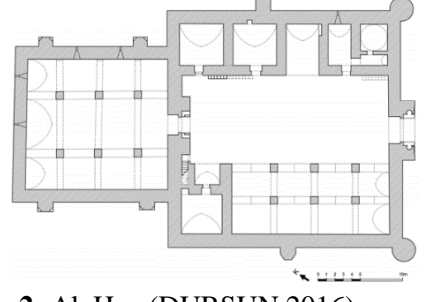
Tablo 2: Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Payandalar: Payandaların yapıdaki konumları

ÇİZİMLER

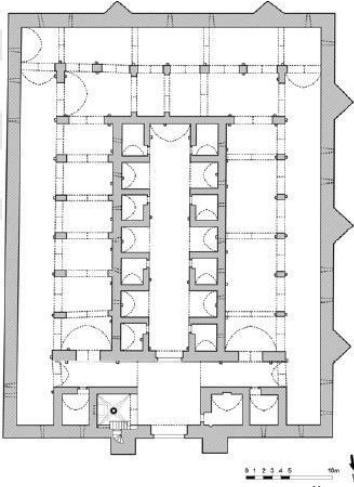

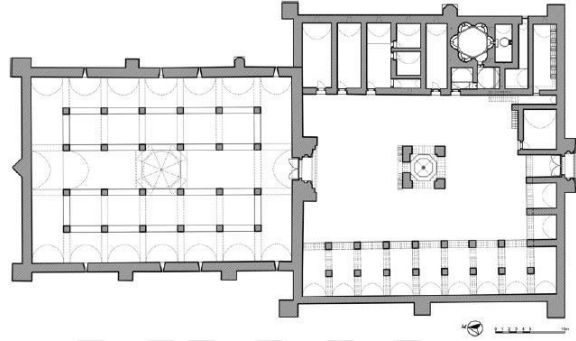
Çizim 1: Ağzıkara Han (Ağzıkara Han - (Kapadokya İnş. Mim. Dek., Ebru ALTUNDAĞ ; Dursun,2016: 119)

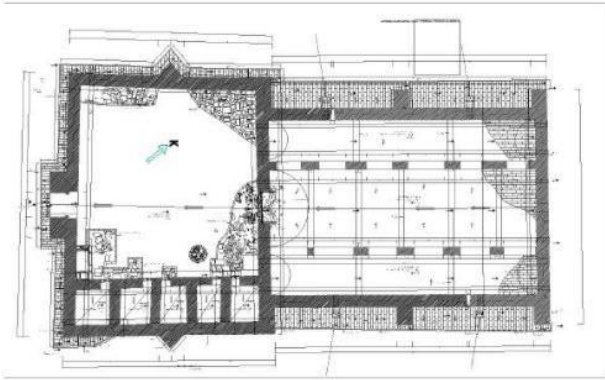
Çizim 2: Ak Han (DURSUN,2016)

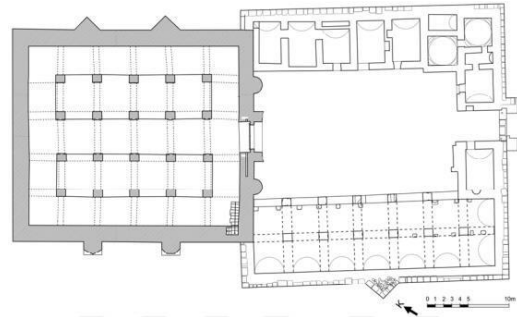
Çizim 3: Alara Han (A. TÜKEL)

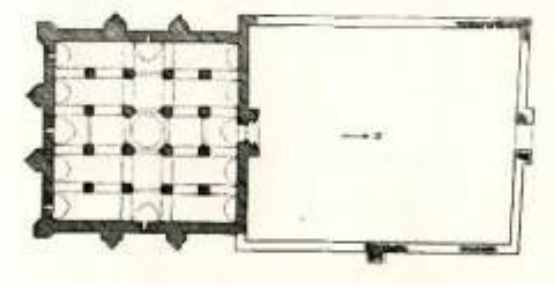
Çizim 4: Alay Han (A Proje, Şakir

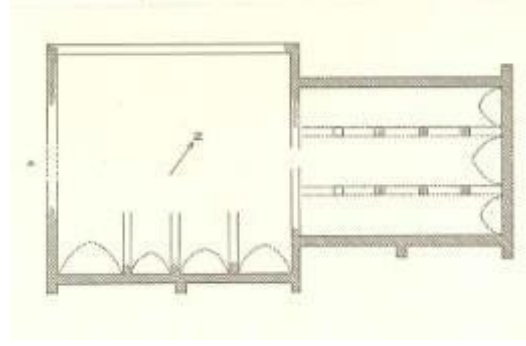
Çizim 5: Çakallı (ÜNAN,2013)

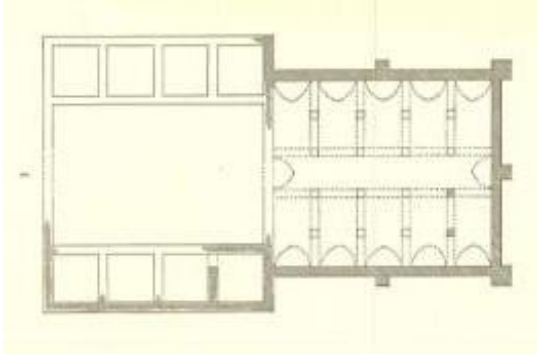
Çizim 6: Çardak Han (CEM BİLGİNPER); Dursun, 2016:39)

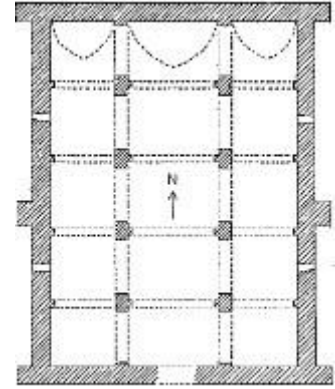
Çizim 7: Çay Han (K. ERDMANN)

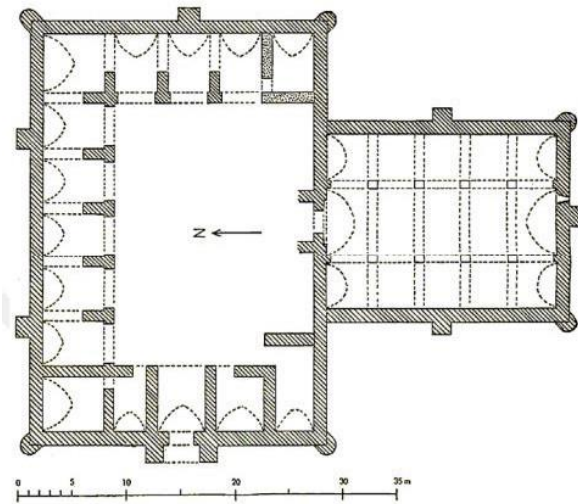
Çizim 8: Çekereksu Hanı (K. ERDMANN)

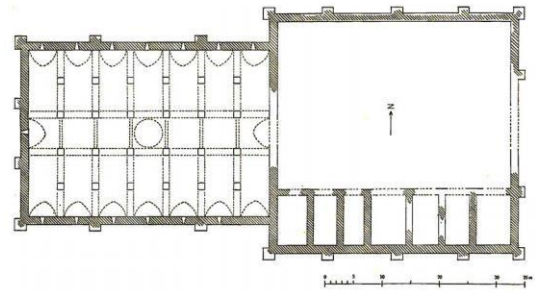
Çizim 9: Çınçınlı Han (K. ERDMANN)

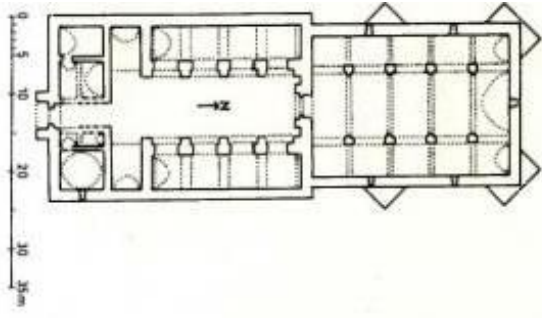
Çizim10: Çiftlik Han (K. ERDMANN)

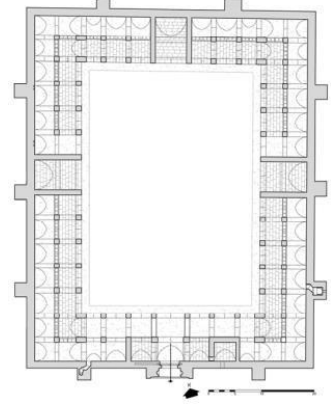
Çizim11: Durak Han (DURSUN,2016)

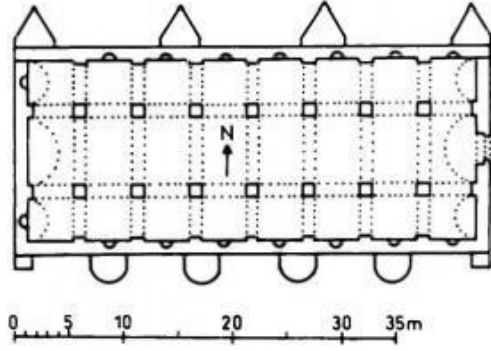
Çizim12: Eğirdir Han (K. ERDMANN)

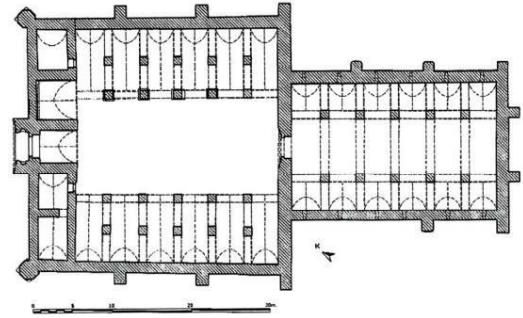
Çizim 13: Ertokuş Han (K.ERDMANN)

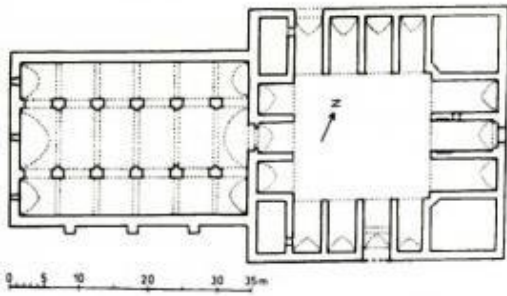
Çizim14: Evdir Han (Ayşe KORKMAZ) ;DURSUN,2016)

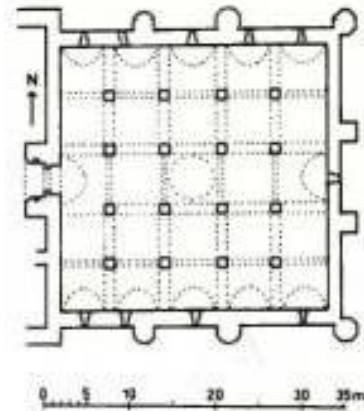
Çizim 15: Ezine Pazar Hanı (K.ERDMANN)

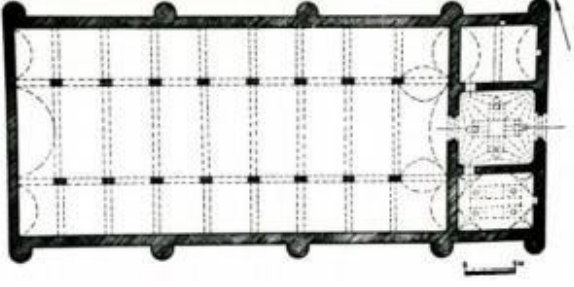
Çizim16: Mahperi Hatun Kervansarayı (S. SUNAY)

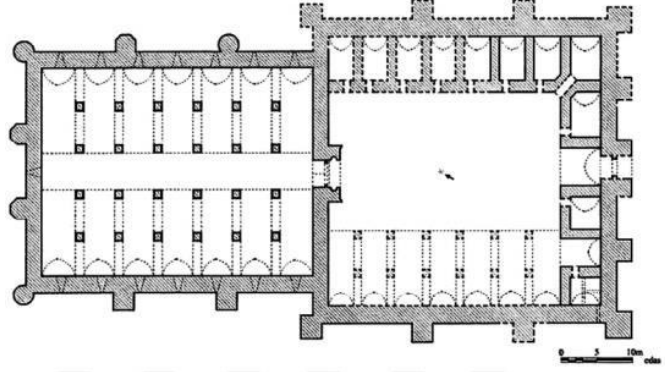
Çizim17: Hekim Han (K.ERDMANN)

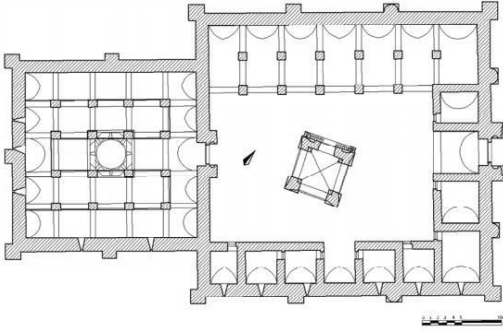
Çizim18:Horozlu Han (K.ERDMANN)

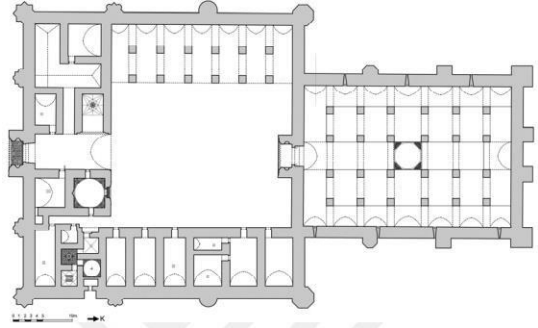
Çizim19: İğdir Ejder Han (K.ERDMANN)

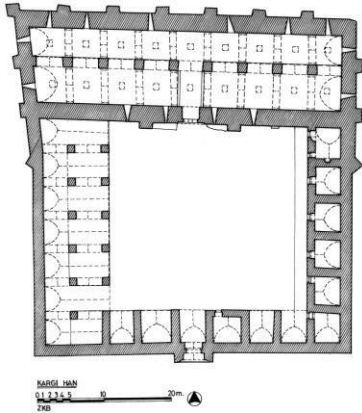
Çizim20: İncir Han (R. H. ÜNAL)

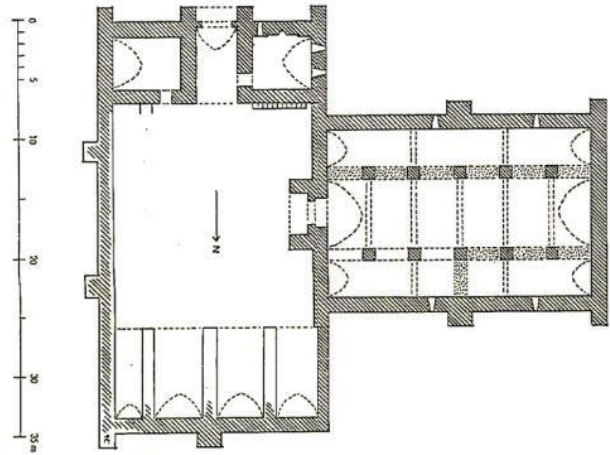
Çizim 21: İshaklı Han (DURSUN,2016)

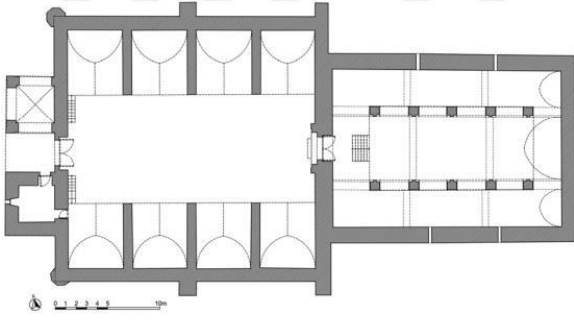
Çizim22:Karatay Han (DURSUN,2016)
(Çizgi Proje, A. Serdar ALTUNTUĞ)

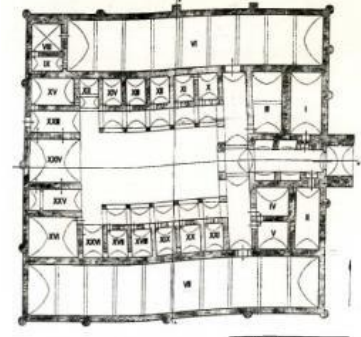
Çizim23: Kargı Han (K. BİLİCİ)

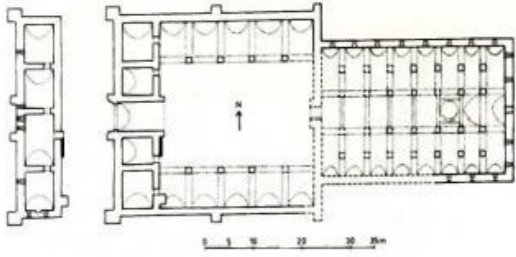
Çizim24:Kesikköprü Han (K. ERDMANN)

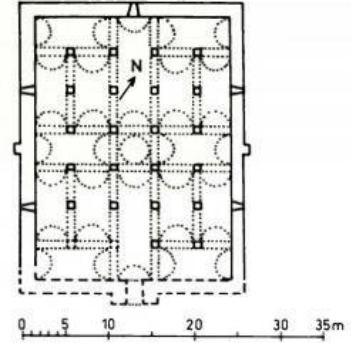
Çizim 25: Kızılören Han (Kültür İnş. Rest. Tur., M. Argun KOCADAĞIŞTAN); DURSUN,2016)

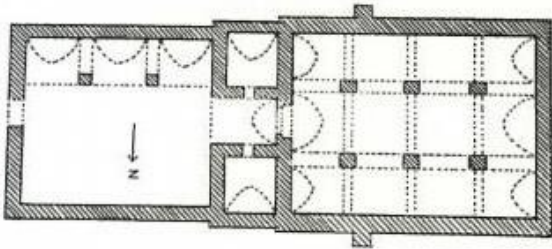
Çizim26: Mama Hatun Hanı (ACUN,2007)

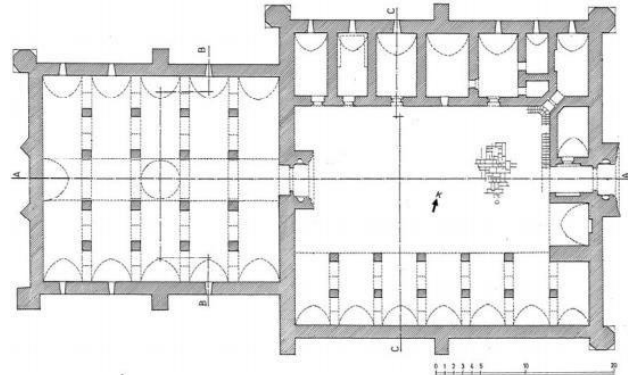
Çizim27: Obruk Han (K. ERDMANN)

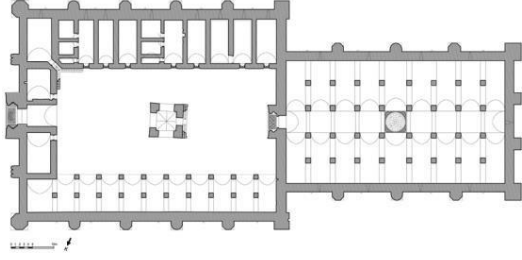
Çizim28: Öresun Han (ACUN,2007)

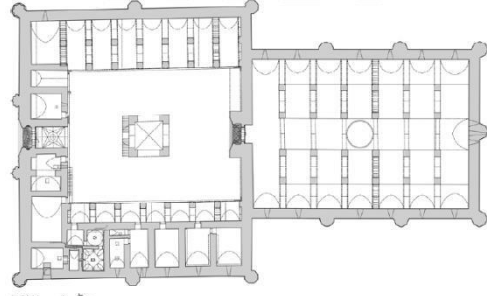
Çizim29: Sarı Han (Kayseri Eski Malatya) (ACUN,2007)

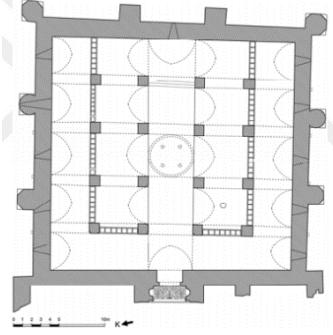
Çizim30: Avanos Sarı Han ((VGM Arşivi - DURSUN,2016)

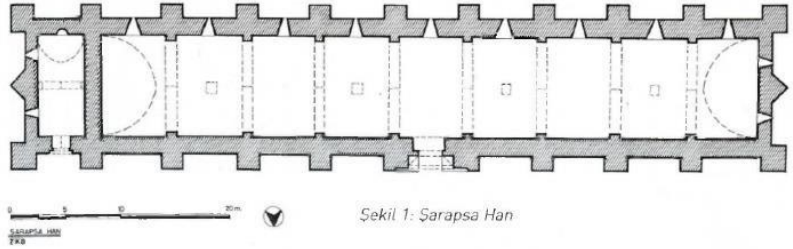
Çizim31: Aksaray Sultan Hanı (CerayMim. Rest., M. Argun KOCADAĞİSTAN) ;DURSUN,2016)

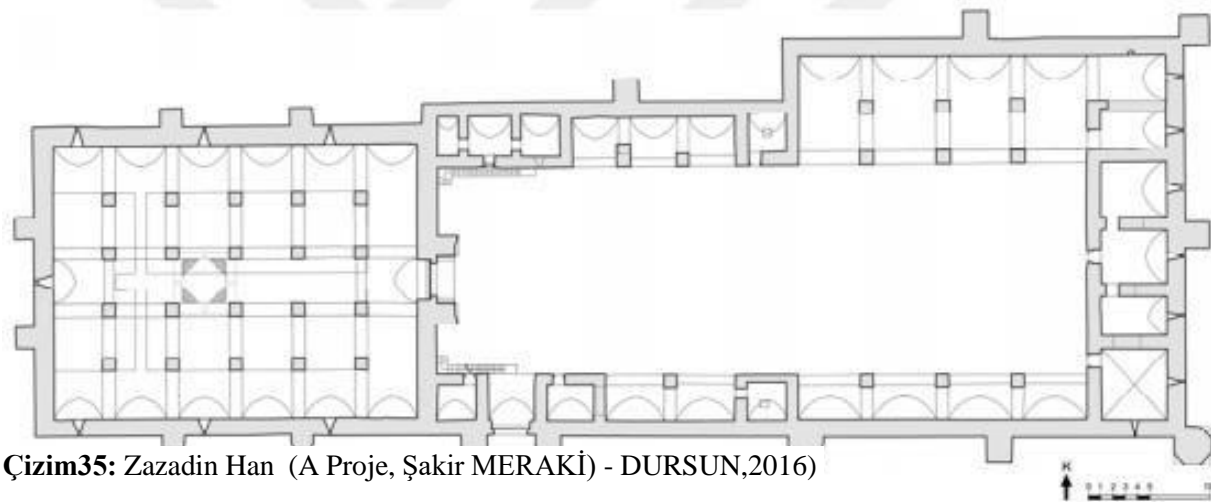
Çizim32: Tuzhisar Sultan Hanı (DURSUN,2016) (Oba Şeh. Mim.Müş., Mehmet LİVTOPUZ)

Çizim33: Susuz Han (DURSUN,2016) (İ. BAKIR)

Çizim34:Şarapsa Han (DURSUN,2016) (Z.K. BİLİCİ)

Çizim35: Zazadin Han (A Proje, Şakir MERAKİ) - DURSUN,2016)

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Ağzıkara Han payandalarından genel görünüş.

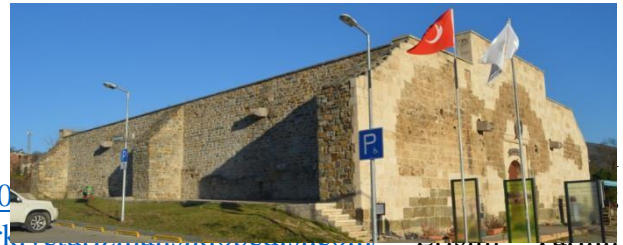
Fotoğraf 2: Ak Han payandalarından görünüş.

Fotoğraf 3: Alara Han payandalarından genel görünüş. (<http://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 24.12.2020); (<https://www.rehbername.com/> Erişim Tarihi: 22.06.2024)

Fotoğraf 4: Alay Han payandalarından görünüş. (<http://www.turkishhan.org/alay.htm> Erişim Tarihi:20.11.2020); (Karakuş, 2022: 81).

Fotoğraf 5: Çakallı Han, <https://www.flickrriver.com/photos/sinandogan/1990>
<https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/> <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/>

Fotoğraf 6: Çardak Han payanda görünüşleri. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/> Erişim Tarihi: 22.06.2024. ; <https://www.histolia.de/karawanserei/cardak-han/cardak-han-bilder.html> Erişim Tarihi: 22.06. 2024.

Fotoğraf 7: Çay Han, Genel payanda görünüşleri. <https://tarihgezisi.com/kervansaraylar/cay-kervansarayi-afyonkarahisar/> Erişim Tarihi: 22.06.2024.

Fotoğraf 8: Çekereksu Hanı <https://www.kulturportali.gov.tr/> Erişim Tarihi: 25.12.2020.

Fotoğraf 9: Çınçınlı Han <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozyat/gezilecekyer/saraykent-cincinli-sultan-hani> Erişim Tarihi: 25.12.2020

Fotoğraf 10: Çiftlik Cami <https://www.turkishhan.org/ciftlikcamlibel.htm> 22.02.2024.

Fotoğraf 11: Durak Han , genel payanda görünüşleri.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sinop/gezilecekyer/durakhan> Erişim Tarihi: 25.12.2020; <https://www.boyabatgundemi.com/> Erişim Tarihi: 22.06.2024.

Fotoğraf 12: Eğirdir Han.

Fotoğraf 13: Ertokuş Han, payandalardan genel görünüş.

Fotoğraf 14: Evdir Han payandalardan genel görünüş.

Fotoğraf 15: Ezine Pazar Han

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/ezne-pazar-hani> Erişim Tarihi: 22.06.2024.

Fotoğraf 16: Hatun Han (Mahperi) payandalarından genel görünüş.
<https://www.neredekal.com/mahperi-hatun-kervansarayi> Erişim Tarihi: 22.06.2024;
<http://www.tokatpazar.gov.tr/> Erişim Tarihi: 22.06.2024.

Fotoğraf 17: Hekim Han payandalarından görünüş. <http://www.turkishhan.org/hekim.htm> Erişim Tarihi: 25.12.2020.

Fotoğraf 18: Horozlu Han payandalarından görünüş.
<https://www.turkivenintarihieserleri.com/> ; Erişim Tarihi: 23.06.2024.
<https://www.flickr.com/photos/sinandogan/46319289842/in/photostream/> Erişim Tarihi : 23.06.2024.

Fotoğraf 19: İğdır Ejder Hanı payandalarından genel görünüş.
<http://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 24.12.2020.

Fotoğraf 20: İncir Han payandalarından görünüş.

Fotoğraf 21: İshaklı Han payandalarından görünüş. <http://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 24.12.2020; <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/> 23.06.2024.

Fotoğraf 22: Karatay Han payandalarından görünüş.

Fotoğraf 23: Kargı Han <http://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 24.12.2020; <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/> Erişim Tarihi: 23.06.2024.

Fotoğraf 24: Kesikköprü Han <http://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 24.12.2020; <https://www.flickr.com/photos/sinandogan/> Erişim Tarihi:23.06.2024.

Fotoğraf 26: Mama Hatun Hanı (Tercan) <https://kulturenvanteri.com/tr> Erişim Tarihi : 23.06.2024 ; <https://www.sanatinjolculugu.com/> Erişim Tarihi: 23.06.2024.

Fotoğraf 27: Obruk Hanı payandalarından görünüşü.

Fotoğraf 28: Öresun Han <http://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 24.12.2020

Fotoğraf 29: Sarı Han (Eski Malatya) http://www.turkishhan.org/sari_kayseri.htm Erişim Tarihi: 25.12.2020

Fotoğraf 30: Avanos Sarı Han <http://www.turkishhan.org/> Erişim Tarihi: 21.11.2020.

Fotoğraf 31: Aksaray Sultan Hanı payandalardan görünüş.

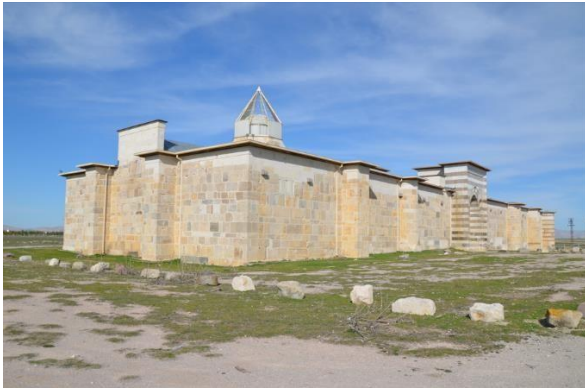
Fotoğraf 32: Tuzhisar Sultan Hanı payandalarından görünüş.

Fotoğraf 33: Susuz Han payandalarından görünüş.

Fotoğraf 34: Şarapsa Han <http://www.selcuklumirasi.com/> Erişim Tarihi: 24.12.2020.

Fotoğraf 35: Zazadin Han payandalarından görünüş.

ASYA'NIN BATIYA İSYANI

Pankaj MİSHRA

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Zeki BAYRAM

University, Unit, Department, City-Country

e-posta: zbayram44@gmail.com

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 27.08.2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 07.09.2024

Yayın tarihi-Date of publication: 13.09.2024

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two

External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör Hakemlik-
Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of
interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek
alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atf- Citation (Chiago)

Bayram (Zeki). "Asya'nın Batıya İsyanı" *Anadolu
Mecmuası* 3, sy. 7 (Ağustos 2024): 73-76.

Çeviren: Ahmet FETHİ

Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013

423 sayfa

Hindistanlı yazar Pankaj Mishra, son dönem Batı kamuoyunda fikirleri ve yazılarıyla adından çokça söz ettirmektedir. Batı'daki önemli gazetelerde Orhan Pamuk ve Ahmet Hamdi Tanpınar üzerine yazıları bulunan Mishra, Edward W. Said'in halefi olarak görülmektedir. Alfa yayınlarından çıkan "Öfke Çağı" adlı kitabı da bulunan yazar, uzun ve kapsamlı bir araştırmanın ürünü olan "Asya'nın Batıya İsyanı" adlı kitabı, Batı merkezli tarih anlatısına karşı Doğu'nun (Asya) bakış açısına göre yazılmıştır. 17. yüzyıldan itibaren güç dengesinin Batı lehine dönüşmesi ile birlikte İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere, Fransa, ABD, Almanya ve daha birçok Batılı devlet Asya ülkelerini acımasız bir şekilde işgal ve talan etmeye başlamışlardır. Bu ülkeler gelişen ekonomileri için Asya ülkelerini hammadde kaynağı ve aynı zamanda ürünlerini satacakları pazar olarak görmüşlerdir. Bu talanda milyonlarca Asyalı hayatını kaybetmiş, sömürgeci Avrupa ülkeleri gelmeden önce nispeten kendi kendine yetebilen ekonomik faaliyetleri çökmüş, kültürel birikimleri tahrip olmuş ve bu ülkeler iç karışıklıklara sürüklenmişlerdir.

Kitap altı bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde Asya'nın genel olarak Batılı sömürgeci devletlere bağımlı hâle gelme süreci anlatılmaktadır. İkinci bölümde Cemaleddin Afgani'nin fikirleri, farklı devletlere yolculuğu ve yaptığı çalışmalardan bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde Çin'in Batılı güçler tarafından işgali ve sömürgeleştirilme süreci ve bu güçlere karşı Çin'deki aydınlar ve halkta gelişen fikirler anlatılmaktadır. Dördüncü bölümde 1. Dünya savaşı sonrası yeni Dünya düzeninde Asyalı devletlere biçilen yeni sömürge düzeni ifade edilmiştir. Beşinci bölümde İngiltere'nin, Hindistan üzerindeki tahribatı ve önde gelen Hintli aydınların ülkelerinin kurtuluşu için ortaya koydukları fikirler anlatılmaktadır. Altıncı bölümde ise Asya'nın yeniden şekillenışı, Batı'ya karşı verdikleri bağımsızlık mücadeleleri, iç çatışmalar ve nihayetinde

ayağa kalkma süreçleri anlatılmaktadır. Sonuç bölümünde yazar modernleşen ve ekonomileri gelişen Asya ülkelerinin yaşadıkları sorunlardan bahsetmektedir.

Aradan birkaç asır geçmesine rağmen Batılı sömürgecilere karşı biriken öfke bugünlerde tekrar gün yüzüne çıkarken, bu ülkelerde ırkçılığa karşı yapılan gösterilerde geçmişte söz konusu ülkelerde sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmuş olan birçok kişinin heykelleri de yıkılmaktadır. Bu öfkenin Asya kıtasındaki geçmişi bu kitapta çok iyi tahlil ve tasvir edilmiştir. Mishra, kitabını yazarken bazı soruların cevabını aramıştır. Bu sorular özetle şöyledir: Batılı ülkelerin Osmanlı, İran, Mısır, Hindistan, Çin, Japonya ve diğer Asya ülkelerine karşı üstünlük kurmasının sebepleri nelerdir? Özellikle 19. yüzyılda Asya ülkelerine karşı artan sömürgecilik faaliyetlerinin etkileri nelerdir? Asyalı aydınlar, devlet adamları ve sıradan halk Batı'ya karşı nasıl bir tepki geliştirmişlerdir? Batı'nın üstünlüğüne karşı kendi ülkelerini geliştirmek için modernleşme çabalarında bulunan aydınlar ve devlet adamları kimlerdir ve Batı'ya karşı nasıl bir mücadele stratejisi izlemişlerdir? Örneğin en ılımlı (Nahda) hareketinden en radikal (el-Kaide) hareketi gibi gelişmelerin nasıl bir iklimde doğduğu anlatılmaktadır. Sömürge sonrası Asya ülkelerinin mevcut durumu nasıldır? Mishra, çalışmasında önde gelen Asyalı aydın ve devlet adamlarını (C. Afgani, N. Kemal, M. İkbâl, A. İbrahim, M. Kâmil, Mevdudi, A. Şeriatî, S. Kutup, M. Abduh, B. Kumar, Yan Fu, Sun Yat-sen, Phan Boi Chau, Tagore; II. Abdülhamid, Nehru, Sukarno (Ahmed Şükrani) Gandhi, Atatürk, Mao Zedong ve daha birçok aydın ve devlet adamının mücadelesini anlatmakla beraber özellikle kitabın başkahramanları Müslüman Cemaleddin Afgani (1838-1897) ve Çinli Liang Qichao'dur (1873-1929). Türkçe literatürde Müslüman devletlerin ve diğer Asyalı devletlerin modernleşme süreçleri ile ilgili karşılaştırmalı ve bütüncül şekilde bakan çalışma oldukça azdır. Kitap boyunca birçok soru işareti oluşmaktadır. İslam dünyası özelinde Cemil Aydın'ın "İslam Dünyası Fikri" kitabının Türkçeye çevrilmesi bu boşluğu doldurma yönünde önemli bir adım olduğunu düşünmekteyiz.

Mishra, Afgani'yi 19. yüzyılın iki büyük siyasal ve felsefi sürgünleri ile karşılaştırdığında onun, Alexander Herzen'den daha etkili olduğunu belirtmiş; en azından etki süresi bakımından Karl Marx ile boy ölçüşmesine rağmen Batı'da fazla tanınmadığı belirtmiştir. Şeriatî, Afgani için "*uyuyan Doğu'da farkındalık sesini ilk yükselten kişi*" olduğunu öne sürmüştür. Musaddık'ın İngiliz-ABD destekli darbesiyle devrilmesinden sonra Fransa'ya iltica eden Şeriatî, halkı için endişe duyarken Afgani'nin 1892'de II. Abdülhamid'e yazdığı mektuptaki düşüncesine katılır: "*Bütün Batılı güçlerin yalnızca bir arzusu, toprağımızda izlerimizi silme arzusu vardır. Bu konuda Rusya, İngiltere, Almanya ya da Fransa arasında bir fark yoktur; özellikle zayıflığımızın ve tasarılarına direnemeyeceğimizin farkına varmışlarsa. Ama birleşirsek, Müslümanlar bir olursa o zaman etkili olabiliriz ve sesimiz duyulur.*" "Müslüman birliğini" savunan ilk yazar Namık Kemal olmakla beraber Afgani de gidebildiği kadar Müslüman ülkelere giderek ülkelerinin önde gelen insanlarını bilinçlendirmeye çalışmıştır. Afgani, bitmek bilmeyen enerjisiyle İran, Afganistan, Hindistan, Mısır ve Osmanlı devletinde Batılı sömürgeci devletlerin her türlü saldırıları karşısında devlet adamlarını ve takipçilerini uyarmıştır. Afgani'ye göre Doğu ülkeleri despotluktan ve fanatizmden kurtularak modernleşmeli bunun için zihinsel dönüşüme, eğitime ve parlamentoya ihtiyaç vardır. Batılı sömürgecilere karşı kendisinin de desteklediği ayaklanmaların (Mısır, Afganistan ve Hindistan'daki) başarısız olmasını Müslümanlardaki örgütlenme yeteneğindeki eksikliğe bağlamaktadır. Afgani, yaşamının son döneminde İstanbul'da Müslüman ülkeler adına umudunu yitirmekte ve şu ayeti zikretmiştir: "*Bir millet kendini değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez*". Afgani Batı'ya karşı sadece askeri güçle karşı konulamayacağını çok erken anlamıştır. Usame bin Ladin gibi asla kör şiddeti vaaz etmemiştir. Müslüman muktedirlerini bütün uyarılarına rağmen kendini dinletmemesi onda derin bir hayal kırıklığı oluşturmuştur. Yine bir Alman gazeteciye şu cümleleri zikretmiştir: "*Bütün Doğu dünyası o kadar çürümüş, hakikati duyma yetisini kaybetmiş ki bir tufanın yok etmesini isterdim diyecektir.*" Belki de bütün enerjisini sıradan halka harcamalıydım diyecektir. Yine benzer şekilde İran İslam Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı Mehdi

Bazergan da Afgani'yi saygıyla yâd ederken bütün siyasal enerjisini egemen seçkinlere harcadığı için kusurlu bulacaktır. Afgani, Asya'nın uyanışını göremedi belki ama onun Batı'ya karşı mücadelesi kendinden sonra gelen bütün Müslüman aydınları ve hareketleri az ya da çok mutlaka etkilemiştir.

Amerikalı iş adamı Charles Crane, 1924 yılında San Remo'da sürgünde olan Sultan Abdülhamid'den (doğrusu Vahdettin olacaktır) mezarının yerini öğrenmeye çalışmıştır. Crane'ye göre, "Afgani şimdiye kadar yaşamış en saygın Müslümanlardan birisidir" ayrıca Charles Crane İstanbul'da Afgani için bir anıt mezar yaptırmıştır. 1944 yılında Afgani'nin kemikleri Afgan hükümeti tarafından Karaçi'ye götürülmüş ve Batılı büyükelçilerin de hazır bulunduğu resmi bir törenle gömülmüştür. Tarihin ilginç bir cilvesi olsa gerek, işgalci ABD büyükelçisi Afgani'nin mezarının onarımını üstlenmiştir. Törende büyükelçi Robert Finn bir konuşmada yapmıştır.

Osmanlı devleti 19. yüzyılın başlarında diğer Doğu devletleriyle karşılaştırıldığında ekonomik ve siyasi bakımdan bağımsızdı ve askerî açıdan batılı sömürgeci ülkelere karşı direnebilmekteydi. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiştir. Mısır ve Osmanlı'daki modernleşme hareketlerinin bir sonucu olarak her iki ülkenin ekonomilerinin bir çıkmaza sürüklediği sebepleriyle açıklanmıştır. Büyük Hint ayaklanması ve Çin'deki Afyon savaşları ve Boxer ayaklanması gibi olaylarda Batılı güçler sayıca çok az olmalarına rağmen kendi lehlerinde sonuçlar almışlardır. Organizasyon eksikliği, Batılı sömürgeci ülkelerin birlik olması ve silah teknolojisi (benzer şekilde Sudan'da Mehdi isyanı ve Güney Afrika'daki Boer savaşı) bu savaşlarda belirleyici olmuştur. Belki de bunun ilk istisnası 1905 Rus-Japon savaşıdır. Yazara göre diğer Asya ülkeleri gibi Japonya da Batılı sömürgeci şirket ve devletler tarafından tehdit edilmesine rağmen diğer Asyalı devletlere nazaran hızlı modernleşmiştir. Asya ülkelerinden binlerce öğrenci Japonya'ya doğru yola çıkmıştır. Bu öğrencilerden birisi de Mao Zedong'dur. Lord Curzon bu savaşın yankılarının fisıltı şeklinde bütün Asya halkları arasında dolaşacağını anlamakta ve içten içe endişe duymaktadır O sıralarda Şam'da askeri görevde bulunan Mustafa Kemal, Japonya modelini örnek almak isteyecek, Halide Edip Adıvar oğluna Japon Amiral Togo'nun adını verecektir. Birçok Asya ülkesinde anayasal parlamento modelleri kurulmaya çalışılmıştır. Modernleşen ve askeri alanda güçlenen Japonya'nın sömürgeci Batılı devletlere özenmesi ve Çin'i acımasızca işgali Çinli aydınlarda derin bir hayal kırıklığı, kızgınlık yaratmıştır. Çinli aydınlar göre Japonya da kendileri gibi bir Asya ülkesiydi ve Batıların yaptığını yapmaması gerekirdi. Bu olaylar Çin milliyetçilik düşüncesinin artmasına sebep olmuştur. Peki, modernleşmeye daha önce başlayan Mısır ve Osmanlı'dan farkı neydi? Mishra'ya göre Japonya diğer Asya ülkelerine nazaran Batı'nın daha az engeliyle karşılaşması, daha küçük ülke olması ve daha homojen bir nüfusa sahip olması örgütlenme yeteneğine faydası olmuştur. Yeniliklere karşı çıkan etkili bir grup olmamış, gözden düşürülen samuraylar ve zengin tüccarlar ulusal pekişme için yönlendirilmiştir. Batı, ekonomi bilgisini erken benimsemesi sayesinde Mısır ve Osmanlıda olduğu gibi borç sarmalına girmemiştir. Modernleşmenin en ağır yükünü aşırı vergilendirilen köylüler çekerken Japonya bu yükü Çin'e yüklemekte gecikmeyecekti. Japonya uygar ulusların(!) pratiklerini izlemiştir. Japon işgalinin ve aşağılanmanın tanığı o sırada öğrenci olan Liang Oichao ve hocası Kang Youwei'dir. Liang 1902'de şöyle demiştir: "*Ülkemizin uygarlığı dünyadaki en eski uygarlıktı. 3000 yıl önce Avrupalılar tarlalarda hayvanlar gibi yasarken, bizim uygarlığımız onların orta çağına eşdeğerti.*" Çin ekonomisi 18. yüzyılda çeşitliydi ve kendi kendine yeterliydi. 19. yüzyılın sonuna doğru ise Mısır ve Osmanlı'da olduğu gibi devlet gelirlerinin çoğu dış borca ve savaş tazminatlarına gidiyor, Batılılar her alanda ayrıcalıklı konuma gelmişlerdi. İstanbul'dan farklı olarak Çin sarayları ve önemli şehirleri yakılmış daha ağır bir işgale ve talana maruz kalmışlardır. Hintli düşünür Tagore, Japonya ziyaretinde askeri ve ekonomik gelişmeleri olumlu şekilde anlatmaktadır. Ancak daha sonraki gelişmeler ve Japonya'nın Çin'i işgali Japonya hakkındaki görüşlerini değiştirmiştir. Tagore ABD'ye yaptığı gezilerde beyaz adam dışındaki halkların ezildiğini görerek Batı medeniyetinin insani yönünün acımasızlığını eleştirmiştir.

Tokyo’da Japon başbakanının da hazır bulunduğu törende “*Yeni Japonya yalnızca Batı’nın taklididir*” diyecektir. Tagore makineleşmenin insan ruhunu öldürdüğü düşüncesindedir. D. Shayegan’ın *Yaralı Bilinç* kitabında anlatılan bir Çin hikâyesi şöyledir:

Zi Gung, Han Irmağı’nın kuzey yakasından geçerken bostanda çalışan yaşlı bir adam gördü. Adam bostanda sulama arkları açmıştı. Kuyuya kendisi iniyor ve elleriyle çıkardığı bir kova suyu arka döküyordu. Bütün yorgunluğuna rağmen çok kötü bir sonuç elde ediyordu. Zi Gung: “*Bir günde yüz arka sulamanın bir yolu var. Az bir yorgunlukla büyük sonuçlara ulaşıyor. Sende yapmak istemez misin?*” dedi. Bostancı ayağa kalktı, ona baktı: “*Nasıl bir yol?*” dedi. Zi Gung: “*Arkası ağır, önü hafif ağaç bir levye alırsın. Böylece bol bol su çekebilirsin. Bunun adı zincirli kuyudur.*” dedi. Yaşlı adamın suratı öfke ile gerildi. Sonra gülererek şöyle dedi: “*Ustam der ki; makine kullanan kişi bütün işlerini makine gibi görür. İşlerini makine gibi gören kişinin makine gibi yüreği olur. Ve göğsünde makine gibi bir yürek taşıyan kişi, masumiyetini kaybeder. Saf masumiyetini kaybeden kişi, ruhunun hareketlerinde kararsız olur. Bu şeyleri bilmediğimden değil, kullanmaktan utanırım. Ruh kararsızlığı doğru anlamla uyuşamaz. Bu şeyleri bilmediğimden değil – kullanmaktan utanırım.*”

Belki de bu hikâye tüm Asya ülkeleri için geçerlidir. Benzer şekilde Osmanlı iktisat tarihçisi Mehmet Genç temelde Osmanlı ekonomik sisteminin en önemli öğelerinden birisinin kendi kendine yeterli olması, fazla kazanç kapitalden ziyade halkın asgari geçimini sağlamak olduğu görüşünü öne sürmüştür.

Liang ülkesi adına 1919 Paris Konferansı’na gitmiştir. Wilson’un “halklar kendi kaderini kendisi belirler” tezi sömürge altındaki milletler için adeta bir umut olmuştur. Bu umut kısa sürmüş, yenedünya düzeni yine Batı’nın şekillendirmesine göre gelişmiştir. Mısır, Hindistan ve Vietnam, Osmanlı, İran, Çin ve daha birçok ülke yeni işgaller ile karşılaşmıştır. Vietnam ve Hindistan ayrıcalık kazanma vaadine karşılık Fransa ve İngiltere için yüz binlerce asker vermiştir. Büyük devletler sözünde yine durmamışlardır. Güçlü olan istediğini alır desturu yine geçerli olmuştur. Batı’ya karşı tepki Çin’de öğrenci olaylarının patlamasına sebep olmuştur. Anadolu’nun işgaline karşı Mustafa Kemal önderliğinde verilen savaş sonucunda bağımsız bir devlet kurularak kapitülasyonlar kaldırıldı. 1923 yılında Batılı güçlerle bir antlaşmaya varılarak sınırlar tanındı. Bu başarı diğer Asya ülkelerinde geniş yankı bulmuştur. Atatürk, Hindistan’da “İslam’ın kılıcı” olarak selamlanmıştır. Daha sonraki katı laiklik ve Batılılaşma hamleleri İslam dünyasında bir kırgınlık yaratsa da Atatürk’ü taklit etmek isteyen Nasır, İran şahı, Cinnah ve Sukarno gibi devlet adamları bulunmaktadır. Pankaj Mishra’ya göre Türkiye özgün bir modernleşme ortaya koyamamıştır. Günümüzde Çin ve Hindistan ekonomileri çok büyümüştür. İngiltere, Hindistan’dan çekilmek zorunda kaldıktan sonra bir dizi etnik sorunların fitilini de ateşlemiştir (Pakistan, Keşmir, Bangladeş gibi). Çin’in muazzam ekonomik büyüklüğünün yanı sıra gelir adetsizliği, Uygurlara yaptıkları baskılar ve yayılmacı siyaseti ile Batılılara özenmiş olabilir mi? Ne dersiniz!

Bu kitapta önemli birçok Asya ülkesinin Batılı güçler tarafından işgali ve bağımsızlık mücadeleleri karşılaştırılmalı olarak incelenmiş, bu ülkelerdeki Batı karşıtlığının tarihsel arka planından ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir. Ayrıca kitabın önemli bir başarısı da Çin, Hindistan, Osmanlı-Türkiye, Japonya, Mısır, İran vb. ülkelerdeki önde gelen aydınların, ülkelerinin kurtuluşu için geliştirdikleri fikirler karşılaştırmalı olarak ele alınmasıdır.